

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Neža FLAJS

**POTENCIAL EKOVASI ZA OŽIVLJANJE KULTURNE KRAJINE
NA PRIMERU TRAJNOSTNEGA PARKA ISTRA**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Neža FLAJS

**POTENCIAL EKOVASI ZA OŽIVLJANJE KULTURNE KRAJINE
NA PRIMERU TRAJNOSTNEGA PARKA ISTRA**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**POTENTIAL OF ECOVILLAGES FOR REVIVING CULTURAL LANDSCAPE
IN CASE OF SUSTAINABILITY PARK ISTRA**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2016

Diplomsko delo je zaključek Univerzitetnega študija Krajinske arhitekture. Opravljeno je bilo na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete v Ljubljani.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorico diplomskega dela imenovala doc. Darjo Matjašec in za recenzentko prof. dr. Ano Kučan.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: doc. dr. Mojca GOLOBIČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: doc. Darja MATJAŠEC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Ana KUČAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Podpisana izjavljam, da je diplomsko delo rezultat lastnega raziskovalnega dela. Izjavljam, da je elektronski izvod identičen tiskanemu. Na univerzo neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravici shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete.

Neža Flajs

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 711.3 (497.4 Istra) (043.2)
KG	ekovasi/razvoj podeželja/kulturna krajina/Slovenska Istra
AV	FLAJS, Neža
SA	MATJAŠEC, Darja (mentorica)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2016
IN	POTENCIAL EKOVASI ZA OŽIVLJANJE KULTURNE KRAJINE NA PRIMERU IZBRANIH ISTRSKIH NASELIJ
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	IX, 95 str., 53 sl., 100 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Diplomsko delo raziskuje prostorski vpliv ekovasi v podeželskem prostoru, predvsem na kakšen način in v kolikšni meri s svojim delovanjem prispevajo k njegovemu vzdržnemu razvoju in ali bi tovrstne skupnosti lahko pozitivno prispevale k oživljanju kulturne krajine na demografsko ogroženih območjih, kjer se v zadnjih desetletjih kmetijske površine pospešeno zaraščajo. Na podlagi pregleda številnih obstoječih ekovasi so bil izbrani in predstavljeni referenčni primeri dobre prakse, ki v različnih okoljih in na različne načine v praksi udeležajo načela vzdržnega razvoja. Glede na potrebe skupnosti in v okviru razvojnih možnosti in naravnih danosti imajo vsi predstavljeni primeri dobro razvito kmetijstvo, ki je ključni dejavnik oblikovanja kulturne krajine, vsem pa je skupna tudi skrb za naravo in predvsem gozdove. Praktični del diplome je namenjen predstavitvi mlade skupnosti Trajnostni park Istra in širše okolica njenega centra v Hrvojih, ki se ponaša z visoko stopnjo naravne privlačnosti in značilno istrsko kulturno krajino. Eden osrednjih ciljev članov skupnosti je z zgledom, znanjem in praktično prostovoljno pomočjo preko sodelovanja spodbuditi lokalno prebivalstvo k vzdržnemu razvoju. Poleg urejanja centra z okolico so tako neposredno ali posredno podprli že številne projekte in prispevali k ohranjanju, obnovi in promociji kulturne dediščine, tudi preko dobrega sodelovanja z vladnimi in nevladnimi organizacijami. Zato bi bilo moč pričakovati, da se bo na podeželje začelo vračati mlajše prebivalstvo, ki bi ob podpori TPI ustvarjalo nova zelena delovna mesta v obrtništvu, izobraževanju, turizmu in predvsem številnih kmetijskih panogah, ki jih omogoča submediteransko podnebje ter tako oživili kulturno krajino. V ta namen je na podlagi prepoznanih krajinskih značilnosti in kvalitet podan prostorski predlog urejanja kmetijskih površin in območja vasi. Ureditev ob ohranjanju identitete prostora predvideva povečanje števila stalnih prebivalcev in obseg kmetijstva, kar bi prispevalo k večji prepoznavnosti in privlačnosti kulturne krajine in tako ohranjalo potencial za razvoj turizma, hkrati pa bi ureditev stalnim prebivalcem zagotavljala kvalitetno bivalno okolje.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN	Dn
DC	UDC 711.3 (497.4 Istra) (043.2)
CX	ecovillages/rural development/cultural landscape/Slovenian Istria
AU	FLAJS, Neža
AA	MATJAŠEC, Darja (mentorica)
PP	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY	2016
TI	POTENTIAL OF ECOVILLAGES FOR REVITALIZATION/RESTORATION OF CULTURAL LANDSCAPE IN CASE OF SUSTAINABILITY PARK ISTRA
DT	Graduation Thesis (University studies)
NO	IX, 95 p., 53 fig., 100 ref.
LA	sl
AL	sl/en
AB	This thesis explores the spatial impact of eco-villages in rural areas, especially how and to what extent their activities contribute to the area's sustainable development, and whether such communities can positively contribute to the revitalisation of the cultural landscape in demographically-threatened areas, which in recent decades have become increasingly overgrown. Based on a review of the numerous existing ecovillages, reference examples of good practice were selected and presented, which in different environments and in different ways embody the principles of sustainable development. According to their need, and within their development possibilities and natural conditions, they all provide examples of well-developed agriculture, which is a key factor in shaping the cultural landscape, and they all share a concern for nature, especially forests. The practical part of the thesis presents the young community of Sustainability Park Istra (SPI) and the wider region around its centre in Hrvoji, which boasts a high level of natural beauty and a typical Istrian cultural landscape. One of the main objectives its members is to stimulate and support the local initiatives for sustainable development through example, knowledge and practical help by voluntary cooperation. In addition to rearranging the centre and its surroundings, they directly or indirectly supported a number of projects and contributed to the conservation, rehabilitation and promotion of cultural heritage, also on account of a good cooperation with governmental and non-governmental organizations. It can therefore be expected that the younger population will start to return to the countryside, and, supported by SPI, create new green jobs in crafts, education, tourism, and in particularly in a variety of agricultural activities, offered by the Submediterranean climate, thus reviving the cultural landscape. To this end, based on the identified landscape characteristics and qualities, the thesis proposes a plan for the agricultural land and villages. The plan anticipates an increase in the number of permanent residents and the extent of agriculture, which would contribute to a more pronounced character and attractiveness of the cultural landscape, thus maintaining the potential for tourism development while at the same time providing a quality living environment for the residents.

KAZALO VSEBINE

	Str.
KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA	III
KEY WORDS DOCUMENTATION	IV
KAZALO VSEBINE	V
KAZALO SLIK	VIII
1 UVOD	1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA	1
1.2 DELOVNA HIPOTEZA	3
1.3 NAMEN IN CILJI NALOGE	3
1.4 METODA DELA	4
2 PODEŽELJE IN KULTURNA KRAJINA V SLOVENIJI	5
2.1 DEFINICIJA KRAJINE IN KULTURNE KRAJINE	5
2.2 TEMELJNE DOLOČILNICE KULTURNOSTI KRAJINE	7
2.3 KULTURNA KRAJINA MED VARSTVOM IN RAZVOJEM	8
2.4 ANTROPOGENI DEJAVNIKI SPREMINJANJA KULTURNE KRAJINE	9
2.5 VLOGA KMETIJSTVA V KULTURNI KRAJINI	10
2.6 SLOVENSKE KRAJINE	11
3 EKOVASI	12
3.1 KONCEPT EKOVASI KOT ODGOVOR NA OKOLJSKO KRIZO	12
3.2 (NE)USPEŠNOST USTANAVLJANJA EKOVASI	14
3.3 EKOVASI V SLOVENIJI	14
3.4 VZDRŽNI RAZVOJ KOT TEMELJ EKOVASI	14
3.5 NAČELA PERMAKULTURE PRI NAČRTOVANJU EKOVASI	15
3.6 PREDSTAVITEV REFERENČNIH PRIMEROV EKOVASI	16
3.6.1 Sólheimar (Islandija)	17
3.6.2 Tamera (Portugalska)	21
3.6.3 Lakabe (Španija)	26
3.7 PRIMERJAVA IN UGOTOVITVE	30
4 TRAJNOSTNI PARK ISTRA	32
4.1 PREDSTAVITEV PROJEKTA PO SKLOPIH IN PROGRAMIH DELOVANJA	33
4.1.1 Vzdržni poligon	33
4.1.2 Izobraževalno središče	33
4.1.3 Ekološko naselje korone	33
4.1.4 Razvoj regije	34
4.1.5 Prostovoljstvo	34

4.1.6	Re-viving Istra	35
4.2	PREGLED DOSEDANJEGA DELOVANJA TPI	35
4.3	POTENCIALNI PRISPEVEK TPI K OŽIVLJANJU KULTURNE KRAJINE	37
5	PREDSTAVITEV OBMOČJA	38
5.1	PREDSTAVITEV ŠIRŠEGA PROSTORA ISTRE IN KOPRSKIH BRD	38
5.1.1	Kratka zgodovina Istre	39
5.1.2	Naravne danosti	40
5.1.2.1	Geomorfološke in pedološke značilnosti	40
5.1.2.2	Hidrografske omrežje	41
5.1.2.3	Klimatske značilnosti	41
5.1.2.4	Rastlinstvo in živalstvo	42
5.1.3	Ustvarjene značilnosti	43
5.1.3.1	Poselitev in stavbarstvo	43
5.1.3.2	Mreža naselij in prometne povezave	45
5.1.3.3	Kmetijstvo	45
5.2	KULTURNA KRAJINA SLOVENSKE ISTRE	46
5.2.1	Krajinsko-tipološka opredelitev	47
5.2.2	Elementi tradicionalne kulturne krajine	47
5.3	RAZMERJE MED OBALNIMI MESTI IN ZALEDJEM	49
5.4	PREDSTAVITEV OŽJEGA OBMOČJA	52
5.4.1.	Naselja	53
5.4.1.1	Topolovec	53
5.4.1.2	Hrvoji	55
5.4.1.3	Močunigi	56
5.4.2	Prometna dostopnost in infrastruktura	57
5.4.3	Naravna dediščina in naravovarstvena območja	59
5.4.4	Kulturna dediščina	60
5.4.5	Raba tal	61
5.4.6	Zaznavna analiza	62
5.4.7	Kulturna krajina	63
5.4.7.1	Krajinska zgradba	64
5.4.7.2	Krajinski elementi	65
5.4.7.3	Krajinski vzorci	68
6	OCENA STANJA	71
6.1	STANJE KULTURNE KRAJINE	71
6.2	SWOT ANALIZA	72
6.3	PRIPOROČILA PRI UREJANJU KULTURNE KRAJINE IN OBMOČJA VASI	75

7	IDEJNI NAČRT UREDITVE ŠIRŠEGA OBMOČJA TRAJNOSTNEGA PARKA ISTRA	77
7.1	OBNOVA VASI	77
7.2	PREUREDITEV GOVEJE FARME	78
7.3	KMETIJSKE POVRŠINE	78
7.4	UREDITEV POTI	79
7.5	DRUGE / POSEBNE UREDITVE	79
7.6	NAČRT UREDITVE ŠIRŠEGA PROSTORA	80
7.6.1	Prostorski prikaz ureditve	81
7.7	PRIKAZ UREDITVE NASELIJ	82
7.8	PRIMERJAVA STRUKTURE ZATEČENEGA IN NAČRTOVANEGA STANJA	83
8	ZAKLJUČEK IN RAZPRAVA	84
9	POVZETEK	85
10	VIRI	88
	ZAHVALA	

KAZALO SLIK

	Str.
Slika 1: Povezanost in soodvisnost treh družbenih podsistemov (Barbič, 2015: 15)	15
Slika 2: Lokacija (Highlands ..., 2016) in obseg ekovasi Sólheimar (Sólheimar, 2016)	17
Slika 3: Pogled na Sólheimar proti jugozahodu iz zraka (Sólheimar eco-village, 2016)	18
Slika 4: Gruče stanovanjskih objektov v Sólheimarju (More ..., 2013) in zračni pogled na naselje proti severovzhodu, z obsežnimi pogozdenimi površinami (Sólheimar Eco-Village Guesthouse, 2016)	20
Slika 5: Lokacija (Portugal ..., 2016) in obseg ekovasi Tamera (Google maps, 2016)	21
Slika 6: Pogled na naselje Tamera in del sistema vodnih zadrževalnikov (Schramm, 2015)	22
Slika 7: Jutranji pogled na največje jezero (Tamera, 2016)	23
Slika 8: Površinski pokrov v Tameri leta 2006 in 2014 - pred in po izgradnji zadrževalnikov (Tamera water ..., 2015)	24
Slika 9: Shema vodnih zadrževalnikov in drugih vodnih objektov v Tameri (Tamera water ..., 2015)	25
Slika 10: Kamniti litopunkturni krog zaporedje vodnih zadrževalnikov vzdolž doline (Tamera, 2016)	26
Slika 11: Lokacija (Detailed ..., 2016) in obseg ekovasi Lakabe (Google maps, 2016)	26
Slika 12: Pogled na Lakabe z lokacije vetrne elektrarne (Lakabe eta ..., 2010)	27
Slika 13: Jurta na robu in otroško igrišče v središču vasi (Lakabe eta ..., 2010)	28
Slika 14: Nekaj utrinkov iz ekovasi Lakabe (Lakabe herriak ..., 2014)	29
Slika 15: Lokacija Trajnostnega parka Istra (kart. podl.: DPK 500, 2016)	32
Slika 16: Center TPI ob začetku obnove leta 2014 in po dveh letih (Trajnostni ..., 2016)	35
Slika 17: Koprška brda z označenim območjem ekovasi (kart. podl.: DPK 250, 2016)	38
Slika 18: Oblikovanost površja in hidrografsko omrežje (Naravovarstveni atlas, 2016)	41
Slika 19: Povprečna letna temperatura in količina padavin (kart. podl.: DPK 250; prirejeno po: Atlas okolja, 2016)	42
Slika 20: Tloris pritličja in nadstropja identitetne domačije: 1 – velika bivalna kuhinja, 2 – ognjišče v posebnem prostoru, 3 – kamre in shrambe (Deu, 2001: 77)	44
Slika 21: Primorske hiše različnih velikostnih razmerij: enonadstropna hiša, dvonadstropna hiša in enonadstropna hiša z mezaninom (Fister in sod., 1993b: 80–81)	44
Slika 22: Shema naselij in prometnega omrežja	45
Slika 23: Razvojna dihotomija ozkega priobalnega pasu in zaledja slovenskega dela Istre (levo) ter vpliv Krajinskega parka Dragonja s srednješolskim centrom za ekološko kmetijstvo na vzdržni razvoj Istre (desno) (Tomšič in Koželj, 2012: 98)	51
Slika 24: Območje obravnave (kart. podl.: DOF ..., 2014; Geoportal ..., 2016)	52

Slika 25:	Prikaz lege Topolovca in zračni posnetek naselja izpred nekaj let (Simič in Pucer, 2001: 82)	53
Slika 26:	Topolovec: kapelica pred Topolovcem, topoli v okolici, stara murva v naselju, propadajoči objekti	54
Slika 27:	Novi vaški trg v Topolovcu in cerkev sv. Hieronima pod vasjo	54
Slika 28:	Prikaz lege Hrvojev in pogled nanje s hrvaške strani (Sluga, 2015)	55
Slika 29:	Hrvoji – zvonik in cerkev, ozki prehodi med hišami in značilni kamniti tlak, mogočni javor pod župniščem, pogled skozi okno propadajoče hiše	55
Slika 30:	Prikaz lege Močunigov in pogled na zaselek z zvonika v Hrvojih (Trajnostni ..., 2016)	56
Slika 31:	Pogled na zaselek Močunigi z jugovzhoda, gola severna fasada domačije	56
Slika 32:	Dvorišče velike domačije v Močunigih	57
Slika 33:	Letalski posnetek farme v času obratovanja (Belvedur, 2016) in stanje danes	57
Slika 34:	Prometne povezave in poti (kart. podl.: Topografski ..., 1995; Topografski ..., 2004)	58
Slika 35:	Naravovarstvena območja in naravne vrednote (prirejeno po Trampuš, 2009; kart. podl.: Topografski ..., 2004)	59
Slika 36:	Dva primera številnih slapov v soteski Pasjaka in Vruje (Beškovnik, 2009), Hrast v dolini Malinske (Gradin ..., 2011) in istoimenski potok (Trajnostni ..., 2016)	59
Slika 37:	Območja in spomeniki kulturne dediščine (prirejeno po: Register..., 2016; kart. podl.: Topografski ..., 2004)	60
Slika 38:	Raba tal (prirejeno po: Javni pregledovalnik ..., 2016; kart. podl.: Topografski ..., 2004)	61
Slika 39:	Zaznava prostora	62
Slika 40:	Pogledi z razglednih točk	62
Slika 41:	Pogled na Hrvoje z zvonika; pogled proti Hrvojem iz Topolovca; pogled proti Topolovcu z Velega vrha – izrez fotografije z dvojno ekspozicijo (Marezige ..., 1950)	63
Slika 42:	Oblikovanost površja in položaj naselij	64
Slika 43:	Strukturna karta prostora	64
Slika 44:	Krajinski elementi v obravnavanem območju	65
Slika 45:	Razporeditev in obseg krajinskih elementov	66
Slika 46:	Struktura parcel (prirejeno po: Zemljiški kataster, 2016)	67
Slika 47:	Kmetijski svet v terasah s strnjenimi naselji na slemenih - Topolovec in kmetijski svet na širših slemenih – Veli vrh	68
Slika 48:	Krajinski vzorci obravnavanega območja	69
Slika 49:	Primeri vzorcev v obravnavanem prostoru	70
Slika 50:	Načrt ureditve	80
Slika 51:	Pogled iznad Velega vrha proti Topolovcu	81
Slika 52:	Prikaz ureditve naselij	82
Slika 53:	Primerjava strukture zatečenega in načrtovanega stanja	83

1 UVOD

Ekovasi so ena od sodobnih oblik namenskih skupnosti, katerim enega od temeljev predstavlja spoštljiv odnos do okolja in zavezanost vzdržnemu razvoju na vseh področjih človekovega delovanja in bivanja. V tem oziru gre velikokrat za korak v smeri vračanja k bolj tradicionalnim oblikam pridelave hrane in pridobivanja energije iz obnovljivih virov, ki imajo veliko skupnega z delovanjem tradicionalnih vaških skupnosti, ki so skozi stoletja in tisočletja preobrazila naravno okolje v fizično pojavnost kulturne krajine, kot jo poznamo danes.

Tovrstne pobude so se začele množično pojavljati v šestdesetih letih preteklega stoletja kot odgovor na povečano zavedanje o škodljivosti vplivov na okolje, ki jih človek povzroča s potratno izrabo virov in onesnaževanjem okolja.

V Sloveniji se že več kot pol stoletja slabše infrastruktarno opremljeni in za konvencionalno kmetijstvo manj primerni deli podeželja soočajo z depopulacijo in opuščanjem kmetijstva, posledica pa je predvsem zaraščanje obdelovalnih površin in z njim izginjanje kulturne krajine. Ker je v ekovaseh običajen velik poudarek na samooskrbi in zaposlitvi v okviru naselja oz. skupnosti, bi ustanovitev v takem okolju lahko prispevala k zaustavitvi ali celo preobratu omenjenega procesa. Na ta način bi lahko neposredno prispevale k ohranjanju in celo povečanju kmetijskih površin, kar bi imelo pozitiven vpliv na kulturno krajino, ne nazadnje pa tudi na povečanje prehranske samooskrbe.

Eden od takih primerov je tudi Trajnostni park Istra v Koprskih brdih, ki s svojo vizijo daleč presega neodvisno in samooskrbno skupnost, saj so si za enega od osnovnih ciljev zastavili spodbujanje vzdržnega razvoja širšega območja, ki bi temeljil na ekološkem kmetijstvu, zelenem turizmu in ohranjanju naravne in kulturne dediščine.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Kulturna krajina je predvsem prostor, v katerem se odražata način življenja in delovanje človeka v določenem času. Na njeno spreminjanje najbolj vpliva kmetijska dejavnost, ki je glede na razpoložljivo tehnologijo v okviru naravnih in družbeno-političnih ter ekonomskih razmer izoblikovala za določeno območje značilne in prepoznavne prostorske strukture. Kulturna krajina tako ni statičen pojav, kljub temu pa je njen razvoj od začetkov stalne naselitve potekal postopoma in počasi. Z industrializacijo, predvsem pa z razvojem tehnologije in vse bolj globaliziranega gospodarstva v zadnjem stoletju, pa se je kmetijski prostor začel hitro in korenito spreminjati, z vidika prostorske pestrosti in identitete največkrat na slabše. Dodatno razvrednotenje podeželske krajine pa predstavlja največkrat nepremišljeno širjenje poselitve, ki ga je omogočila avtomobilizacija.

Slovensko podeželje se v težje dostopnih območjih že desetletja sooča z upadanjem števila prebivalstva in z njim povezanega izginjanja kulturne krajine, po drugi strani pa podeželski prostor v bližini večjih naselij postaja zmeraj bolj privlačen za prebivalce večjih mest, ki si želijo mirnejšega

in naravno bolj ohranjenega bivalnega okolja. Pojav sam po sebi ne bi bil problematičen, če se naselja ne bi širila vzdolž prometnic in na najboljša kmetijska zemljišča, novogradnja pa bi upoštevala lokalne značilnosti in vzpostavljala odnos s širšim prostorom. Prav tako problem predstavlja majhen delež tistih, ki se na podeželje preselijo z namenom, da si tam ustvarijo tudi prostor dela v okviru dejavnosti, kot so kmetijstvo, obrtništvo, podjetništvo in različne druge oblike (samo)zaposlitve. Tako smo danes priča stanju, ko na 'podeželju' živi polovica prebivalstva, od katerih se s kmetijstvom ukvarja le peščica, večina delovno aktivnih pa se dnevno vozi na delo v večja mesta in naselja, zaradi zmeraj slabše urejenega javnega prevoza običajno z osebnim avtomobilom. Negativnih vplivov omenjenega pojava je še veliko in niso omejeni zgolj na fizično okolje, vendar lahko že iz naštetih zaključimo, da je ta oblika življenja na podeželju vse prej kot vzdržna, in ne le, da ne prispeva k oživljanju ali vsaj ohranjanju kulturne krajine – velikokrat še pospešuje njeno izginjanje ali razvrednotenje.

Istočasno pa je zaradi nezadovoljstva z vsesplošnim stanjem v družbi, gospodarstvu in politiki, vse večjimi pritiski na delu, hrupnih in nezdravih pogojih v mestih, hrane, ki je zmeraj bolj siromašna in onesnažena, predvsem pa zaradi pomanjkanja pristnih medčloveških odnosov in stikov, vse več pobud v smeri bolj umirjenega življenja po meri človeka in v stiku z naravo. Tovrstne pobude so se kot upor družbenim normam začele v večjem številu pojavljati v šestdesetih letih preteklega stoletja, med drugim tudi zaradi povečanega zavedanja o škodljivih vplivih človekovega delovanja na okolje, z dostopnostjo do informacij pa so dobile nov zagon in pridobivajo vedno več privržencev. Z ustanavljanjem in izgradnjo tako imenovanih ekovasi se te pobude tudi pri nas začenejo udeleževati v praksi in marsikoga izkušnja začasnega bivanja in prostovoljnega dela v taki skupnosti spodbudi, da spremeni svoj način življenja ali pa se ji celo trajno pridruži.

Ekovasi v svojem najširšem pomenu niso vezane na podeželje, saj je njihovo osnovno vodilo vzdržno sobivanje oz. sožitje med ljudmi in naravo, ki se lahko na različne načine udeležanja tudi v urbanih območjih. Kljub temu se diplomsko delo ukvarja z raziskovanjem možnega vpliva takih skupnosti v okolju, ki omogoča bolj neposreden stik človeka z naravo, in to je prav podeželje. Predpostavljamo namreč, da bi take skupnosti ob smotrnem načrtovanju in usmerjanju lahko pomembno pripomogle k preobratu procesa depopulacije in posledično k razvoju kulturne krajine, in to na način, ki bi združeval tradicionalne vrednote in znanja s sodobno tehnologijo in načinom življenja, ob tem pa ne bi siromašil okolja.

Ena od tovrstnih pobud je tudi Trajnostni park Istra, katere cilj je na istrsko podeželje pritegniti ljudi, ki bi v skupnosti ustvarjali in sooblikovali svoje bivalno okolje. Le-to bi jim hkrati nudilo prostor za delo, pa naj bo to ukvarjanje s pridelavo neoporečne hrane, skrb za starejše, obrtništvo, izobraževanje, turizem, visoko specializirana tehnološka in/ali raziskovalna dejavnost idr.

1.2 DELOVNA HIPOTEZA

Ekovasi so v svojem bistvu skupnosti ljudi, ki jih združuje predvsem želja po bolj vzdržnem načinu življenja, ki obsega tako socialni kot ekonomski in ekološki vidik. Tako je znotraj ekovasi velik poudarek na gradnji medsebojnih odnosov in osebni rasti, različnih oblikah socialnega in ekološkega podjetništva, ne nazadnje pa tudi na večji povezanosti z naravnim okoljem, tako z uporabo in razvojem obnovljivih virov energije s predelavo odpadkov, predvsem pa z lastno ekološko pridelavo hrane. Z vidika prehranske samooskrbe so ekovasi tudi zelo podobne tradicionalnim vaškim skupnostim, zato je pričakovati, da bodo preko vzajemnega odnosa z okolico sooblikovali in ustvarili prepoznaven prostor s sabo kot njegovim neodtujljivim sestavnim delom.

Hkrati pa je veliko takih skupnosti zelo odprtih in povezanih s širšim družbenim okoljem. Razvoj takih skupnosti bi zato na demografsko ogroženih delih podeželja lahko pomembno prispeval k vzdržnemu razvoju, ki zaradi poudarka na lokalni (samo)oskrbi pomeni tudi skrb ne le za naravo, temveč tudi za kulturno krajino.

1.3 NAMEN IN CILJI PLOMSKE NALOGE

Namen diplomske naloge:

Na podlagi že vzpostavljenih ekovasi v podeželskem prostoru ugotoviti, kolikšen je ali pa bi še lahko bil njihov prispevek k ohranjanju in/ali oživljanju kulturne krajine, ob upoštevanju časa obstoja posamezne skupnosti in njene velikosti,

Raziskati, katere so obstoječe in potencialne ovire pri vzpostavljanju in gradnji takih skupnosti ter kakšne so možnosti za njihovo odpravljanje.

Predstaviti Trajnostni parka Istra, njegovo delovanje in dolgoročne cilje, ter na podlagi ugotovitev izdelati program rabe odprtega prostora, ki bi bil funkcionalno vezan na naselja oz. prihodnjo skupnost in obstoječe uporabnike.

V izbranem prostoru na podlagi inventarizacije in analiz določiti, katere elemente in strukture kulturne krajine bi bilo zaradi njihove kakovosti in značilnosti smiselno ohranjati ali obnoviti.

Izdelati idejni načrt ureditve širšega prostora naselij Topolovec, Hrvoji in Močunigi po načelih vzdržnega razvoja in samooskrbe ter ob tem upoštevati naravne in kulturne dediščine prostora, kar je med drugim tudi eno od temeljnih izhodišč Trajnostnega parka Istra pa tudi ekovasi na splošno. Načrt naj bi upošteval do neke mere nepredvidljivo prihodnjo rabo določenih delov prostora in dejstvo, da večina del poteka z minimalnimi finančnimi sredstvi, v režiji članov skupnosti in ob pomoči prostovoljcev.

1.4 METODE DELA

Diplomsko delo obsega dva sklopa, in sicer teoretičnega in praktičnega. V prvem delu je na podlagi strokovne literature predstavljen pojem kulturne krajine, njenih značilnosti in procesov ter dejavnosti, ki jo oblikujejo. V nadaljevanju je predstavljen koncept ekovasi in njihovih osnovnih značilnosti, ki mu sledi opis referenčnih primerov tovrstnih skupnosti v podeželskem prostoru in analiza njihovega vpliva na kulturno krajino.

V praktičnem delu je najprej predstavljena skupnost Trajnostni park Istra, razvojna vizija njenih članov in pregled njihovega dosedanjega delovanja. Sledi predstavitev širšega območja obravnave – Slovenske Istre.

Vzporedno je potekal pregled prostorskih podatkov in literature o izbranem območju ter analiza naravne in kulturne dediščine ter elementov in strukture kulturne krajine. Na ta način so bili prepoznani elementi in obče značilnosti, ki so ključni za prepoznavnost prostora, ki jih je kot take potrebno oz. smiselno ohranjati ali obnoviti ne le zato, ker ti vzorci in prvine pričajo o preteklem delovanju ljudi in njihovem vzajemnem odnosu z zemljo, ki jim je zagotavljala obstoj, temveč tudi zato, ker je izrazita prostorska identiteta eden od osnovnih pogojev za razvoj podeželskega turizma, za katerega je tudi v Slovenski Istri velik (še neizkoriščen) potencial.

Po in med pregledom literature in pripravo prostorskih analiz je bilo opravljenih več terenskih ogledov in pogovorov s člani skupnosti in prostovoljci v Hrvojih ter domačini. To je omogočilo boljše razumevanje delovanja Trajnostnega parka Istra in predvsem tega, kako si zamišljajo razvoj skupnosti, s kakšnimi ovirami se pri tem srečujejo ter na kakšen način sodelujejo s širšo lokalno skupnostjo. To je pripomoglo k bolj smiselnemu izboru in prostorskemu načrtovanju potencialnih dejavnosti.

Nazadnje je bil na podlagi ugotovitev izdelan idejni načrt ureditve kulturne krajine in izbranih naselij in predvideno, kateri deli ureditve naj bi bili prilagodljivi morebitnim prihodnjim spremembam in razvoju dejavnosti.

2 PODEŽELJE IN KULTURNA KRAJINA V SLOVENIJI

Za boljše razumevanje ciljev diplomskega dela je za začetek predstavljen pojem krajine oz. kulturne krajine, katere lastnosti jo opredeljujejo in kateri dejavniki vplivajo na njeno spreminjanje. Sledi predstavitev problemov njenega varstva, načrtovanja in upravljanja ter kratka predstavitev slovenskih krajin.

2.1 DEFINICIJA KRAJINE IN KULTURNE KRAJINE

Tuji in domači viri navajajo različne pojme krajine, saj se že v osnovi le-ta lahko nanaša bodisi na določen prostor iz resničnega sveta, bodisi na namišljen, idealiziran svet oziroma predstave o njem (Ogrin, 1989). Hkrati je opredelitev pojma krajine kot fizičnega prostora podvržena interesom človeka ali skupine ljudi, ki ta prostor raziskujejo in/ali vanj posegajo (Marušič, 1998).

Najbolj splošna je opredelitev pojma krajina kot "(preglednega) ozemlja, ki ga oko zajame z enim pogledom (vizualni prostor)" (Geografija, 1977: 107; Urbanistični ..., 1975: 121) oz. "odprti prostor, v katerem je zaznavna ohranjenost prvin naravne prvobitnosti" (Marušič, 2001).

Bolj specifične definicije krajino opisujejo kot "območje, kot ga zaznavajo ljudje in katerega značilnosti so plod delovanja in medsebojnega vplivanja naravnih in/ali človeških dejavnikov" (Zakon o ratifikaciji ..., 2003), "zaključen, enovit prostor zemeljskega površja, ki ga oblikovno določajo naravni faktorji (geološka struktura, vegetacija, tla, klima, veter, voda itd.), nanj vplivajo živali in še posebej človek" (Geografija, 1977: 107). Zakon o prostorskem načrtovanju (2007) pa poudarja, da je značilnost krajine med drugim "prevladujoča prisotnost naravnih sestavin" (Zakon o prostorskem ...). Ob tem naj navedemo še Gamsovo (1986: 7) definicijo, ki pravi, da je krajina "strukturno homogeni del zemeljskega površja, kakršen se javlja kot enkratna tvorba v prostoru in času."

S prehodom iz lovstva in nabiralništva k poljedelstvu oz. pridelavi hrane in z njima povezano stalno naselitvijo, je človek začel močneje vplivati na svoj življenjski prostor in si ga, glede na razpoložljiva sredstva in naravne danosti prostora, prilagajal tako, da je v njem lažje zadovoljeval svoje eksistencialne pa tudi duhovne potrebe. Z večanjem števila prebivalstva so tudi spremembe v prostoru postajale zmeraj bolj očitne, saj je povečana potreba po količini pridelane hrane in drugih surovin terjala večanje površin obdelovalne zemlje in/ali pašnikov, največkrat na račun gozda, ki je, zlasti v evropskem prostoru, prvotno preraščal veliko večino ozemlja. Naravnim pogojem, ki so sprva edini botrovali človekovim posegom v prostor, so se kmalu pridružile različne družbene ureditve in ekonomske razmere, ki so se skozi stoletja spreminjale in v prostoru puščale svoj pečat. Danes pa smo v marsikaterem pogledu priča obratnim procesom od zgoraj omenjenih – zaradi družbenogospodarskih in političnih razmer je veliko območij, sploh v evropskem prostoru, kjer z opuščanjem kmetijske dejavnosti izginja tudi kulturna krajina, hkrati pa je, zlasti v bližini večjih mest in dobrih prometnih povezav, kulturna krajina pod pritiskom širjenja območij poselitve.

Kulturno krajino bi torej lahko označili predvsem kot prostor, v katerem se zrcali način življenja in delovanja človeka oz. njegove skupnosti v določenem času, ključno vlogo pri njegovem spreminjanju pa igra kmetijska pridelava, pa naj gre za opuščanje obdelovanja ali posodabljanje tehnologije (Marušič, 1996). Po tej lastnosti se tudi loči od naravne krajine, v kateri prevladujejo naravno povzročeni ekosistemi (Prosen, 1993: 177). Pri tem pa ne gre pozabiti, da je kulturna krajina življenjsko okolje ne samo človeka, ampak tudi rastlinskih in živalskih vrst in ne nazadnje prostor "nežive" narave, ki vsi prispevajo svoj delež k njegovemu delovanju in fizični podobi. In ker so naravni procesi prvobitni, bi težko rekli, da človek krajino ustvarja, temveč jo le preureja v "neprestanem boju" z naravnimi procesi" (Marušič, 1996: 10), v katerem je sodobni človek nadvse uspešen, pri čemer pa bi moral prevzeti odgovornost za ohranjanje "drugih "prebivalcev" krajine" (prav tam).

Ogrin (2010: 273) ugotavlja, da je "kulturna krajina pridelavi hrane in podobnih pridelkov namenjeno območje, ki ustreza naslednjim zahtevam: omogoča sodobno tehnološko učinkovitost, upošteva ekološka merila urejanja prostora, je očiten nasledek značilnosti prostora, v katerem je nastalo, izkazuje zgradbo, v kateri so vgrajene tudi vizualne kvalitete, kar širi njen pomen v smislu doživljajske krajine daleč preko pridelovalnega interesa, s svojo izvirno podobo daje prispevek h krajevni, regionalni in celo nacionalni identiteti."

Pri tem gre omeniti, da obstajajo sistemi pridelave hrane, ki so prav tako in velikokrat celo bolj produktivni od sodobnih tehnologij in agrotehničnih ukrepov, temeljijo pa na sodelovanju z naravnimi procesi in ne na boju z njimi, predvsem pa se ne zanašajo na neobnovljive vire, kot so fosilna goriva in sintetična gnojila ter sredstva za varstvo rastlin. V evropskem prostoru je eden od pionirjev take pridelave Sepp Holzer, ki kmetuje po načelih permakulture. Zdaj že pokojni Masanobo Fukuoka pa v svoji knjigi *Revolucija ene slamice* nazorno prikaže, kako je človek s tehnološkim napredkom zašel v slepo ulico, in da za okoljske probleme, ki jih povzroča s sodobno tehnologijo, zmeraj išče le nove tehnološke rešitve, brez razumevanja temeljnih vzrokov nastalih problemov, s čimer povzroča nove probleme in se tako vrti v začaranem krogu. Z vidika vzdržnosti so ti sistemi veliko bolj učinkoviti od sodobne tehnologije, res pa je, da ne dajejo vtisa kulturnosti oz. kultiviranosti, saj na prvi pogled velikokrat spominjajo na divjino.

Za razliko od Ogrina pa Gabrijelčič (1985: 22) v svoji definiciji kulturne krajine ne izključuje zgoraj omenjenih primerov, saj jo bolj splošno opredeljuje kot "svet, kjer prevladujejo naravi sorodni antropogeni elementi in naravnim podobni sistemi rabe tal, kar vse pogojuje sorazmerno visoko stopnjo njegove ekološke stabilnosti."

V nadaljevanju so navedene temeljne določilnice kulturnosti krajine, kot jih navaja Marušič (1996, 1998).

2.2 TEMELJNE DOLOČILNICE KULTURNOSTI KRAJINE

- Enkratnost – identiteta

Edinstvenost prostora je pogoj za prepoznavnost prostora in poistovetenje ljudi, ki v njem živijo in z njim delujejo. Krajina namreč odraža naravne značilnosti prostora in antropogenih procesov v njem (Mejač in Novak, 1996). Prehajanje prostorskih območij enega v drugega – "prostorski kontinuum" – ustvarja z različnimi krajinskimi pojavnostmi edinstvene posamezne prostore (Marušič in sod., 1998). Tudi Evropska skupnost prepozna krajino kot za Evropo in evropsko kulturo zelo pomembno opredelilno identifikacijsko prvine, zaradi česar dobiva zavest o njeni ogroženosti vse širšo družbeno podporo.

- Tipološka prepoznavnost oz. opredeljivost

Temelji na prepoznavnosti posameznih krajinskih vzorcev, in čeprav gre pri tem za nasprotje z enkratnostjo, je za berljivost krajine pomembna – omogoča namreč, da krajine, katerih zgradbo človek pozna, primerja med seboj in jih na ta način identificira.

- Izjemnost

Gre za vzbujanje posebnih čustvenih doživetij, kot so tajinstvenost, mogočnost in podobno.

- Skladnost rabe in naravnega – ekosistemsko skladje

Uravnoteženost ekoloških krajinskih osnov s človekovimi posegi. Ob prijetnem in varnem bivanju naj bi krajina človeku omogočala doživljanje sebe kot dela celotne biotične skupnosti.

- Biotska raznovrstnost

V krajini naj bi se prepoznali tudi "interesi" narave, opredeljeni s teleološko¹ naravo naravnih ekosistemov in vseh sestavin narave – s tega vidika je moralna in etična dolžnost človeka, da poskrbi za njihovo varstvo in obstoj.

- Pestrost doživetij

Dejavniki, ki ogrožajo obstoj enkratnosti krajin, zlasti kmetijska mehanizacija, lahko vplivajo tudi na zmanjšanje pestrosti krajine (relief, pester preplet gozda, obdelanih zemljišč, travinja itd.) S tem pa tudi biotske raznovrstnosti.

- Videzna (oblikovna) privlačnost

Estetsko doživljanje krajine je kompleksen pojav, odvisen tako od fizičnih lastnosti krajine kot od lastnosti posameznega opazovalca, zato je velikokrat težko posplošiti, katere so tiste značilnosti ali sestavine krajine, ki jo delajo vizualno privlačno. S podrobnejšim členjenjem fizičnih značilnosti pa je običajno mogoče odkriti, kateri so tisti elementi, ki vzbujajo estetsko doživljanje v večini opazovalcev.

Med tovrstne značilnosti krajine sodijo strukturna zgradba, formalni red in skladje, urejenost vzorcev, ritem, usmerjenost, žariščnost, uokvirjenost, robovi, dominante, pravilnost in prepoznavnost oblik, teksturne značilnosti in podobno. Osnovo za ureditev določajo ali relief z rekami ali ustvarjene prvine – koridorji, poselitve, dominante in žarišča, poteze kmetijskih zemljišč (odprto, svetlo) in gozdov (zaprto, temno).

¹ teleologija -e ž (i) filoz. nauk, po katerem ima vse dogajanje v naravi in družbi svoj cilj (Slovar slovenskega knjižnega ..., 2016)

- Pričevalnost – kulturna dediščina

Ena od pomembnejših prvin dediščinskega značaja posamezne krajine – govorica krajine dopušča razumevanje opazovanega prostora, prepoznavanje reda in skladnosti (med dejavnostmi v krajini oziroma med rabo in naravnimi osnovami). Pri govorici krajine se prepletajo pomeni – sporočila sedanjega in (tudi davno) preteklega življenja v krajini.

- Simbolnost – bogastvo in skladnost pomenov

Gre za prvino kulturnosti krajine, ki je izrazito družbeno oz. kulturno pogojena. Simbolnost krajine označuje globlji pomen, ki ga ima za opazovalca določen krajinski prostor, prizorišče, krajinski element itd.

2.3 KULTURNA KRAJINA MED VARSTVOM IN RAZVOJEM

V kulturni krajini gre torej za vzajemno vplivanje med naravnimi danostmi in dejavniki ter človekovim delovanjem v določenem prostoru, ki se odražajo kot značilnosti, po katerih jo lahko prepoznamo. Bistveno pri tem je, da je kulturna krajina zmeraj odraz človekovega načina življenja v vseh pogledih, in se z njegovim spreminjanjem skozi čas spreminja tudi sama. Te spremembe so do nedavnega potekale sorazmerno počasi, danes pa smo, zaradi procesov globalizacije in z njo povezanih hitrih družbenopolitičnih in gospodarskih sprememb, priča izredno hitrim spremembam in tako kot se način življenja ljudi v večjem delu zahodnega sveta spreminja v vse bolj enotnega, se poenotenost kaže tudi v spreminjajoči se podobi kulturne krajine.

Z dostopom do informacij in z njim povezanim zavedanjem o svojem vplivu, je sodobni človek do svojega okolja, tako naravnega kot ustvarjenega, razvil vse bolj varovalno miselnost (Marušič, 1998), ki se odraža tudi v odnosu do kulturne krajine, kot posledica zaskrbljenosti zaradi spreminjanja. Pri tem seveda prihaja do konflikta, saj človek po eni strani stremi k čim višji stopnji ohranjenosti naravnih prvin, istočasno pa s svojimi ureditvami posega v spontanost, nepredvidljivost in nepreglednost teh prvin (prav tam).

Človek pa je, kot že omenjeno, v krajino posegal že tisočletja, pogoj tega delovanja pa je "obnavljanje skladnosti človekovih posegov z naravnimi dejavniki. Zato krajinska skladnost ni samo občutje, ki pomeni približevanje človekovi predstavi o idealnem življenjskem okolju, arkadijskemu idealu, temveč je tudi pravi, stvarni pogoj za ohranjanje življenjskih osnov človeka samega. Poseganja v krajino, ki jih prinašajo nove oblike življenja in nove potrebe ljudi, ne bi smela samodejno pomeniti odmikanja od kulturnosti krajine, čeprav jo v njeni fizični podobi spreminjajo" (Marušič, 1998: 10).

V tem oziru je torej varovanje kulturne krajine kot dediščine (pa čeprav to nesporno tudi je, med drugim) problematično, saj naj bi dediščina predstavljala nekaj, kar smo podedovali od svojih predhodnikov in kar naj bi predajali zanamcem takšno, kakršno smo 'prejeli'.

Ker je kulturna krajina podvržena dinamičnim procesom delovanja narave in človeka oz. njegove skupnosti, je njeno varovanje v oziru na določeno referenčno stanje brez upoštevanja možnega razvoja lahko (in običajno je) problematično in kot ugotavlja Marušič, bi bilo bolj smiselno govoriti

o dobrem ali slabem razvoju (Marušič, 2011). Strogi varstveni režimi, ki zadevajo tudi kulturno krajino v zavarovanih območjih, sicer uspešno varujejo določene, predvsem naravne sestavine okolja, vendar ob tem velikokrat otežujejo življenje in delo tamkajšnjim prebivalcem – eden od takih primerov je Triglavski narodni park. Pri tem seveda prihaja do paradoksa, saj je človek s svojimi posegi v prostor velikokrat ustvaril pogoje za naselitev novih rastlinskih in živalskih vrst, z opustitvijo rabe prostora, pa seveda ta novo ustvarjeni življenjski prostor izginja, pri čemer se moramo vprašati, ali naj ga vzdržujemo, kljub temu da taka raba prostora, ki je privedla do novega stanja, ni več smiselna (pa naj bo to zaradi ekonomske neupravičenosti ali pa kakšnega drugega razloga). Sicer je res, da pestrost krajine prispeva k njeni doživljajski vrednosti, kar je zlasti pomembno pri k turizmu usmerjenih območjih, vendar trdim, da naj bi pestrost v prvi vrsti morala biti odraz pestrosti življenja nekega prostora in vseh njegovih prebivalcev, tako človeka kot živalskih in rastlinskih vrst.

Pobud za varstvo in upravljanje oz. načrtovanje krajin je danes veliko, od tistih na nivoju države do mednarodnih in svetovnih. Ena od teh je Evropska konvencija o krajini, katere podpisnica je tudi Slovenija. V njej je varstvo krajin opredeljeno kot "izvajanje ukrepov za ohranjanje in vzdrževanje pomembnih ali značilnih lastnosti krajine; utemeljeni so z dediščinskimi vrednotami krajine, ki izhajajo iz njene naravne oblikovitosti in/ali človekove dejavnosti; upravljanje krajin pomeni delovanje z vidika vzdržnega razvoja, ki naj zagotovi redno vzdrževanje krajine in usmerjanje ter usklajevanje sprememb, ki jih prinašajo družbeni, gospodarski in okoljski procesi; krajinsko načrtovanje pa pomeni odločno, v prihodnost usmerjeno delovanje, tj. zato, da izboljšujemo, obnovljamo ali ustvarjamo krajine" (Zakon o ratifikaciji ..., 2003).

2.4 ANTROPOGENI DEJAVNIKI SPREMINJANJA KULTURNE KRAJINE

- Poselitev

- o Širjenje mest in poselitve v podeželski prostor, običajno pogojeno z dobro prometno dostopnostjo in gradnja sekundarnih bivališč na podeželju; razpršena gradnja.
- o Praznjenje podeželskega prostora (demografski primanjkljaj) in propadanje vasi, kot posledica pomanjkanja primernih delovnih mest za mlade in izobražene, slabe prometne dostopnosti, opuščanje kmetijske rabe zaradi nedonosnosti in/ali slabši dostop do javnih in socialnih storitev (Bratina, 2008).
- o Urbanizacija podeželskega prostora – spreminjanje kmetij s strani potomcev v počitniška bivališča (Ogrin, 2010).

- Infrastruktura (prometna, energetska)

- o Razvoj infrastrukture kot posledica širjenja poselitve ali industrijske dejavnosti.

- Kmetijstvo:

- o Sodobno preurejanje zemljišč – prilagajanje težki mehanizaciji velikokrat zaradi lažje obdelave zahteva odstranitev pasov in posameznih dreves in združevanje manjših obdelovalnih enot v večje površine z eno kulturo (Bratina, 2008).
- o Vpliv na biološko raznovrstnost in kakovost naravnih virov, ki je lahko tako pozitiven kot negativen (Bratina, 2008).

- o Spremembe načina pridelave (zlasti v sadjarstvu – intenzivni sadovnjaki v prostoru delujejo povsem drugače kot starejši nasadi sadnega drevja).
- o Opuščanje kmetijske obdelave in pašništva in posledično zaraščanje kmetijskih zemljišč.
- Gozdarstvo
- Industrija in trgovina
 - o Gradnja industrijsko-obrtnih con ob pomembnejših prometnicah, zlasti ob avtocestnem križu.
- Pridobivanje materialnih surovin
- Turizem
 - o Uvajanje turizma kot dopolnilne dejavnosti na kmetijah lahko pomembno prispeva k ohranjanju kmečkih gospodarstev in preko neposrednega trženja lastnih pridelkov in proizvodov prispeva k ohranjanju kulturne krajine, ki je po večini tudi pomemben dejavnik privlačnosti prostora za obiskovalce.
 - o Negativen vpliv turizma se kaže zlasti v obliki umeščanja večjih turističnih namestitvenih objektov, ki niso skladni s prostorskim kontekstom, in umeščanju dejavnosti, ki niso kompatibilne z okolico, bodisi po vsebini ali po obsegu.
- Šport in rekreacija
- Globalizacija
 - o Prinaša številne ekonomske, socialne, kulturne in politične spremembe, ki se posredno zrcalijo v prostoru, kot na primer mednarodna mobilnost in dnevne delovne migracije v tujino (Lampič in sod., 2012).

2.5 VLOGA KMETIJSTVA V KULTURNI KRAJINI

Kmetijska dejavnost je skozi dolga stoletja obdelave tal in rabe prostora izoblikovala značilne in prepoznavne vzorce in s poselitvijo, ki je v preteklosti izkazovala visoko stopnjo prilagajanja prostoru in naravnim procesom, predstavlja najpomembnejši dejavnik prepoznavnosti (Hudoklin in sod., 2005), pri čemer Marušič s sodelavci (1996: 10, 12) izpostavi še njegovo prostorsko razsežnost kot "odločilni dejavnik pri ustvarjanju krajinske podobe" in spreminjanje naravnega stanja prostora, kot je značilno tudi za gozdarsko dejavnost.

V sodobnem času pa se kmetijstvu poleg krajinske in njegove primarne, torej proizvodne funkcije, pripisuje tudi ekološko in socialno. Kot ugotavlja Lampičeva (2005) ima lahko kmetijstvo, sploh specializirano in intenzivno, izredno negativne učinke na okolje, po drugi strani pa sonaravne oblike te dejavnosti lahko pomembno prispevajo k ohranjanju ali celo povečanju biotske pestrosti in vzdržnemu razvoju.

2.6 SLOVENSKE KRAJINE

Slovenijo zaradi lege na stičišču Alp, Dinarskega gorovja, Panonske nižine in Sredozemlja sestavlja pester nabor naravnih danosti. Le-te so pod vplivom različnih oblik kolonizacije, političnih in administrativnih oblik v preteklosti, sprememb življenjskih razmer, različnih obdobj deagrarizacije, v novem času pa tudi sprememb v poselitvenem vzorcu, rekreacijskih ureditev, gradnje počitniških naselij, razvoja infrastrukture in posodabljanja kmetijskih zemljišč, botrovale razvoju izredne krajinske pestrosti in vzorcev na razmeroma majhnem prostoru. Slovenske krajine po večini tudi niso bile deležne sodobnih preurejanj kmetijskih zemljišč, ki so izrazito preobrazila podobo krajin sosednjih dežel in danes kažejo sorazmerno visoko stopnjo ohranjenosti (Marušič, 1996).

Kompleksnost krajine ustvarjajo drobno členjena zemljišča in pestra naravna vegetacija z nepogrešljivim gozdnim okvirjem. Naravno rastje v podobi krajine tudi sicer igra pomembno vlogo: na primer kot posamezna drevesa ali živice v obmejkih v ravninskem svetu, kot živice vzdolž vodotokov in na težje dostopnih in za kmetijstvo neprimernih delih površja. Zaradi ugodnih klimatskih pogojev pa tudi spontano zaraščanje opuščenih zemljišč poteka naglo, in danes gozd prerašča že okrog dve tretjini slovenskega državnega ozemlja. Kljub temu se ohranja značilni vzorec v gozd okvirjenega kmetijskega zemljišča, hkrati pa ta proces ustvarja prehodne vzorce, ko opuščene površine najprej prerasejo grmovnice, ki jih postopoma zasledi drevje, in ki so v slovenskem prostoru prisotni že dobro stoletje (Marušič, 1996).

Posodabljanje kmetijske pridelave je prineslo večje spremembe le na nekaterih obsežnejših ravninskih območjih – tam so drobno njivsko strukturo zamenjale večje sklenjene površine in odstranile so se številne prvine naravnega rastja (prav tam).

Poselitev slovenskega prostora prav tako kot relief in kmetijske površine zaznamuje drobna členjenost. Človek je vasi postavljajl spontano v iskanju rodovitne zemlje in vode ter pogosto tudi zavetja, ki do obdobja kolonizacije v 11. stoletju niso izkazovale posebej zaznavnega reda. V celoto so posamezne stavbe poleg prostorske organizacije povezovali še drugi vidiki (gradivo, način gradnje, enotne strešine, pročelja itn.), v katere so se vtkali tudi vplivi sosednjih kultur, in ki so oblikovali značilne arhitekturne regije (Ogrin, 1989).

Vidni stik z okoliško krajino določa lega naselbin in zastopanost (zlasti sadnega) drevja v in ob njih, ki s svojo prisotnostjo pogojuje videzno zadržanost in daje vtis zraščенosti naselja z naravno okolico, kar pa ne velja za poselitev na izrazitih pobočjih in vrhovih gričev (Ogrin, 1989).

Razpršena poselitev, ponekod sicer tradicionalno prisotna, je v zadnjih desetletjih zaznamovala prostor v bližini mest in industrijskih središč. V splošnem pa poselitev odseva kulturne vplive in oblike nekdanjih političnih in upravnih razmer in ne nazadnje podnebnih pogojev (Marušič, 1996).

Kulturno krajino Slovenije torej najbolj opredeljujejo tri sestavine (Ogrin, 1989: 32):

- naravni relief z gozdno odejo,
- kmetijska raba prostora in
- stavbna in arhitekturna dediščina.

3 EKOVASI

Če se človek še sredi preteklega stoletja ni obremenjeval s posledicami svojih posegov v okolje, ki so s pospešenim razvojem tehnologije in povečevanjem števila prebivalstva postajali vse bolj radikalni, tega danes ne moremo več trditi. Dostop do informacij je omogočil, da zavedanje o vplivih, ki jih s svojim načinom življenja ima na okolje, vse bolj prihaja v njegovo zavest in vpliva na njegove odločitve ter s tem povzroča spremembe v obnašanju.

Enotno definicijo, kaj eko-vas je, je težko podati, saj s tem pojmom lahko označujemo tako skupnosti posameznikov, ki načela vzdržnosti udejanjajo v urbanih okoljih, kot tudi podeželska naselja in skupine naselij. V tako različnih okoljih tudi skupnosti delujejo zelo različno.

3.1 KONCEPT EKOVASI KOT ODGOVOR NA OKOLJSKO KRIZO

Ekovasi v svojem bistvu niso nov pojav, saj bi lahko večino (manjših) naselij do začetka industrijske revolucije in še dolgo po njej, označili s tem izrazom. Bistvena razlika med naselji v preteklosti in ekovasmimi tiči v zavestni odločitvi za drugačen način življenja od tistega, ki ga narekuje družba ali omogočajo ekonomske razmere.

Prva taka naselja, na primer Sólheimar na Islandiji, so bila ustanovljena že v prvi polovici preteklega stoletja, njihovo število pa se je začelo naglo večati v 60. in 70. letih, ko so se manjše skupine zagretili posameznikov z drugačnim načinom življenja želele upreti, na eni strani 'razvoju' družbe, predvsem potrošništvu, materializmu in socialni odtujenosti, na drugi pa kapitalizmu in tehnološkemu in znanstvenemu napredku. To je povsem razumljivo, saj obdobje sovпада s povečano zaskrbljenostjo številnih strokovnjakov zaradi vplivov človekovega delovanja na okolje in začetkom opozarjanja širše javnosti na okoljsko škodo. Odmevnejše objave (knjige) s tega področja so med drugim Paul Erlich: *The population bomb* (1968), Rachel Carson: *Silent spring* (1962), Poročilo Rimskega kluba: *The limits of growth* (1972), France Avčin: *Človek proti naravi* (1969). V tem času so se oblikovale skupnosti Findhorn na Škotskem, *The Farm* v Tennesseeju (ZDA), Sarvodaya na Šrilanki, gibanje NAAM v Burkini Faso in pa Auroville v Indiji (Jackson HJ in Jackson RJ, 2004).

V 80. letih so se prej bolj ali manj izolirane skupnosti in posamezniki začeli povezovati in oblikovati enoten cilj svojega delovanja ter iskati strategije za njegovo doseganje. Osnovno vodilo pri tem je bilo oblikovanje modela družbe, ki bi predstavljal alternativo kapitalističnemu in ne bi temeljil na izkoriščanju/uničevanju neobnovljivih virov naravnega okolja (zaradi zadovoljevanja svojih potreb), temveč bi ljudem omogočala samoizpolnitev v harmoniji z naravo. To je privedlo do ustanovitve Gaia Trust na Danskem, ki naj bi predvsem s finančne plati pomagal pri ustanavljanju in izgradnji 'modelnih' naselij. V ta namen sta Robert in Diane Gilman leta 1991 izvedla študijo najboljših primerov ekovasi in podobnih vzdržno naravnanih iniciativ po celem svetu (skupno 26), v kateri se tudi prvič pojavi izraz ekovas (Gesota, 2008; Jackson HJ in Jackson RJ, 2004). Čeprav med njimi nobena ni predstavljala idealnega modela vzdržnega bivanja, je njihova zasnova služila kot podlaga za oblikovanje koncepta ekovasi (Jackson HJ in Jackson RJ, 2004), kot ga je istega leta definirala R.

Gilman in pravi, da je ekovas naselje po meri človeka, ki vključuje vse zanj najpomembnejše funkcije, v katerem so človekove dejavnosti brez škodljivih vplivov integrirane v naravno okolje na način, ki podpira zdrav človekov razvoj in se lahko uspešno nadaljuje v nedoločeno prihodnost (Gilman, 1991).

Ekovas naj bi torej izpolnjevala pet kriterijev (Gilman, 1991):

1. Po meri človeka:
Obseg skupnosti naj ne bi presegal 500 ljudi. To pogojuje, da se njeni člani med seboj lahko poznajo, čutijo pripadnost in predvsem možnost enakovrednega vključevanja v odločanje. Pri izoliranih in stabilnih skupnostih je lahko ta številka tudi veliko večja, medtem ko večina vasi zaradi svoje večje vpetosti v sodobno (industrializirano) okolje najbolje deluje z do 100 člani.
2. Naselje naj omogoča zadovoljevanje vseh osnovnih človekovih potreb: stanovanjsko, oskrbo s hrano, proizvodnjo, preživljanja prostega časa, družabno življenje in trgovino. Predstavljale naj bi delovanje družbe v majhnem merilu. S tem ni mišljena izolacija in tudi ne popolna samooskrbnost, saj naj bi ekovasi bile s svojim delovanjem vpete v širši prostor, tako preko javnih funkcij, kot dela in transporta; naj bi pa stremele k temu, da bi članom skupnosti nudile delovno mesto v okviru vasi.
3. Človekove dejavnosti naj bodo brez škodljivih vplivov integrirane v naravno okolje: nanaša se na ekološko osveščeno delovanje v prostoru, kjer si človek naravnega okolja ne podleže in s smotrno rabo in ponovno uporabo virov skrbi, da proizvaja čim manj odpadkov in pri svojem delovanju v okolje ne vnaša zanj škodljivih snovi.
4. Podpira zdrav človekov razvoj: uravnotežen in celovit razvoj vseh vidikov človekovega življenja – fizičnega, čustvenega, umskega in duhovnega.
5. Lahko se nadaljuje v neomejeno prihodnost: vzdržno delovanje v smislu pravičnosti in ne-izkoriščanja vseh delov sveta, človeškega, nečloveškega in prihodnosti.

Povezovanje podobno mislečih skupnosti in posameznikov je leta 1995 privedlo do ustanovitve Svetovne mreže ekovasi (Global Ecovillage Network - GEN) s tremi samostojnimi regionalnimi mrežami (Severna in Južna Amerika, Azija/Oceanija in Evropa), katere namen je nadaljnje povezovanje posameznih projektov in hkrati vzpostavitev izobraževalne mreže – ta je bila ustanovljena leta 2004. GEN od leta 2000 deluje tudi v svetovalni vlogi pri Združenih narodih (Jackson HJ in Jackson RJ, 2004) in ima pomemben vpliv na številne vladne in nevladne organizacije (Zupan, 2009). Oceniti, koliko ekovasi že deluje po celem svetu, bi bilo zelo težko, saj jih veliko deluje le v okviru nacionalnih združenj in niso vključene v GEN, ta združenja pa ponekod vključujejo na tisoče naselij (prav tam).

GEN ekovas opredeljuje kot namerno ali tradicionalno skupnost, ki uporablja procese lokalnega sodelovanja, s ciljem celostne integracije ekološke, gospodarske, družbene in kulturne razsežnosti vzdržnosti in na ta način izboljšuje družbena in naravna okolja.

3.2 (NE)USPEŠNOST USTANAVLJANJA EKOVASI

Že površen pregled spletne strani GEN in objavljenih iniciativ za ustanovitev ekovasi pokaže, da je velika večina teh neuspešna; Christianova (2003) ocenjuje, da je takih celo okrog 90 %. Za to obstajajo številni razlogi, najpogostejši pa naj bi bili konflikti med člani oz. njihova nesposobnost ali nepripravljenost reševanja sporov. Pomanjkanje finančnih sredstev je, presenetljivo, redko vzrok za neuspešnost. Omenjena avtorica je pri raziskavi številnih uspešnih projektov prišla do ugotovitve, da je večini skupna začetna vzpostavitev jedrne skupine ljudi z jasno vizijo in cilji, ki ji sledi pravna ureditev skupnosti in iskanje in nakup posesti ter nazadnje naselitev in začetek dela.

Do podobne ugotovitve je prišel tudi eden od ustanovnih članov Trajnostnega parka Istra, predvsem preko izkušenj pri tem projektu.

3.3 EKOVASI V SLOVENIJI

V Sloveniji ekovasi v smislu namenske skupnosti še ni, čeprav se odvijajo številni projekti, ki pomembno prispevajo tako k razvoju, kot tudi širjenju idej vzdržnega razvoja (Zupan, 2009), veliko pa je tudi ekoloških kmetij. Možnih razlogov za to je več, kot ugotavlja Gulič Tomšičeva (2013) v svojem diplomskem delu z naslovom Uresničevanje idej o ekovaseh v slovenskem prostoru. Med drugim kot možne razloge za ta ne-pojav navaja relativno visoko stopnjo naravne ohranjenosti in biodiverzitete, manj intenziven proces urbanizacije v preteklosti in še zmeraj prisotni suburbanizacijski tokovi, povezani z željo po samostojni hiši z vrtom v bližini narave in hkrati mesta, sistematično razlašanje v socializmu in šele z osamosvojitvijo pridobljena pravica do osebne lastnine pa tudi potrošništva, ki je bilo v pretekli politični ureditvi močno omejevano, in se ji marsikdo (še) ni pripravljen odreči.

V Sloveniji med drugim deluje tudi Zavod Ekovas, ki (tako kot GEN na globalni) na nacionalni ravni povezuje posameznike in iniciative, ki se zavzemajo za načela vzdržnega razvoja.

3.4 VZDRŽNI RAZVOJ KOT TEMELJ EKOVASI

Vzdržni razvoj je eden od treh najpogostejše uporabljenih prevodov besedne zveze 'sustainable development', ki ga je uvedla Svetovna komisija za okolje in razvoj pri Združenih narodih leta 1987 v poročilu Naša skupna prihodnost (Our Common Future). V poročilu je le-ta opredeljen kot zadovoljevanje potreb sedanjosti, brez ogrožanja zadovoljevanja potreb prihodnjih generacij, kar glede na trenutno porabo virov in glede na razpoložljivo tehnologijo nujno pomeni samoomejevanje. V slovenskem jeziku sta v splošni uporabi še dva prevoda, ki pa odražata drugačne pristope k okoljski problematiki, na kar opozarja Marušič (2011b). Trajnostni razvoj namreč označuje trajanje oz. ohranjanje nekega statičnega stanja na temelju trenutnega vedenja in ne upošteva možnega prihodnega razvoja. Drugi pogosto uporabljeni izraz pa je sonaravni razvoj, ki je ne le težko opredeljiv, temveč tudi do neke mere paradoksalen, saj človek s svojim delovanjem

deluje proti naravi, pa četudi ji s tem ne povzroča nepovratne škode. Za razliko od teh dveh izrazov pa vzdržni razvoj pomeni razvijati okolje tako, da bo vzdržalo, česar pa trenutno ne moremo vedeti. Zato je potrebno usklajevanje različnih interesov in varstvenih zahtev, na podlagi razvojnih možnosti in ranljivosti prostora pa se izbere tisto, ki predstavlja najboljše razmerje med zadovoljevanjem razvojnih potreb in varstvom okolja – torej se vzdržimo neomejenega razvoja.

Gre torej za usmerjanje delovanja človeka na vseh ravneh njegovega obstoja v ne-preseganje nosilnih sposobnosti okolja, načelo, ki je vgrajeno v osnovo koncepta ekovasi.

Slika 1: Povezanost in soodvisnost treh družbenih podsistemov (Barbič, 2015)

3.5 NAČELA PERMAKULTURE PRI NAČRTOVANJU EKOVASI

Tako kot ekovas je tudi permakultura novejši izraz za že dolgo prisoten pojav, ki se v veliki meri nanaša na vzdržno gospodarjenje z zemljo na splošno, torej na način, ki omogoča koriščenje obnovljivih virov v neomejeno prihodnost. Gre za skovanko besedne zveze permanentna agrikultura, ki temelji na opazovanju naravnih procesov in sistemov, ter njihova implementacija na sistem pridelave hrane in energije. Spodaj navedena osnovna načela permakulture v svojem bistvu povzemajo načela ekovasi, opisana v prvem delu poglavja in so hkrati navedena kot osnovno vodilo na spletni strani Zavoda Ekovas.

Skrb za ljudi

Skrb za ljudi je tisto področje delovanja ekovasi, ki večini projektov predstavlja največji izziv. Glavni vzroki za to so različnost posameznikov, težave pri sestavljanju skupin, vzpostavljanje sistema odločanja, upravljanja in razreševanja konfliktov. Skrb za ljudi je pomembna tako na ravni posameznika kot skupnosti in ne nazadnje tudi širše družbe, pri čemer gre poudariti, da eno brez drugega v skupnosti ni mogoče. Pri tem se spodbujajo samostojnost, sodelovanje in medsebojna podpora. Skrb za ljudi pa naj bi bila naša zapaščina prihodnjim rodovom.

Pravični deleži

Skrb za ljudi in za naravo naj bi bila uravnovešena, saj si planet delimo tako med seboj, kot tudi z ostalimi živimi bitji in ne nazadnje s prihodnjimi rodovi. V praksi se to kaže kot samoomejevanje pri porabi virov in skrbi za osnovne življenjske potrebe ljudi: neonesnaženo okolje in hrana, bivališče,

pomenljivo delo, socialna vključenost. V ta namen je treba razvijati novo socialno ekonomijo, ki ne bi služila kapitalu, temveč ljudem, njihovi skupnosti in planetu. Pri tem igra pomembno vlogo način kmetovanja, ki naj ne bi ogrožal zdravja ljudi ali naravnih sistemov.

Skrb za naravo

Načrtovanje ekovasi mora temeljiti na naravnih sistemih, torej v sodelovanju z naravo in ne v boju proti njej. Hkrati to pomeni izogibanje neupravičeni porabi naravnih virov nad njihovo sposobnostjo obnavljanja in upoštevanje naravnega krogotoka snovi in energije z minimalno količino odpadkov, pa tudi gradnjo človekovih bivališč z upoštevanjem in prilagajanjem lokalnim posebnostim, pri čemer je tradicionalna podeželska arhitektura lahko odličen zgled.

3.6 PREDSTAVITEV REFERENČNIH PRIMEROV EKOVASI

Ker diplomsko delo raziskuje potencial ekovasi za ohranjanje ali oživljanje kulturne krajine, je bil na podlagi dostopnosti informacij in slikovnega ter kartografskega gradiva o posamezni skupnosti in spodaj navedenih kriterijev najprej narejen širši izbor ekovasi na podeželju.

Kriteriji za izbor ekovasi:

- a) Naravne danosti - zmerni klimatski pas.
- b) Naselje je ustanovljeno in uspešno deluje, število članov skupnosti pa se ne zmanjšuje.
- c) Naselje ni izolirano - deluje kot sestavni del širšega lokalnega/regionalnega/globalnega prostora, bodisi preko ekonomskega sodelovanja bodisi z izmenjavo izkušenj preko različnih delavnic.

Izmed številnih primerov so spodaj predstavljeni tisti, katerih vpliv na kulturno krajino je po pregledu gradiva najbolj očiten. Pri tem ne preseneča, da so se te skupnosti razvile v prostoru, ki je bil predhodno bodisi zapuščen, bodisi degradiran zaradi pretekle (iz)rabe. Vsem je skupno tudi to, da v nadpovprečni meri posvečajo pozornost samooskrbi ali celo tržnemu kmetijstvu. S tega vidika so lahko te skupnosti opredeljene kot primeri dobre prakse vzdržnega razvoja (demografsko ogroženega) podeželskega prostora, ne nazadnje tudi zato, ker vse izkoriščajo naravne potenciale okolja in vanj posegajo le toliko, kolikor je potrebno za njihovo delovanje in nadaljnji obstoj.

3.6.1 Sólheimar (Islandija)

Slika 2: Lokacija (Highlands ..., 2016) in obseg ekovasi Sólheimar (Sólheimar, 2016)

Podatki so povzeti po uradni spletni strani ekovasi (Sólheimar, 2016), razen v primeru, ko je izrecno naveden drug vir.

Lokacija: Sólheimar leži na ravnici v jugozahodnem delu Islandije, okrog 60 km vzhodno od glavnega mesta Reykjavik.

Čas ustanovitve: 1930.

Velikost / obseg: 250 ha, od tega 37 ha namenjenih poselitvi.

Število prebivalcev: okrog 100, med njimi je približno polovica invalidov in dolgotrajnih bolnikov/pacientov, v okviru naselja pa so zaposleni tudi številni predstavniki ranljivih skupin, kot so dolgotrajno brezposelni in zaporniki.

Namen ustanovitve in osnovna ideja: Sólheimar (dom sonca) je ustanovila Sesselja Hreindís Sigmundsdóttir, z namenom ustvariti dom otrokom z motnjami v razvoju. Že od samega začetka je Sesselja poudarjala, da Sólheimar ni institucija, temveč skupnost, ki omogoča in spodbuja razvoj potencialov vsakega člana, temelji pa na prilagajanju potrebam in pravicam razvojno zaostalih in ne obratno.

Osrednji cilji skupnosti:

- raznoliki viri izobraževanja in možnosti zaposlitve;
- različne družbene aktivnosti, kjer imajo vsi prebivalci možnost sodelovanja; urnik, ki ustvarja občutek stabilnosti, doslednosti, pestrosti in varnosti;
- pester nabor bivalnih prostorov za najem z možnostjo obdelave zemlje;
- izobraževanje/terapija – možnost treninga možganov preko sodelovanja pri seminarjih in predavanjih; izvajanje terapije z glasbo, obrtjo, umetnostjo in trening obnašanja.

Slika 3: Pogled na Sólheimar proti jugozahodu iz zraka (Sólheimar eco-village, 2016)

Razvoj in struktura naselja

Na začetku so domovanja predstavljali enostavni šotori na lesenih podestih, ogrevani z geotermalno energijo. Prvo stavbo (Sólheimahús) so postavili že prvo leto, dve leti kasneje pa so z denarno pomočjo parlamenta zgradili tudi prvi objekt, prilagojen razvojno zaostalim. Deset let kasneje so postavili bazen in mlin na veter, še deset let kasneje pa so se povezali tudi v javno električno omrežje. Število objektov se je znatno povečalo v šestdesetih in sedemdesetih letih. Danes naselje poleg bivalnih objektov sestavljajo tudi številni drugi, med njimi športno/teatralna dvorana z osrednjo halo in prostori za masažo in fizioterapijo, objekt z delavnicami za izdelavo sveč in instrumentov ter drugih izdelkov iz lesa, objekt, namenjen galeriji in različnim ustvarjalnim delavnicam, center okoljskega in vzdržnega učenja, leta 2005 pa je bila zgrajena še kapela.

Naselje stoji na rahlo valovitem terenu pod reliefnim robom obsežne ravnice in trenutno obsega okrog 20 ha. V osrednji osi na nizki vzpetini so v razpršenem gručastem vzorcu razporejeni skupnostni objekti, obkroženi z javnimi zelenimi površinami, stanovanjski objekti pa stojijo na zunanji strani v več manjših sklopih. Rastlinjaki in drevesnica so na jugozahodnem robu naselja.

Skrb za okolje

Objekti v vasi so grajeni po načelih ekološke gradnje, s poudarkom na lokalnih materialih in dobri izolaciji, ki običajno obsega tudi tradicionalne zelene strehe. Za ogrevanje uporabljajo toplo vodo iz dveh vodnjakov, s pomočjo sončnih celic in vetrnih turbin pa proizvedejo tudi velik del potrebne električne energije. Odpadno vodo čistijo preko sistema umetnih mokrišč, vse odpadke znotraj naselja pa strogo ločujejo in del le-teh tudi sami reciklirajo, predvsem papir in stara oblačila.

Poleg tega z ekološko drevesnico pomagajo pri projektu pogozdovanja južnega dela Islandije in letno posadijo skoraj pol milijona dreves, pogozdili pa so tudi 200 ha lastnih zemljišč v okolici naselja.

Dejavnosti

Na začetku je kmetijstvo predstavljalo edino zaposlitev. Nabor dejavnosti se je najprej razširil z izdelavo sveč in lesenih izdelkov. Nekaj časa so se ukvarjali tudi z izdelavo lutk in knjigoveštvom. Poleg zaposlitve pa je v skupnosti veliko oblik udejstvovanja na različnih področjih likovne, glasbene in gledališke umetnosti.

Trenutni nabor gospodarskih dejavnosti obsega center pogozdovanja z edino ekološko drevesnico v državi, ekološko pridelavo sadja in zelenjave, živinorejo in kokošjerejo, živilsko trgovino in prodajno galerijo z izdelki članov skupnosti, turizem in gostinstvo, proizvodnjo mila in sveč, tkalsko delavnico, umetniške delavnice in obrtniške delavnice – mizarska delavnica in delavnica izdelave glasbil ter različnih drugih predmetov predvsem iz lesa. Poleg tega organizirajo številne izobraževalne delavnice in srečanja ter nudijo delo prostovoljcem in različne oblike pripravnštva.

Kmetijske dejavnosti

V številnih rastlinjakih, ogrevanih s pomočjo geotermalne energije, na leto pridelajo okrog 18 ton zelenjave, poleg tega pa je še okrog pol hektarja zunanjih površin namenjenega pridelavi zelenjave v okviru skupnosti. 3-4 hektarje obsega drevesnica, ostalo pa pašniki in travniki. Velikost površin je ocenjena glede na dostopno gradivo, saj točnih podatkov ni bilo mogoče zaslediti.

3.6.1.1 Vpliv na kulturno krajino

Islandija je s tremi prebivalci na kvadratni kilometer najredkeje poseljena evropska država, kar se odraža tudi v krajini, kjer po večini ni zaznati neposredne prisotnosti človeka. Kljub temu pa je njegova prisotnost od naselitve ob koncu prvega tisočletja prinesla velike spremembe. Današnja obsežna (velikokrat močvirna) travinja so namreč posledica intenzivnega krčenja gozdov, ki so pred prihodom Vikingov pokrivali okrog 40 % površja, pred dobrim desetletjem pa le še 0,5 %. Med kmetijskimi panogami prevladuje živinoreja, saj je orne zemlje izredno malo (Statistics ..., 2016; Main, 2014).

Sólheimar stoji na rahli vzpetini na robu ravnice reke Hvítá, od koder se preko obsežnih močvirnih travnikov in pašnikov, ki ga obdajajo, odpira pogled daleč naokoli, vse do oddaljenih gora.

Naselje ima za ta prostor značilno in prepoznavno razpršeno-gručasto razporeditev nizkih bivalnih objektov s fasadami živih toplih barv in zelenimi strehami okrog osrednjega dela naselja s skupnostnimi objekti in kapelo v središču, na rahlo izpostavljeni legi. Sólheimar predstavlja prostor življenja in dela tamkajšnjih prebivalcev, ki se poleg obrtnišтва preživljajo predvsem s pridelavo hrane in vzgojo drevesnih sadik, s katerimi želijo ponovno vzpostaviti ekološko ravnovesje v opusteli, nekdanj relativno gozdnati krajini, kar se kaže tudi v obsežnih mladih nasadih drevja, ki obdajajo naselje. S tem je skupnost naredila tudi velik korak v smeri večje skladnosti rabe in naravnega ter s tem prispevala k biotski raznovrstnosti.

Za razliko od procesov združevanja kmetijskih površin in izgubljanja pestrosti njivskih vzorcev, ki smo mu priča tudi v Sloveniji, bi bilo v tem prostoru to skoraj nemogoče, saj je kulturna krajina tega območja monotona in edino členitev prostora predstavljajo posamezni objekti drenažni jarki, vendar slednji niso zaznavni. Zato naselje s svojo okolico predstavlja veliko povečanje pestrosti kulturne krajine, saj se na majhni površini vrstijo številne rabe, dodatno pa pestrost povečuje visoka vegetacija, ki je sicer v okolici ni.

Razporeditev večjih prepoznavnih objektov na pobočju sredi naselja obdajajo manjše gruče enakih stanovanjskih hiš v tradicionalnih živih barvah, razporejenih med zaplatami drevja, ki se v linijah in pasovih nadaljujejo ob kanalih in reliefnem robu v odprto krajino. Glede na obsežno pogozdeno površino na severu naselja, bo le-to v prihodnje v celoti uokvirjeno z gozdom, na zahodu pa rob naselja še poudarja reliefni rob.

Kot simbol v prostoru je mogoče prepoznati cerkev na nekoliko izpostavljeni legi, ki odraža tudi poudarjanje krščanskih vrednot v sami skupnosti. Cerkev nad naseljem je namreč pogost motiv v islandski krajini.

Slika 4: Gruče stanovanjskih objektov v Sólheimar-ju (More ..., 2013) in zračni pogled na naselje proti severovzhodu, z obsežnimi pogozdenimi površinami (Sólheimar Eco-Village Guesthouse, 2016)

Ne glede na starost, naselje s svojo prostorsko razporeditvijo in tipologijo objektov ohranja vzorec tradicionalne poselitve, težko pa bi trdili, da ohranja dediščinski značaj krajine. Z obsežnim pogozdovanjem, ki v preteklosti ni bilo prisotno, celo prekinja tradicijo predhodnikov, vendar bi te spremembe težko označili kot negativne, prej nasprotno. Na nek način celo prispeva k boljšemu razumevanju prostora, saj, kot že omenjeno, opazovalec brez predhodnega znanja golo krajino dojema kot naravno stanje, mladi gozdovi pa ga lahko spodbudijo k razmišljanju v nasprotni smeri.

3.6.2 Tamera (Portugalska)

Slika 5: Lokacija (Portugal ..., 2016) in obseg ekovasi Tamera (Google maps, 2016)

Opis ekovasi je povzet po gradivu in prispevkih, dostopnih na uradni spletni strani (Tamera, 2016) in eni od spletnih publikacij skupnosti (Ecology for ..., 2016), razen v primeru, ko je izrecno naveden drug vir.

Lokacija: Tamera leži sredi rahlo gričevnate regije Alentejo na jugu Portugalske.

Čas ustanovitve: Na današnjo lokacijo se je skupnost naselila leta 1995, kot idejni projekt 'Zdravilnih biotopov' pa se je njen razvoj začel že leta 1978 v Nemčiji.

Velikost / obseg: 134 ha

Število prebivalcev: okrog 170 stalnih prebivalcev, skupaj z obiskovalci pa običajno med 300 in 400.

Namen ustanovitve in osnovna ideja: Healing Biotope I. Tamera naj bi predstavljala 'akupunkturno točko miru in zaupanja' oziroma 'prototip post-kapitalistične skupnosti, osvobodjene strahu', kjer človeštvo najde skupen jezik s celotno sfero življenja.

Osnovni cilji:

- Razvoj skupnosti, v kateri se bodo ljudje spet lahko zanesli en na drugega
- Končanje vojne med spoloma in neposresivnost
- Etika resnice, vzajemne podpore in odgovornega sodelovanja
- Sodelovanje z naravo in sožitje z vsemi živimi bitji
- Ustvariti materialno podlago za življenje, ki ne bo temeljila na uničevanju, izkoriščanju ali izčrpavanju naravnih virov
- Regionalna prehrabna neodvisnost in ekološki način življenja
- Sanacija okolja preko ustvarjanja krajine vodnih zadrževalnikov
- Razvoj od naftne industrije neodvisnih virov energije
- Zdravljenje preko ustvarjanja zdravilnih življenjskih okoliščin
- Ponovna integracija človeka v življenjski krogotok narave

Slika 6: Pogled na naselje Tamera in del sistema vodnih zadrževalnikov (Schramm, 2015)

Razvoj in struktura naselja

Ekovas se je razvila na območju nekdanje večinoma vinogradniške posesti, na kateri je zadnji lastnik želel vzpostaviti govejo farmo in v ta namen postavil večje gospodarsko poslopje, ki so ga člani skupnosti obnovili za potrebe delavnic, skladiščenja in galerije. Obnovili so tudi maloštevilne ruševine, predvsem za potrebe bivanja. Ko je leta 1999 glavna stavba pogorela, so namesto nje postavili številne nove. Pri gradnji so preizkušali različne stile ekološke gradnje. Ker za vso novogradnjo niso imeli dovoljenja, na kar so jih pred kratkim opozorile tudi oblasti, so trenutno v procesu izdelave novega prostorskega načrta. Dokler ta ne bo potrjen, je gradnja ustavljena, novi člani skupnosti pa imajo možnost bivanja v različnih začasnih bivališčih (Tamera – Healing ..., 2016).

Večina objektov je razporejena v manjših, nestrnjenih gručah ob jezerih in na pobočjih in slemenih okrog manjše vzpetine sredi naselja, vrh katere stoji kamniti krog. Osrednja hala stoji na samem, na izpostavljenem mestu ob največjem jezeru. V njenem zaledju se nahaja večina centralnih dejavnosti in objekti, namenjeni bivanju obiskovalcev. Največjo spremembo je naselje doživelo z izgradnjo vodnih zadrževalnikov.

Vzdržni razvoj

V Tameri razvijajo različne sisteme izkoriščanja sončne energije za elektriko, gretje, kuhanje, ogrevanje rastlinjakov, črpanje vode in sušenje sadja ter sisteme proizvodnje bioplina v različnih okoliščinah in klimatskih razmerah. Sončna elektrarna poleti zagotavlja 60 %, pozimi pa 40 % potrebne električne energije, preostalo pa pridobijo iz javnega omrežja. Njihov cilj je pridobivati 80

% energije iz obnovljivih virov. Poleg tehnologije pa veliko pozornosti posvečajo tudi pridelavi hrane in gospodarjenju z gozdom in pašniki.

Z ekonomskega vidika je skupnost odvisna od prispevkov gostov in udeležencev seminarjev, zaslužka knjigarne, podpornikov in neposrednih donacij, k skupnemu skladu pa prispevajo tudi člani same skupnosti. S pridobljenimi sredstvi skupnost krije osnovne življenjske stroške svojih članov, ki so poleg majhne mesečne štipendije plačani s prostorom za bivanje in prehrano, morebitni primanjkljaj pa morajo kriti sami, zaradi česar morajo poskrbeti za zaslužek izven Tamere.

Dejavnosti

Poleg razvoja tehnologije v smeri obnovljivih virov energije, finančno podprtega predvsem s pomočjo donacij, in številnih delavnic na temo naravne gradnje in ekološkega načina življenja ter osebne rasti, je veliko članov dejavnih na področju političnega, okoljskega in socialnega aktivizma. Sicer pa se zelo posvečajo ekološki pridelavi hrane in lastnih semen ter pogozdovanju. V manjši meri se ukvarjajo tudi s turizmom.

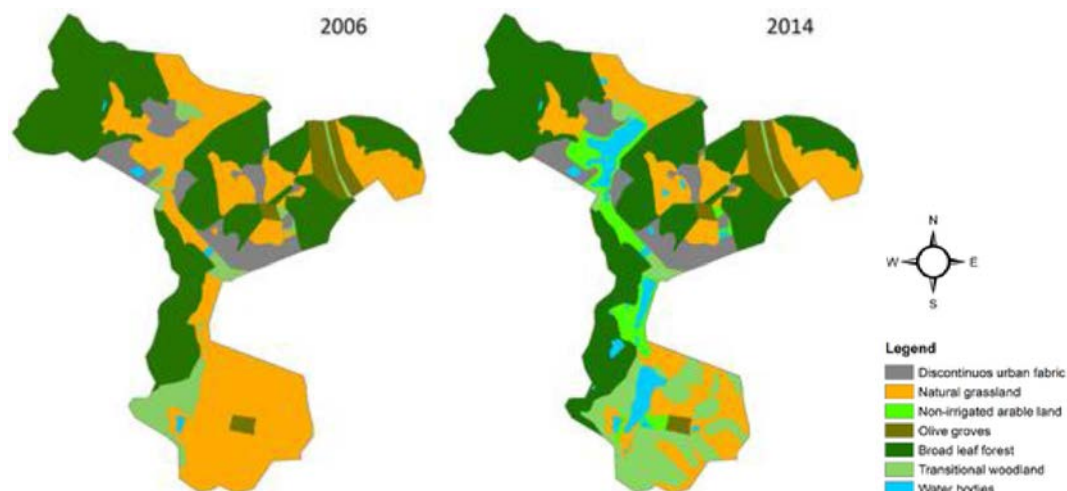
Voda

Na lokaciji naselja se je že v začetku nastajanja ekovasi nahajalo več virov pitne vode, ki so bili z leti obnovljeni in pokriti. Večji problem pa je predstavljala pospešena dezertifikacija, ki grozi večjemu delu Iberskega polotoka. Zaradi pretekle rabe (globoko oranje pobočij in prekomerna pašnja ter zbijanje tal) je namreč tudi na območju Tamere bila prst podvržena močni eroziji. Z namenom poiskati trajne rešitve za ta pereči problem, so člani skupnosti k sodelovanju povabili Sepp-a Holzerja, avstrijskega 'upornega' kmeta, ki je na svojem visokogorskem posestvu v Avstriji razvil svojevrsten pristop zdravljenja osiromašene zemlje s sistemom vodnih zadrževalnikov. Leta 2007 so tako z njegovo pomočjo sistem vzpostavili tudi v Tameri. Sistem poleg številnih vodnih teles obsega tudi živa tla, ki so sposobna zadržati padavinsko vodo in omogočati življenje rastlinskim, posledično pa tudi živalskim vrstam.

Slika 7: Jutranji pogled na največje jezero (Tamera, 2016)

S posegi so dosegli stabilizacijo nivoja podtalnice in od leta 2011 vso potrebno vodo pridobivajo iz lastnih vodnjakov, ki se napajajo iz zadrževalnikov. Poleg tega se je po vzpostavitvi prvega jezera pojavil nov izvir, ki vse leto napaja manjši potoček.

Slika 8: Površinski pokrov v Tameri leta 2006 in 2014 - pred in po izgradnji zadrževalnikov (Tamera water ..., 2015)

Kmetijske dejavnosti

Pri izgradnji vodnih zadrževalnikov so na dno doline sprano rodovitno prst premaknili na prihodnje obdelovalne površine – polja, visoke grede in terase. Na njivah ob spodnjem jezeru za gnojenje uporabljajo ovčji gnoj, kompost in s hranili bogat substrat, ki ga pridelujejo v bioplinarni. Okrog srednjega in zgornjega jezera na meandrastih gomilastih visokih gredah ter na pobočjih med terasami gojijo s tehnikami naravne mešane kulture – tod uspeva številno sadno drevje, zelenjava in žitarice. Zaradi bližine vode in zasičenosti zemlje je namakanje potrebno le redko. Za zastirko uporabljajo slamo in organski material. Pri obdelovanju pa si pomagajo tako s stroji, kot tudi s konji in osli.

Upravljanje in premišljeno gospodarjenje pašnih površin pripomore k sposobnosti zadrževanja vode, saj se travniki sicer posušijo in so bolj izpostavljeni nevarnosti požara. Na podlagi raziskav Alana Savoryja, ki je ugotovil, da kratka obdobja paše povečajo proizvodnjo humusa in izboljšajo kvaliteto prsti, so tudi tu zasnovali sistem, ki oponaša te (v naravi prisotne) vzorce. V kratkem času so se v stepto spreminjajoče se površine razvile v kvalitetne pašnike, prej posušeni izviri so spet zaživel in po strugah spet teče voda.

V Tameri veliko pozornosti posvetijo tudi proizvodnji semen za vse svoje potrebe, pri čemer se osredotočajo na regionalne in stare, prilagojene lokalnim razmeram, katerih obstoj je ogrožen. Sodelujejo tudi v lokalni izmenjavi semen za zagotavljanje pestrosti, saj je najboljši način ohranjanja semenske banke ne shranjevanje, temveč sprotne sejanje in žetje na različnih lokacijah. Proizvodnji semen sta namenjena dva ekološka vrtova in objekt za sušenje, obdelavo in shranjevanje.

3.6.2.1 Vpliv na kulturno krajino

Skupnost v Tameri je v dobrih dvajsetih letih od nastanitve na današnji lokaciji drastično posegla v delovanje prostora in njegovo strukturo. Največjo spremembo je povzročila izgradnja sistema vodnih zadrževalnikov različnih velikosti, od katerih so nekateri že prava majhna jezera. Okrog

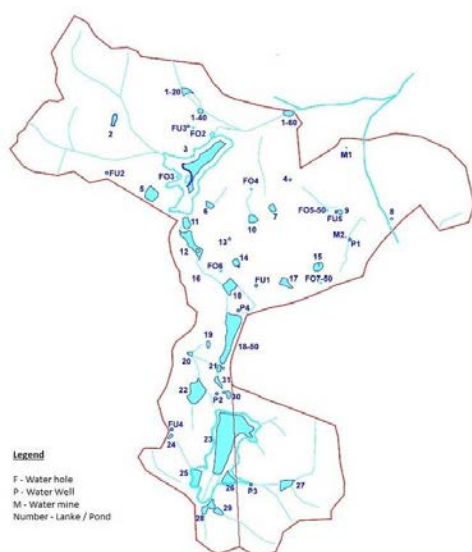
nekaterih od teh je bil teren preoblikovan v terase ali gomilaste visoke grede, zasajene z različnimi kulturami in avtohtono vegetacijo. Čeprav vodni zadrževalniki v širšem prostoru niso redkost, podobnega sistema ni bilo zaslediti. Zaporedje jezer in jezerc ter vmesnih močvirij in bogate vegetacije, ki jo omogočajo vlažna tla, ustvarja poseben in prepoznaven prostor. Pozornost je bila posvečena tudi oblikovanju kotanj zadrževalnikov, saj sta bila v dveh namerno zgrajena otočka.

Tipološko je krajina še vedno prepoznavna, saj vzorci poselitve in pridelovalnih površin ne odstopajo od tistih, ki jih je zaslediti v širšem prostoru. Največji odklon od tega predstavljajo številna začasna bivališča in drugečasne strukture ter sama arhitektura nekaterih objektov.

Usklajevanje rabe in naravnega je potekalo že od vsega začetka. Ker je ena od osnovnih idej skupnosti ustvariti prostor sožitja z naravo, ki bi jim omogočilo časovno neomejeno preživetje, je bilo poleg gospodarjenja z vodo in kmetijstva, veliko truda vloženega v hitrejšo regeneracijo naravno prisotne vegetacije. V ta namen je bila večina pobočij pogozdena, posadili pa so tudi številna sadna drevesa. Trenutno sicer pridelajo med 25 in 50 % potrebne hrane (Tamera – Healing ..., 2016), načrtujejo pa povečanje na 50–75 %. Preostanek hrane je lokalnega porekla, s čimer prispevajo tudi k blaginji okoliških kmetov.

Biotska pestrost se je z opisanimi posegi v prostor zelo povečala, saj so bili ustvarjeni številni novi biotopi, ki s pestrim rastjem zagotavljajo življenjski prostor in vir hrane številnim večjim in manjšim živalskim vrstam. Na ta račun se je povečala tudi doživljajska pestrost, h kateri ne nazadnje pripomorejo tudi različni vzorci kmetijskih površin in prisotnost vodnih teles ter preplet gozda z odprtim prostorom.

Videzno privlačnost prostora povečuje zaznavni prostorski red – osrednjo os predstavlja ritmično zaporedje obdelanih ravnin in vodnih zadrževalnikov, obdanih s terasami in gomilami, ki sledijo konturam obale/reliefa. Najpomembnejši objekti stojijo na najbolj odprtem mestu ob obali ali robu osrednje ravnice in so obdani z zelenjem, v njihovem ozadju pa so razporejeni manjši objekti, bodisi skupnostni ali bivalni.

V Tameri imajo jezera več kot samo praktičen pomen. Voda je namreč sinonim za življenje, saj je omogočila razvoj skupnosti na območju, ki mu sicer grozi dezertifikacija. Zato ne preseneča, da imajo vodni elementi za skupnost tudi močan simbolni pomen.

Kamniti litopunkturni² krog, postavljen na temenu vzpetinice sredi naselja, predstavlja prostor srečevanja, obredov in meditacije. Vsak kamen simbolizira eno od temeljnih moči, ki jih skupnost potrebuje za svoje ravnoesje in stabilnost. Tudi ta prostor ima, ne le po obliki, temveč tudi po vsebini, simbolno vrednost.

Slika 10: Kamniti litopunkturni krog zaporedje vodnih zadrževalnikov vzdolž doline (Tamera, 2016)

3.6.3 Lakabe (Baskija, Španija)

Slika 11: Lokacija (Detailed ..., 2016) in obseg ekovasi Lakabe (Google maps, 2016).

² Litopunktura: metoda zdravljenja okolja s postavljanjem kamnov / kamnitih blokov na akupunkturne točke v danem prostoru glede na govorico kozmogramov in razumevanje kozmosa Zemlje. Postavljanje takih točk je predvsem metoda, ki omogoča 'zdravljenje' določenega kraja in ozaveščanje o obstoju subtilnih ravni v prostoru, ki pomembno vplivajo na kvaliteto življenja določenega kraja kot celote, četudi jih sodobna znanost ne priznava (Lithopuncture ..., 2016)

Opis je povzet po vsebini kratkega dokumentarnega video-prispevka o naselju (Medieval ..., 2011) in Slaterjevem prispevku Ecovillage economy tour: Lakabe (2014).

Lokacija: Lakabe je vasica v pogorju Nevarra na severu Španije, ki se je, tako kot veliko drugih v petdesetih in šestdesetih letih preteklega stoletja, zaradi opuščanja kmetijske dejavnosti in zaposlovanja v mestih, popolnoma izpraznila.

Čas ustanovitve: 1980

Velikost / obseg: ~ 8 ha (ocena na podlagi satelitskih posnetkov obsega naselje in obdelane površine, ne upošteva pa gozdnih površin, s katerimi člani skupnosti upravljajo)

Število prebivalcev: okrog 35 odraslih in 15 otrok.

Namen ustanovitve in osnovna ideja

Želja po življenju v sožitju z naravo in po lastnih pravilih ter begu iz slabih bivalnih in delovnih razmer v mestu, je 14 mladih po naključnem odkritju privedla v vasico, v kateri so tudi ostali in jo obnovili. Pri tem gre omeniti, da novi prebivalci niso imeli namena pridobiti lastništva, saj za to niso imeli finančnih sredstev, zato jim je vasica, ki jo je od civilizacije ločila dolga pešpot, ustrezala.

Osnovna ideja je predvsem živeti v stiku z naravo in samim seboj ter se naučiti neodvisnosti. Hkrati pa je eden od temeljev skupnosti skupna lastnina.

Razvoj in struktura naselja

Slika 12: Pogled na Lakabe z lokacije vetrne elektrarne (Lakabe eta ..., 2010)

Skupnost se je razvila na mestu prej obstoječega gručastega zaselka. Tradicionalne kamnite hiše so z leti postopoma obnavljali, brez predhodnega znanja in veščin. Večino objektov so obnovili v prvih desetih letih bivanja v vasi, veliko dela pa je bilo vložnega tudi v čiščenje površin za pridelavo hrane, saj so tudi te bile zasajene z borovci. Novi objekti nastajajo šele v zadnjih letih in združujejo načela

tradicionalne gradnje in lokalnih materialov s sodobnimi principi ekološke gradnje in pasivnega ogrevanja.

Slika 13: Jurta na robu in otroško igrišče v središču vasi (Lakabe eta ..., 2010)

Skrb za okolje

Že od samega začetka je vse delo potekalo ročno ali s pomočjo živali. Električne energije niso imeli, dokler si po nekaj letih niso sami postavili vetrne elektrarne, kasneje pa lastnoročno namestili večjo na bližnjem hribu. Kasneje so postavili tudi dve večji prostostoječi enoti sončnih celic in manjšo vodno turbino. Na ta način pridobijo vso elektriko, ki jo potrebujejo za osvetljavo, dva hladilnika in mlin. Nekaj avtomobilov, ki jih uporabljajo, deluje na prečiščeno odpadno jedilno olje. Eden od večjih projektov, ki jih čaka v bližnji prihodnosti, pa je izgradnja sanitarij v domovih in sistema odvajanja in čiščenja odpadne vode.

Veliko truda je bilo vloženega tudi v pogozdovanje z avtohtono vegetacijo na mestih, kjer so rasli monokulturni borovi nasadi.

Dejavnosti

V prvih letih je večji del dohodka predstavljalo občasno delo pri gradnji streh v okoliških vaseh, predvsem tam, kjer je bilo možno uporabljati le ročno orodje, saj so se v teh veččinah dobro izurili, nekaj pa so zaslužili tudi s prodajo pridelkov. Kasneje so obnovili vaško pekarno, ki danes prinaša več kot polovico vsega dohodka skupnosti. Druge dejavnosti obsegajo proizvodnjo mila, varjenje piva, proizvodnja sokov in gradbenega lesa, vendar je večina tega namenjena lastni uporabi. V vasi izvajajo tudi različne (plačljive) delavnice. Tako načeloma nikomur ni potrebno iskati dela izven vasi.

Skupnost nima notranje ekonomije – vse je skupno, tudi blagajna, in zaradi občutka pripadnosti in medsebojnega zaupanja, razen za res visoke zneske, vsak sam presodi in vzame, kolikor potrebuje. Edino področje, na katerem bi se lahko govorilo o nevzdržnosti, je skrb za starejše, saj v ta namen nimajo organiziranega nikakršnega denarnega sklada ali oskrbe.

Kmetijske dejavnosti

Kmetijske dejavnosti so namenjene predvsem lastnim potrebam. V ta namen je okrog vasi urejenih nekaj vrtov in ograd za živali ter manjši rastlinjak, veliko pa je tudi sadnega drevja. Nekoliko nad vasjo so postavili tudi večji zadrževalnik za vodo.

3.6.3.1 Vpliv na kulturno krajino

Lakabe se od predhodno predstavljenih skupnosti razlikuje predvsem v tem, da so se novi prebivalci naselili v že obstoječo tradicionalno vas. Z dosledno obnovo in manjšimi spremembami na objektih (predvsem okna so ponekod nekoliko večja), ureditvijo okolice vključno s kamnitimi zidovi in tlakom, so tako pomembno prispevali k ohranjanju kulturne dediščine in povečani tipološki prepoznavnosti, z manjšimi ustvarjalnimi posegi pa so prostoru vtisnili svoj pečat. Tudi pri gradnji novih objektov v zadnjem času prebivalci uporabljajo tradicionalne arhitekturne vzorce.

Opaznejši odmik od predhodnega stanja predstavlja le manjši rastlinjak, ki pa s svojo velikostjo upošteva merilo prostora in strukturo naselja, zato ne predstavlja večje vizualne motnje. Ker so prebivalci odvisni od lastne proizvodnje električne energije, so v ta namen postavili tudi prostostoječe sončne celice, ki pa zaradi lege pod vasjo in dreves, ki jih obdajajo, niso zaznavne.

Ker je bila osrednja želja prebivalcev živeti v sožitju z naravo, se to odraža tudi v urejanju okolice, predvsem vrtov in pašnikov, ne nazadnje pa tudi v skrbi za gozdove, pri čemer odstranjujejo monokulturne nasade neavtohtonih borovcev in jih nadomeščajo z avtohtonimi listopadnimi vrstami. Z obujanjem kulturne krajine se je povečala tudi doživljajska in biotska pestrost prostora in njegova videzna privlačnost.

Čeprav je skupnost bistveno bolj zaprte narave kot ostali dve, je z vidika oživljanja kulturne krajine dober pokazatelj tega, kaj je sposobna narediti majhna skupina odločnih in zavzetih posameznikov, četudi brez predhodnega znanja o gradnji in kmetijstvu. Poleg tega je v bolj izoliranih skupnostih pogost pojav neurejenost naselij, ki je največkrat posledica želje po jasnem izražanju odklona od družbenih norm in želje po izražanju lastne identitete prebivalcev. V naselju Lakabe tega pojava ni zaslediti. Kljub temu pa je v samem naselju, na vsakem koraku, moč opaziti majhne posege, ki pričajo o novih prebivalcih in njihovi umetniški ustvarjalnosti.

Slika 14: Nekaj utrinkov iz ekovasi Lakabe (Lakabe herriak ..., 2014)

3.7 PRIMERJAVA IN UGOTOVITVE

Celostni pristop k vzdržnemu razvoju se v predstavljenih primerih odraža na vseh področjih delovanja posamezne skupnosti. Razlike v njihovi fizični pojavnosti so posledica različne organizacije in delovanja posamezne skupnosti in njenih temeljnih načel oz. namena nastanka, predvsem pa različnih naravnih in ustvarjenih danosti prostora, kjer so se razvile. S tega vidika je vsaka posebej lahko zgled vzdržnega razvoja v podeželskem okolju, ki se kaže tudi kot pozitiven vpliv na kulturno krajino. Največji neposreden vpliv nanjo imajo predvsem gradnja objektov, kmetijstvo in vzpostavljanje ekološkega ravnovesja, ki običajno obsega tudi gospodarjenje z gozdom in/ali pogozdovanje.

Kmetijske dejavnosti

Z vidika oživljanja demografsko ogroženih območij je pomemben razvoj ekonomskih dejavnosti in družbene infrastrukture, ki prispevata k višji kakovosti bivanja in zagotavljata skupnosti materialni obstoj, vendar so z vidika kulturne krajine najpomembnejše kmetijske dejavnosti. Ker vse predstavljene (pa tudi večina drugih) ekovasi težijo k čim večjemu deležu samooskrbe, čeprav ne le z vidika hrane, je temu primerno velik del površin v okolici naselij namenjen kmetijski dejavnosti. V ostrih islandskih podnebnih razmerah to sicer pomeni veliko pokritih površin in rastlinjakov, vendar je ta primer izjema, ne nazadnje pa geotermalna energija omogoča ogrevanje brez koriščenja neobnovljivih virov in zagotavlja lokalno pridelano hrano večji del leta.

V večini ekovasi je tako prisoten pester nabor kmetijskih panog – od reje živali do zelenjadarstva in poljedelstva, sadjarstva, čebelarstva, zeliščarstva, pridelave sadik okrasnih rastlin in semen (Tamera imajo lastno semensko banko) in drevesničarstva. Slednje je sicer v Sólheimarju namenjeno predvsem prodaji in pogozdovanju izven območja ekovasi, medtem ko v Tameri vzgajajo sadike sadnega drevja in avtohtonih vrst za lastne potrebe.

Ker v vseh naseljih sledijo načelom sonaravnega/biodinamičnega kmetovanja in/ali permakulture, ni zaslediti monokulturnih nasadov, povsod pa je prisoten pester preplet visoke vegetacije in trajnih nasadov z manjšimi obdelanimi površinami. Kljub temu je to značilnost treba vsaj delno pripisati naravnim razmeram in/ali zavestni odločitvi za ne-koriščenje sodobne kmetijske mehanizacije.

Najvišjo stopnjo prehranske samooskrbe dosega skupnost Lakabe, tudi na račun izmenjave pridelkov z drugimi skupnostmi, za potrebe pekarnice pa enkrat letno kupijo zrnje ekološkega pridelovalca. Tamera pridelava sicer le okrog tretjino potrebne hrane, vendar razvija sistem regionalne samooskrbe v sodelovanju z okoliškimi ekološkimi kmetijami. Po sistemu partnerskega kmetijstva se z različnimi pridelovalci vnaprej dogovorijo o količini pridelka, s čimer jim omogočajo ekonomsko varnost in prispevajo k razvoju lokalnega kmetijstva. Za Sólheimar podatka o obsegu samooskrbe s hrano ni bilo mogoče dobiti, je pa to edina od predstavljenih skupnosti, ki hrano prideluje tudi za trg, kar je sicer v ekovaseh pogost pojav.

Pri razvoju kmetijstva igra pomembno vlogo zagotavljanje zadostne količine vode. V tem oziru je potrebno izpostaviti Tamera, kjer so si z izgradnjo sistema vodnih zadrževalnikov zagotovili dobre pogoje za razvoj kmetijstva in hkrati omogočili regeneracijo naravnega vegetacijskega pokrova.

Sistem se je izkazal kot zelo učinkovit v različnih puščavskih območjih, in predstavlja eno od možnosti zagotavljanja vode za razvoj kmetijstva tudi v Sloveniji in še posebej v Istri.

Pogozdovanje in nega gozdov

V obeh ekovaseh, ki sta se razvili na degradiranem prostoru, je bilo veliko truda vloženega v pogozdovanje z avtohtonimi drevesnimi vrstami. V Sólheimarju deluje tudi edina ekološka drevesnica v državi, kjer letno pridelajo 400.000 sadik. V naselju Lakabe pa so prebivalci za potrebe gradnje in kurjave izkoriščali les monokulturnih borovih nasadov, ki so jih postopoma nadomeščali z avtohtono listopadno vegetacijo. Poleg tega pa so za potrebe pridelave hrane morali očistiti zaraščene površine.

Sklep

Pri neposrednem vplivu na kulturno krajino je najpomembnejši dejavnik delež prehrambne samooskrbe in posledično obseg kmetijskih površin, vendar predstavljeni primeri kljub temu, da le-te obsegajo manjši del celotne površine območja skupnosti, preko vzajemnega odnosa s prostorom ustvarjajo prepoznavne krajine, v katerih se zrcali njihov način življenja. S tem potrjujejo hipotezo, da njihov način delovanja pozitivno prispeva k razvoju kulturne krajine, tako z vidika prepoznavnosti kot številnih drugih vidikov kulturnosti krajine kot so biotska pestrost, pestrost doživetij, skladnost rabe in naravnega, simbolnost in druge.

V primerih ekovasi, ki se aktivno povezujejo s širšo lokalno skupnostjo, njihovo delovanje običajno pozitivno prispeva tudi k razvoju regije. Predvsem z zavezanostjo lokalni samooskrbi lahko pomembno prispevajo k razvoju kmetijstva v okolici, kar se pozitivno odraža v kulturni krajini.

4 TRAJNOSTNI³ PARK ISTRA

Osnovni namen ustanovitve Trajnostnega parka Istra (v nadaljevanju TPI) je razvijati modele 'vzdržnosti v praksi' na vseh ravneh človekovega življenja – družbenem, okoljskem, socialnem in kulturnem, ki bi jih bilo mogoče implementirati tudi drugod v Sloveniji in tujini. Pri tem naj bi predstavljal vezni člen med tradicijo in inovacijo ter s tem prispeval k oživljanju potencialov ljudi in pokrajine. Kot najpomembnejše vrednote njegovega delovanja so predanost delu za skupno dobro, razkošna preprostost, znanje in polet.

Slika 15: Lokacija Trajnostnega parka Istra (kart. podl.: DPK 500, 2016).

Kot glavne aktivnosti parka so izpostavljene sledeče:

- podpiranje organizacij in posameznikov s področja vzdržnih praks in razvoja podeželja;
- konkretne projektne aktivnosti v sodelovanju z raziskovalnimi inštituti, univerzami in drugimi partnerji;
- tesnejše povezovanje z lokalno skupnostjo in z njeno pomočjo trend degradacije podeželja preusmeriti v vzdržni razvoj;
- izvajanje izobraževanj za različne ciljne skupine skozi celo leto;
- zavzemanje za širjenje obdelanih zemljišč za postopno večanje samooskrbnosti projekta in regije;
- spodbujanje aktivnosti civilne družbe in pridobivanje razpisnih sredstev, za kar naj bi skrbela pisarna TPI kot center povezovanja z mednarodnimi organizacijami;
- okrepitev in sistematizacija dela z mednarodnimi in domačimi prostovoljci.

³ Neglede na pojasnilo v poglavju 2.4., je v primeru Trajnostnega parka Istra uporabljeni izraz 'trajnostni', saj gre za uradni naziv zavoda, ker pa se njihov angleški prevod glasi Sustainability park Istra, in ker njihovo poslanstvo ustreza pomenu vzdržnega razvoja, je v nadaljevanju uporabljen slednji izraz, tudi, če se razlikuje od uradnih navedb (na primer program trajnostni poligon).

4.1 PREDSTAVITEV PROJEKTA PO SKLOPIH IN PROGRAMIH DELOVANJA

4.1.1 Vzdržni poligon

Podjetjem, raziskovalnim institucijam in drugim TPI nudi možnost predstavitve okolju prijaznih izdelkov, tehnologij in storitev in jim omogoči medsebojno povezovanje. Izdelki so preizkušani v realnem okolju s strani sodelavcev TPI in obiskovalcev. V delovanje poligona TPI aktivno vključuje obiskovalce, študente, raziskovalne institucije ter zeleno in kreativno industrijo.

V okviru vzdržnega poligona poteka tudi preučevanje potencialov regije oz. lokalnega okolja in iskanje uporabnih rešitev, ohranjanje dediščine in dodajanje vrednosti na podlagi sodobnega oblikovanja, s čimer ustvarjajo nove tržno zanimive produkte in lokalna zelena delovna mesta.

4.1.2 Izobraževalno središče

Inovativno učno okolje za vse generacije, ki ga vzpostavljajo skupaj s sodelujočimi partnerji, bo vključevalo vsa področja TPI. Izobraževalne dejavnosti v naravi potekajo že od samega začetka, letos pa naj bi pričeli s prenovo objekta nekdanje šole v Hrvojih, ki bo služil namenu različnih izobraževanj in delavnic.

Osrednja področja izobraževalnih dejavnosti obsegajo vzdržni razvoj, ohranjanje kulturne dediščine, izvajanje (pre)usposabljanj za lokalno prebivalstvo, povezovanje z univerzami ter iskanje konkretnih izzivov, praks ter zaposlitvenih možnosti za njihove študente.

4.1.3 Ekološko naselje Korone

Naselje bo nastalo na območju zapuščenega zaselka Močunigi, ki bo obnovljen v tradicionalnem istrskem slogu. Ime novega naselja izvira iz ledinskega imena v neposredni bližini – Korune⁴.

Ekološko naselje za okrog dvajset podpornikov in zaposlenih v TPI naj bi predstavljalo zgled vzdržnosti v praksi, njegova vzpostavitev pa bi pomenila manjši okoljski odtis zaradi zmanjšanja potreb po uporabi osebnega avtomobila za vožnjo na delo, izpraznjeno podeželsko naselje pa bi ponovno zaživel z vračanjem mladih in visoko izobraženih oseb.

V naselju naj bi ustvarili najboljše pogoje za zdravo in kakovostno življenje, ki bo vzdržno z ekološkega, ekonomskega, socialnega in kulturnega vidika. Glavno vodilo naselja bo tako razkošna preprostost, ki temelji na načelih soglasja ljudi, skladja prostora, sozvočja življenja in sobivanja v radosti.

⁴ Korone je narečni istrski izraz za kulturne terase.

4.1.4 Razvoj regije

Inovativni turizem

Glede na naravno ohranjenost in bogato kulturno dediščino ima zaledje Slovenske Istre velik potencial za turizem, pri razvoju katerega se TPI osredotoča na izobraževalni, zdravstveni in predvsem prostovoljski, ki predstavlja zgled vzdržnega turizma, saj so prostovoljci vključeni v izvajanje aktivnosti v TPI, s čimer pridobivajo nova znanja in vrednote. Kot osnovni pogoj vsake turistične aktivnosti je prilagojenost naravnim danostim območja in varovanju območij Natura 2000.

Partnerji in podporniki: Hostel Celica, Turistica – fakulteta za turistične študije Portorož, Habitati – Razvijamo podeželje

Odprta pisarna

Odprta pisarna nudi podporne storitve za lokalno podjetništvo (mikro in mala podjetja na področju obrti, kmetijstva in gozdarstva, kreativnih in zelenih industrij) in pomoč pri pridobivanju evropskih sredstev, s čimer prispeva k ustvarjanju novih delovnih mest v lokalnem okolju, kot enemu od temeljev vzdržnega razvoja.

Partnerji in podporniki: Regionalni razvojni center Koper, Slovenia Coworking

BrniISTRA

Projekt je namenjen oživljanju kulturne dediščine Istre in ustvarjanju lokalnih delovnih mest, in sicer tako da:

- povezuje lokalno prebivalstvo (rokodelce, znanje, materiale) na eni, muzeje, etnologe, biologe in druge strokovnjake na drugi ter oblikovalce in ustvarjalce na tretji strani;
- išče in raziskuje stara znanja, kulture, obrti, prakse, vzorce in materiale ter spaja stare tradicije in znanja s sodobnimi oblikovalskimi rešitvami in pristopi;
- na podlagi terenskega dela razvija tržno zanimive produkte, delavnice, poti.

Partnerji in podporniki: Center odličnosti nizkoogljčne tehnologije, Ekologi brez meja, KED Smetumet, LifeClass Hotels Portorož, Pokrajinski muzej Koper.

4.1.5 Prostovoljstvo

V TPI je (tudi za dlje časa) dobrodošel vsak prostovoljec, 'ki bi rad doživel vzdržnost v praksi, se družil z izjemnimi ljudmi in prispeval h gradnji lepšega sveta'.

Sicer se je v parku leta 2014 zvrstilo 350 prostovoljcev, od teh dobra polovica tujcev, ki so skupaj s člani skupnosti opravili 25.000 delovnih ur, medtem ko so v lanskem letu, s prostovoljci iz več kot 30 držav, skupaj opravili okrog 9000 prostovoljskih delovnih ur.

4.1.6 Re-living Istra

Projekt, podprt s strani Erasmus+, se ukvarja s problematiko obmejnega dela Slovenske Istre, kjer se mladi zaradi pomanjkanja priložnosti za delo izseljujejo, vasi se praznijo in propadajo, obdelovalne površine se zaraščajo, s tem pa izginjata kulturna dediščina in habitatna pestrost. Projekt obsega pomoč neprivilegiranih mladih s celega sveta domačinom, s katerimi naj bi iskali nove poti za ustvarjanje zelenih delovnih mest in ohranjanje naravne in kulturne dediščine ter posledično privedli do oživljanja tega območja. Zaradi naravne pestrosti in relativno ohranjene kulturne dediščine območje namreč nosi v sebi velik potencial.

Cilji projekta:

- pomoč mladim z manj priložnostmi domačinom (z manj priložnostmi) pri ohranjanju in ustvarjanju novih zelenih delovnih mest in pridobivanje novih znanj, ki bi lahko mladim udeležencem pomagala pri zaposlitvi;
- ohranjanje kulturne in naravne dediščine ter pomoč pri njeni identifikaciji, zaščiti in ozaveščanju;
- opolnomočenje mladih prostovoljcev, ki bodo imeli možnost pridobiti veliko novih spretnosti in znanj, ter tako lažje odkrili svoje talente in področja zanimanja; pridobili bodo različna praktična znanja, se naučili delovanja v skupini in izražanja lastnega mnenja ter občutkov, nenasilnega reševanja sporov, uresničevanja lastnih idej in kritične presoje informacij;
- promocija prostovoljstva in aktivnega državljanstva kot ene od možnosti pozitivnega vpliva na svet ob pridobivanju koristnih znanj in izkušenj.

Slika 16: Center TPI ob začetku obnove leta 2014 in po dveh letih (Trajnostni ..., 2016)

4.2 PREGLED DOSEDANJEGA DELOVANJA TPI

Zavod Trajnostni park Istra je bil ustanovljen ob koncu leta 2013, na začetku naslednjega leta pa je šest nosilcev projekta ustanovilo Zadrugo Močunigi, preko katere so z lastnimi sredstvi odkupili objekt bivšega župnišča v Hrvojih in 1 ha zemlje. Projekt so še pred začetkom obnove predstavili

domačinom v KS Gradin. V objekt so se naselili in pričeli z obnovo in urejanjem okolice spomladi istega leta. Pri obnovi so jim bili v pomoč tudi sponzorska sredstva in material ter donacije.

S pomočjo številnih domačih in tujih prostovoljcev so v dobrem letu dni v celoti obnovili dvonadstropni objekt s prizidkom, kjer je med drugim tudi suho stranišče. Veliko del poteka v okviru delavnic, na katerih udeleženci v zameno za svojo fizično pomoč lahko pridobijo nova uporabna znanja s področja ekološke gradnje, permakulture in drugih vzdržnih praks. V dveh letih so v neposredni bližini svojega novega domovanja in v bližini pokopališča postopoma čistili zaraščene površine in povečevali obdelane, ki jim zagotavljajo del sveže hrane, največ pa je dobijo od Agrarie Koper. V prihodnosti želijo pridelavo razširiti na okoliška zaraščajoča se zemljišča in razširiti nabor in obseg lastne pridelave, k temu pa želijo spodbuditi tudi druge okoliške pridelovalce, s čimer bi prispevali tudi k lokalni samooskrbi projekta in širše okolice.

Čeprav je bilo prvi dve leti največ časa in energije vloženih v vzpostavitev bivalnih pogojev v centru v Hrvojih in urejanju neposredne okolice (obnova suhozidov, čiščenje teras, obnova vodnjaka, postavitve igrišča, trajni nasadi, izgradnja filtrirnih gred in drugo), so se že od naselitve v Hrvojih začeli povezovati z lokalnim prebivalstvom, ki jih je po začetni zadržanosti dobro sprejelo. Člani skupnosti so tako s pomočjo prostovoljcev pomagali v bližnji in daljni okolici pri obnovi objektov, raznih kmečkih opravilih, čiščenju zaraščenih poti in teras. Z zaključkom obnove centra pa se bodo lahko bolj posvetili svojemu prvotnemu cilju: spodbuditi lokalno prebivalstvo k vzdržnemu razvoju in pomoči pri uresničevanju lokalnih pobud.

V zimskih mesecih potekajo predvsem delavnice in izobraževanja na temo praks vzdržnega razvoja, medtem ko v poletnem času predvsem dva člana koordinirata prostovoljsko središče in pomagata pri razvoju lokalne skupnosti.

TPI od samega začetka aktivno sodeluje in se vključuje v številne organizacije, katerih delovanje je usmerjeno k vzdržnemu razvoju in razvoju Istre:

- Mreža za preporod Istre (soustanovni član)
- Fundacija ECOLISE – Evropski mreži za pobude, ki jih vodi skupnost, na področju klimatskih sprememb in vzdržnosti (soustanovni član)
- Globalna mreži ekoloških naselij (predstavnik slovenske nacionalne mreže ekoloških naselij)
- Lokalna akcijska skupina (LAS) Istre v okviru programa CLLD
- raznih drugih nacionalnih in internacionalnih partnerstvih.

V Trajnostnem parku Istra se je od ustanovitve zvrstilo že veliko delavnic in dogodkov:

- številne delavnice na temo permakulture, naravne gradnje, projektnega vodenja
- 9. dan ekovasi
- narečni literarni večer
- letno strateško srečanje Umanotere
- srečanje predstavnikov projekta Partnerski program inkubator za vzdržne skupnosti
- srečanje ECOLISE

- letos načrtujejo še organizacijo 'Fižolovega praznika' (Fižolov turn je neformalno ime zvonika v Hrvojih).

4.3 POTENCIALNI PRISPEVEK TPI K OŽIVLJANJU KULTURNE KRAJINE

Glede na vizijo TPI, njegovo dosedanje delovanje, predvsem pa sodelovanje z lokalno skupnostjo in občino ter aktivno vključevanje v številne nevladne organizacije in lokalne razvojne pobude, bi lahko projekt veliko prispeval k vzdržnemu razvoju območja, ki obsega tudi razvoj kmetijstva in oživljanje kulturne krajine. Poleg neposrednega vpliva, ki obsega pridelavo, čiščenje zaraščenih teras za lastne potrebe in pomoč okoliškim kmetom pri delu, bi k razvoju kmetijstva lahko pripomogli predvsem s spodbujanjem pridelovalcev k inovativnosti in pomočjo pri trženju ter organizacijo usposabljanj za mlade kmete, kar je tudi eden izmed ciljev projekta.

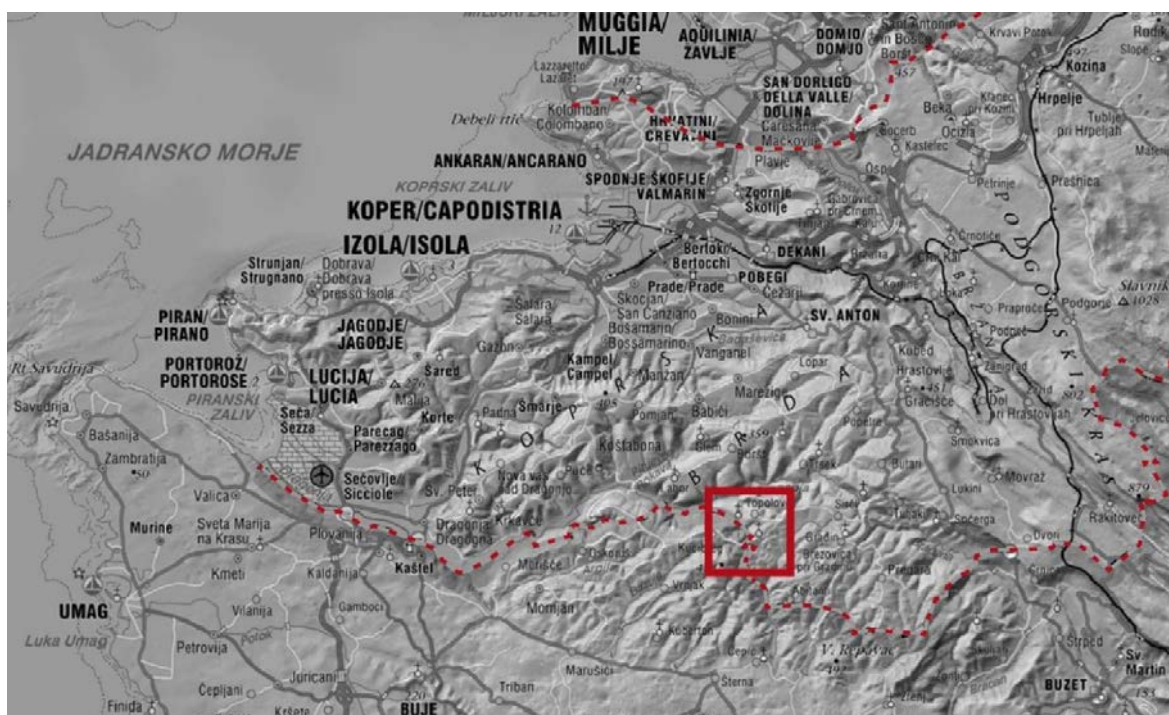
Kljub temu ni zanemarljiv prispevek TPI pri obnovi starih objektov, ki so eden od ključnih elementov kulturne krajine. Ne le, da so dosledno obnovili center v Hrvojih in suhe zidove v okolici, pri tovrstnih delih pomagajo tudi drugim domačinom, saj so si med lastno obnovo nabrali dragocene izkušnje in razvili potrebne spretnosti, na račun pomoči prostovoljcev pa so pri delu še toliko bolj učinkoviti, z občino in lokalno skupnostjo pa se dogovarjajo, da bi obnovili in v prihodnje vzdrževali cerkvico sv. Hieronima pod Topolovcem.

5 PREDSTAVITEV OBMOČJA

5.1 PREDSTAVITEV ŠIRŠEGA PROSTORA ISTRE IN KOPRSKIH BRD

Slovenska Istra obsega severozahodno desetino Istrskega polotoka, ki ga na podlagi naravnih značilnosti delimo na tri dele (Travirka, 2001; Melik, 1960). Belo Istro, planinski severni in severozahodni del s kraškim površjem in travinjem, kjer je prevladovalo gojenje drobnice. Sivo Istro, razgibano flišno gričevje, poraslo z bogato listopadno vegetacijo, ki je ime dobilo po barvi matične kamnine (Melik, 1960) in je bilo relativno gosto poseljeno že v času prvih civilizacij, na temeljih teh naselbin pa so marsikje zrasla antična, kasneje pa srednjeveška naselja, med njimi številna živijo še danes. Kmetijstvo je poleg solinarstva tod obsegalo pridelavo žitaric, sadjarstvo, vinogradništvo in govedorejo. Rdečo Istro, širok pas planot južne in zahodne istrske obale, pa opredeljuje izrazito rdeča zemlja, kjer je bilo zaradi ugodnih pogojev poljedelstvo najbolj razvito (Travirka, 2001).

Slovensko Istro sestavljajo hribovje Slavnika in Čičarije, planota Socerbskega, Podgrajskega in Rakitovskega krasa, Kraški rob ter Koprška brda (Ogrin, 2012). Obravnavano območje je del Koprskih brd, ki obsega celotno slovensko obalo, z izmenjujočimi se močvirnimi ravninami ob spodnjem toku rek in flišnimi polotoki s strmimi klifi ter flišno gričevje vse do Kraškega roba (Senegačnik, 2012).

Slika 17: Koprška brda z označenim območjem ekovasi (kart. podl.: DPK 250, 2016)

Za ta del Slovenske Istre je eno od uveljavljenih imen tudi Šavrinska brda. Ker pa so izraz šavrin⁵ podeželskim kmetom pridelali prebivalci obalnih mest (Melik: 1960), uporabljali pa so ga tudi hrvaški Istrani in Kraševci, se domačini z njim niso poistovetili in sebe vztrajno imenujejo Istrane.

5.1.1 Kratka zgodovina istre

Poglavje je povzeto po Travirki (2001), dokumentarni seriji Istra skozi čas (2009) in Darovcu (2009).

Številna arheološka najdišča pričajo o človeški prisotnosti že v obdobju paleolitika. Ime je Istra najverjetneje dobila po ilirskem plemenu Histrov, ki so poleg drugih ilirskih plemen in Liburnijcev v železni dobi naseljevali dobršen del polotoka.

Ilirska plemena so tod postavila prva utrjena naselja z obzidji iz velikih kamnitih blokov, imenovana kaštelirji, preko grških kolonij v Dalmaciji pa so imela stik z grško civilizacijo. Ozemlje so v drugem stoletju pred našim štetjem osvojili in učinkovito kolonizirali Rimljani. Po propadu zahodnega dela Rimskega cesarstva ob koncu 5. stoletja, je bila po krajši priključitvi Teodorikovi državi Istra do konca 8. stoletja pod Bizantinsko oblastjo. Vse pogostejši prodori Slovanov in Avarov v 6. in 7. stoletju so povzročili depopulacijo romanskega in romaniziranega prebivalstva in naselitev Slovanov, katerih kolonizacija se je pod oblastjo Karla Velikega po vzpostavitvi fevdalnih odnosov okrepila. Spopadi med staro in novo ureditvijo so sicer privedli do povrnitve samouprave zahodnih mest, uvajanje fevdalnega sistema pa se je nadaljevalo.

Pod frankovsko fevdalno oblastjo je Istra s Furlanijo najprej tvorila Oglejsko marko, ob delitvi države sredi 9. stoletja je v sestavi Italije pripadla cesarju Lotarju, kasneje pa so jo odcepili od Bavarske in priključili vojvodini Karantaniji. Samostojna marka je Istra postala v 11. stoletju, med leti 1209 in 1420 pod oblastjo oglejskih patriarhov. V tem obdobju so obmorska mesta pretežno romanskega prebivalstva ves čas nudila odpor kontinentalni oblasti, ki je na ta način ob ukinitvi oblasti oglejskega patriarha sredi 15. stoletja prevzela oblast nad celotnim istrskim ozemljem z izjemo Pazinske grofije in Kvarnerskega primorja, ki so ju podedovali Habsburžani. Upravni center beneške Istre je postal Koper, središče habsburške posesti pa Pazin.

V 15. in 16. stoletju je prebivalstvo zdesetkala epidemija kuge, opustošene pokrajine pa so naselili pred Turki bežeči prebivalci Balkana. Med njimi so poleg prevladujočih Hrvatov bili še Črnogorci, Albanci, Romuni, Vlahi in Grki. Turška nevarnost in z njo preseljevanje prebivalstva, je v tem delu Evrope trajala vse do konca 17. stoletja.

Beneška oblast je trajala vse do združitve avstrijskega in beneškega dela pod Ilirskimi provincami, po Napoleonovem porazu pa je Avstrija leta 1814 zasedla Istro in ustanovila enotno pokrajino, sprva s sedežem v Trstu in kasneje v Pazinu.

Druga polovica 19. stoletja (vse do prve svetovne vojne) je minila predvsem v znamenju borbe za narodno in politično osamosvojitve, večinoma podeželskega prebivalstva, izpod vladajoče

⁵ Šavrin: žaljiv izraz; pomeni človeka, katerega obletavajo obadi, in ki prenaša klope (Štok-Vojška, 2003)

italijanske manjšine. Ker pa je celotno ozemlje po prvi svetovni vojni pripadlo Italiji, je v obdobju med vojnami, zaradi fašistične oblasti in naseljevanja njihovih privržencev, potekalo množično izseljevanje avtohtonega prebivalstva v kraljevino Jugoslavijo. Po kapitulaciji (leta 1943) so Istro zasedli Nemci in povzročili masovno uporniško gibanje obeh narodov. Po koncu vojne je Istra, z izjemo majhnega dela, ki je pripadel Italiji, postala del Jugoslavije, ob njenem razpadu v letih 1991 in 1992 pa se je razdelila glede na potek predhodne republiške meje med Hrvaško in Slovenijo.

V luči burne zgodovine Istre tako ni presenetljivo, da so spremembe državno-političnih meja v tem delu Slovenije najmočnejše vplivale na sestavo in selitve prebivalstva. Še do druge svetovne vojne je bila večina prebivalstva obalnih mest italijanska, medtem ko so Slovenci naseljevali zaledje. Po vojni so Koprška brda postala del cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, pod Jugoslavijo pa so prišla šele leta 1954 z Londonskim sporazumom. V tem desetletnem obdobju se je iz obalnih mest večina italijanskega prebivalstva izselila v Trst, vanje pa so se priselili predvsem Slovenci, kasneje pa tudi prebivalci drugih jugoslovanskih republik. Tako je danes obalni del Koprskih brd izrazito več-kulturno okolje (Senegačnik, 2012).

5.1.2 Naravne danosti

Koprška brda so že na prvi pogled jasno omejena - na severozahodu jih obdaja morje, z južne in severovzhodne smeri pa mejijo na plasti eocenskih apnencev Bujske kraške proge in Podgorskega krasa (Melik: 1960) s povsem drugačnimi fizično-geografskimi značilnostmi. Prehod v slednjega je še posebej izrazit in se kaže kot vrsta zaporednih teras.

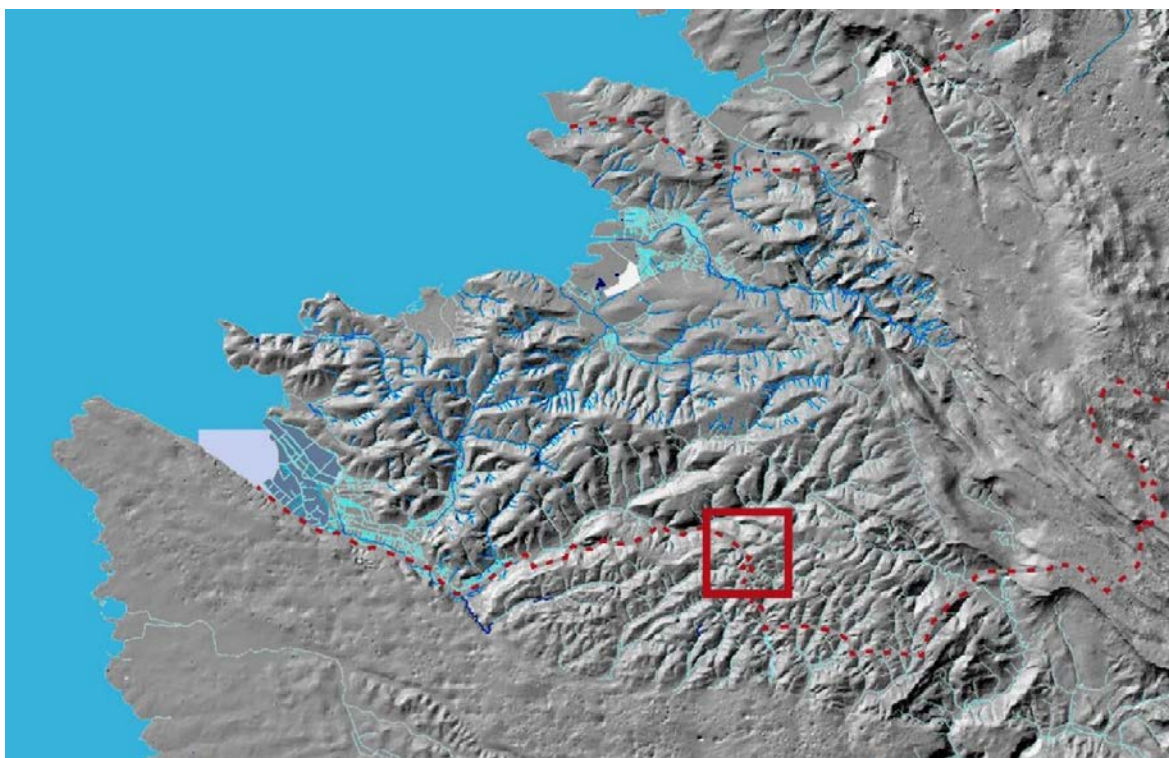
5.1.2.1 Geomorfološke in pedološke značilnosti

Površje skoraj v celoti gradijo mehke in slabo obstojne flišne kamnine, ki so zaradi nepropustnosti matične podlage (Natek in sod., 2012), bile podvržene močnemu erozijskemu delovanju vodotokov. Le-ti so z utiranjem poti proti morju na zahodu ustvarili globoke, težko prehodne povirne grape (Natek NK, Natek NM, 2008: 27) in koritaste doline, erodiran material pa se je v debelih nanosih odlagal v spodnjih delih doline. Med grapami in dolinami se na nadmorskih višinah 250-450 m strmo dvigajo planotasti hrbti in slemenske uravnave iz odpornejših kamnin, predvsem flišnih peščenjakov in karbonatnih plasti. Slednje pri prečkanju struge mestoma tvorijo slikovite slapove.

Poleg visokogorja je to edino območje v Sloveniji z izrazitimi žarišči erozije. Natek s sodelavci ugotavlja, da je za to najverjetneje kriv človek s širjenjem kmetijske pridelave na strma področja, predvsem v drugi polovici 19. stoletja, ko je bilo v Trstu veliko povpraševanje po kmetijskih pridelkih, pri čemer se sklicuje na Titlovo navedbo iz leta 1965 (Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju). V zadnjih desetletjih pa se ta območja hitro zaraščajo (Natek in sod., 2012: 41).

Na nastanek prsti ima največji vpliv matična flišna podlaga v odvisnosti od prevlade laporja ali peščenjaka v zgornjih plasteh in pa od lege in debeline njunih skladov. Z vmesnim pojavljanjem

debelih plasti apnenca ti dve kamnini tvorita različne tipe karbonatnih tal in z njimi podlago mediteranskim rastlinam in kulturam. Osnovni tipi tal v Slovenski Istri so rjava tla na flišnem laporovcu, ki so zaradi sposobnosti zadrževanja vode za kmetijstvo zelo ugodna, rjava tla na flišnem peščenjaku, ki so zaradi večje odcednosti za kmetijstvo nekoliko manj primerna in obrečna rjava prst v ozkem poplavnem delu ob vodotokih (Trampuš, 2009).

Slika 18: Oblikovanost površja in hidrografska omrežje (Naravovarstveni atlas, 2016)

5.1.2.2 Hidrografska omrežje

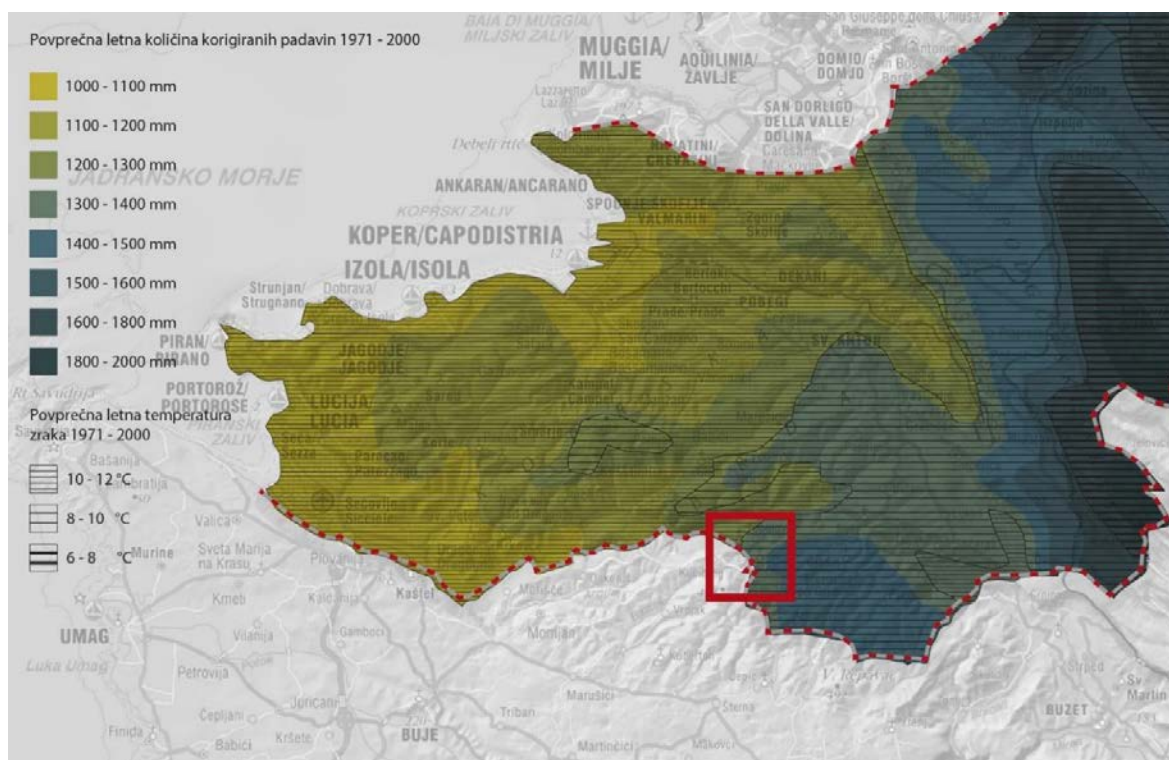
Na preperevanje neodporne flišne kamenine so omogočile nastanek razvejanega omrežja potokov in rek, med katerimi so največje Dragonja, Drnica, Badaševica in Rižana. Večina vodotokov se izliva v Tržaški zaliv, medtem ko skrajni južni del Slovenske Istre sodi v porečje reke Mirne z izlivom pri hrvaškem Novigradu. Med Pregaro in Topolovcem izvira vrsta potokov, ki tečejo proti JZ in poniknejo ob prehodu v Bujski kras ter tvorijo značilne slepe dolinice (Melik, 1960).

5.1.2.3 Klimatske značilnosti

Submediteransko podnebje z milimi deževnimi zimami in vročimi poletji je značilno za vso Slovensko Istro. Vpliv morja se širi po dolinah in nizkih slemenih in se z nadmorsko višino ter oddaljenostjo zmanjšuje, povečuje pa se količina padavin, ki je sicer značilno neenakomerno razporejena. Največ padavin je v jesenskem času in pozno spomladi – in čeprav je v vseh letnih časih padavin sorazmerno

dovolj, se v poletnih mesecih zaradi primanjkovanja vlage pojavlja fiziološka sušnost. Zima je v Slovenski Istri najbolj vetrovno obdobje. Burja znižuje temperaturo morja in zraka, slednjega tudi pod ledišče, jugo pa z morja prinaša toplejši in bolj vlažen zrak.

Opisane podnebne značilnosti so ključno vplivale na naravne vrste, prisotne v tem prostoru, pa tudi na razvoj kmetijstva in poselitve (Tomšič in Koželj, 2012).

Slika 19: Povprečna letna temperatura in količina padavin. (kart. podl.: DPK 250; prirejeno po: Atlas okolja, 2016)

5.1.2.4 Rastlinstvo in živalstvo

Poglavje je povzeto po: Pucer (2005), Trampuš (2009), Strategija lokalnega razvoja LAS za območje občin Ankaran, Izola, Koper in Piran 2014-2020 - osnutek (2015).

Za Slovensko Istro je značilna izredna biotska pestrost in visoka naravna ohranjenost številnih življenjskih prostorov. Z izjemo gozda in obrečnega prostora je večino habitatnih tipov ustvaril človek v tisočletjih poseganja v naravni prostor. Pestrost vrst je zato vezana ne samo na naravne, temveč predvsem ustvarjene prvine in kmetijsko rabo. Spremembe v krajini, zlasti zaraščanje in propadanje suhozidov in teras ter posegi v vodotoke v dolini, zato pomenijo ne le zmanjševanje vizualne privlačnosti in izginjanje značaja prostora, temveč tudi zmanjševanje biotske pestrosti (Trampuš, 2009).

Slovenska Istra z vidika rastlinstva spada med submediteranska območja. Evmediteransko floro z zgoščenimi predstavniki zimzelenih vrst najdemo v večjem deležu le na nekaj manjših omejenih območjih. Pred prihodom človeka naj bi tod prevladovali bukovo-jelovi gozdovi, ki pa po večini niso ohranjeni. Še največ jih najdemo v okolici Pregare, kjer poleg bukve rasejo še cer, kostanj in beli gaber, pogosti pa so tudi skorš, brek, rumeni dren, divja češnja in redkeje bodika. Med gozdnimi združbami prevladuje združba jesenske vilovine in hrastov (*Sesleria autumnalis* – *Quercetum*) v različnih oblikah, v gozdnih sestojih pa so pogoste vrste še mali jesen in črni gaber, med grmovnicami pa so pogosti ruj, rdeči dren, kalina in beluši. Zapuščene kmetijske površine zaraščajo predvsem mali jesen, črni gaber, južna šmarna detelja, ruj, navadna brin in bodičevcevec, robida, brnistra, pa tudi robinja. Na globljih tleh v severnih legah se mestoma pojavlja združba jesenske vilovine in gradna, ki ponekod prehaja v kostanjeve gozdove, na vlažnih tleh pa tla porašča bodeča lobodika.

V času pred prvo in po drugi svetovni vojni so (zlasti v območju Kraškega roba in kasneje v območju reke Rižane) v prizadevanjih za sanacijo opustošenih površin, potekala obsežna pogozdovanja s črnim, pa tudi rdečim in občutljivejšim alepskim borom.

Območje Slovenske Istre je izredno bogato tudi z različnimi živalskimi vrstami, najbolj številno pa so zastopani ptiči, katerih je v Škocjanskem zatoku, sečoveljskih in strunjanskih solinah ter stenah Kraškega roba več kot 500 različnih vrst, med njimi tudi redke in ogrožene. Ta območja so med drugimi tudi zaščitena z direktivo o pticah in/ali habitatih Natura 2000. Od divjadi sta po celotnem območju najbolj razširjena srnjad in poljski zajec, v porastu pa je tudi populacija divjega prašiča, ki povzroča veliko škode na kmetijskih zemljiščih.

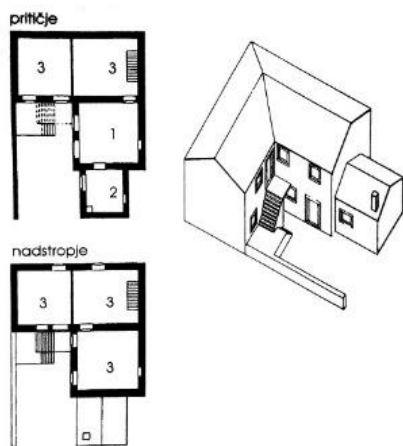
5.1.3 Ustvarjene značilnosti

5.1.3.1 Poselitev in stavbarstvo

Prostor Slovenske Istre je bil relativno gosto poseljen že v antičnem času. V slovenskem merilu se je poleg Krasa tu najbolj ohranjal kontinuiran razvoj arhitekturne identitete, ki je hkrati odražala značilnosti širšega beneškega in istrskega območja (Fister in sod., 1993). Naselja, kot jih poznamo danes, so se oblikovala postopno, najstarejši ohranjeni objekti pa so bili zgrajeni v 15. stoletju. Postopoma so se širila in gostila, največji razcvet pa je povzročil razvoj Trsta v 19. stoletju in z njim povezane ugodne gospodarske razmere tudi za podeželane (Razvojni ..., 2006). Po razdelitvi na arhitekturne krajine se območje Slovenske Istre deli na dva dela, in sicer obalnega s pristaniškimi mesti in zaledje z značilno podeželsko tipologijo, ki se opira na skupno arhitekturno kontinuiteto z mesti in tako z njo tvori enovit, prepoznaven prostor. K temu prispevajo še enotno oblikovanje, struktura, barve in razporeditev stavb, prilagojena naravnim danostim (Fister in sod., 1993).

Gručasta naselja, ki so v preteklosti imela tudi obrambni značaj, so se razvila na dominantnih legah, koder potekajo tudi glavne poti, in se s terasasto obliko gradnje prilagodila terenu (Deu, 2001). Lokacije naselij so običajno zavetrne in sončne ter v bližini pitne vode (Razvojni ..., 2006). Posebnost

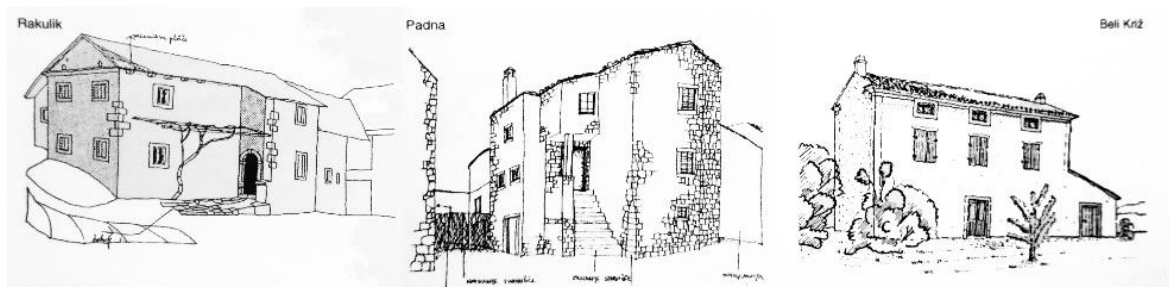
v poselitvi predstavljajo naselja pod Kraškim robom z razporeditvijo objektov v terasah (Marušič in sod., 2009). Dobra prilagojenost klimatskim razmeram se kaže skozi orientacijo glede na osončenost in veter. Posamezni objekti znotraj grajenega tkiva so bodisi samostojni bodisi povezani v nize in kareje. Doline zaradi pogostega poplavljanja rek večinoma niso bile poseljene, se je pa tod razvila

mlinarska dejavnost, o kateri pričajo večinoma slabo ohranjeni ostanki (Trampuš, 2009).

Poleg strnjenih naselij večinoma malih kmetov, ki prevladujejo v zalednem delu, je na območju moč najti še druge tipe poselitve – kolonske zaselke v bližini obale, mlinarske zaselke ob rekah ter solinarska naselja, ki so se razvila ob izlivih rek. Najnovejša tradicionalna oblika poselitve so razložena naselja obalnih gričev, kjer so se prebivalci preživljali predvsem s gojenjem vrtnin in sadjarstvom.

Slika 20: Tloris pritličja in nadstropja identitetne domačije: 1 – velika bivalna kuhinja, 2 – ognjišče v posebnem prostoru, 3 – kamre in shrambe (Deu, 2001: 77)

Slika 21: Primorske hiše različnih velikostnih razmerij: enonadstropna hiša, dvonadstropna hiša in enonadstropna hiša z mezaninom (Fister in sod., 1993b: 80 – 81)

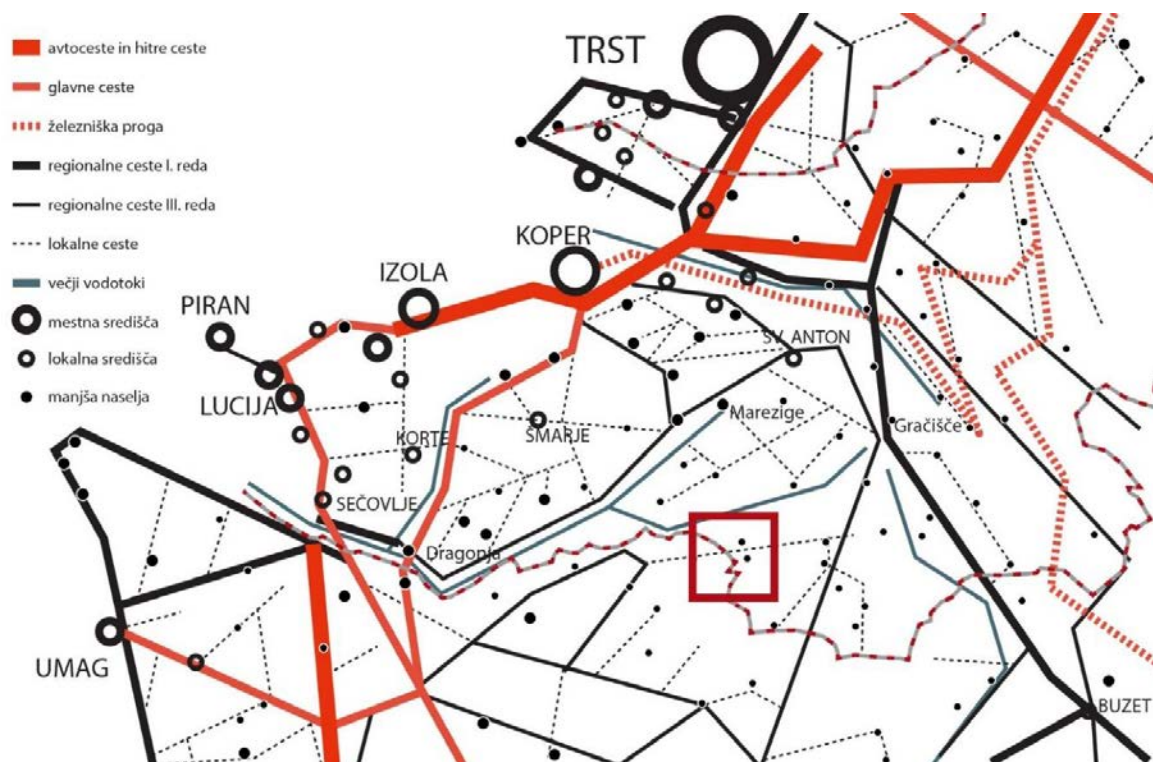
Tloris je običajno podolgovat, z enojno razvrstitev prostorov, stavbe pa so po večini eno ali dvonadstropne. Slednje so pogosto postavljene na nižje terase in tako ne izstopajo iz silhuete naselja, v strmejših legah pa imajo delno ali v celoti vkopano pritličje. Stavbni kompleks pogosto sestavljajo še sklop servisnih prostorov in zunanje dvorišče, ponekod zamejeno z zidom in običajno zasenčeno s pergolo ali murvo (Deu, 2001; Razvojni ..., 2006). Večje razlike so se v stavbah začele kazati šele z gospodarskim razvojem od 17. stoletja dalje, pred tem pa je bil za celotno območje značilen enoten arhaični tip hiše, s hlevom v pritličju in bivalnimi prostori v nadstropju (Razvojni ..., 2006).

Osnovni gradbeni material je kamen (prevladuje flišni peščenjak), na bivalnih objektih premožnejših domačij običajno ometan z apneno malto. Les je uporabljen za konstrukcije, stopnice in okenske

okvirje ter polkna. S korci krite eno ali dvokapne strehe so položne in imajo običajno široke napušče. Majhne okenske odprtine so praviloma razporejene na južni fasadi (Deu, 2001). Poseben značaj sicer preprostim monolitnim objektom dajejo značilni arhitekturni elementi: kamnita zunanja stopnišča (baladurji), leseni hodniki v nadstropju, dimniki, prizidki ognjišča, kamniti venci streh, portali in okenske preklade (Tomšič in Koželj, 2012).

5.1.3.2 Mreža naselij in prometne povezave

Vsa pomembnejša mestna središča so zgoščena ob prometnicah v obalnem pasu, ki je z neposrednim zaledjem dobro povezan. S cestami je povezana tudi velika večina podeželskih naselij, ker pa v notranjosti primanjkuje lokalnih središč z osnovnimi storitvenimi dejavnostmi in družbeno infrastrukturo, je podeželsko prebivalstvo vezano na časovno oddaljena središča, še posebej pri koriščenju storitev javnega potniškega prometa.

Slika 22: Shema naselij in prometnega omrežja

5.1.3.3 Kmetijstvo

Zaradi ugodnih naravnih razmer za kmetijstvo je celotno podeželje Slovenske Istre obalna mesta in širše območje oskrbovalo s hrano in drugimi dobrinami. Prebivalci zaledja so se večinoma ukvarjali z oljkarstvom in vinogradništvom, sadjarstvom, zelenjadarstvom in pridelavo žitaric, ki je v zadnjem času izrazito upadla. Med kulturnimi rastlinami je pogosto tudi drugo sadno drevje – poleg jablan,

hrušk in sliv, so značilni figovci, kaki, murve, žižole, granatna jabolka, oskurš in (japonske) nešplje. Tudi živinoreja je bila do srede 20. stoletja dobro razvita. Prevladovala je govedoreja, sicer je pa vsaka hiša imela kakšnega osla ali druge vprežne živali, redili pa so tudi prašiče, drobnico ter razno perutnino in zajce. Del prebivalstva je bil vezan na solinarstvo ob izlivih rek, višje ob toku pa je bilo dobro razvito mlinarstvo (Pucer, 2005).

Po drugi svetovni vojni se je s spremembo družbenopolitičnih in gospodarskih razmer začelo množično preseljevanje v obalna središča in opuščanje kmetijske dejavnosti. V nekaj desetletjih se je veliko kulturnih teras zaraslo, znatno se je povečal delež gozda, zarasle so se številne poti in v vodotokih je bilo manj vode. Kljub temu je v zadnjih desetletjih opaziti vračanje ljudi na podeželje, zaradi višje kvalitete bivalnega okolja, pa tudi kmetijstvo spet pridobiva pomen, četudi le kot dopolnilna ali popoldanska dejavnost (Trampuš, 2009). Intenzifikacija kmetijske pridelave v zadnjem stoletju, zlasti v spodnjih, širših delih dolin, povzroča izginjanje mozaične krajinske zgradbe in povečano onesnaževanje tal in podtalnice (Trampuš, 2009). Po drugi strani pa se, sploh v slabše dostopnih delih, zlasti kulturne terase in košeni travniki, zaradi opuščanja dejavnosti, še zmeraj intenzivno zaraščajo.

Med kulturnimi rastlinami prevladujeta trta in oljka, pogosto pa je tudi drugo sadno drevje – poleg jablan, hrušk in sliv, so za Slovensko Istro značilni figovci, kaki, murve, žižole, granatna jabolka, oskurš in (japonske) nešplje. V območju naselij so značilne zasaditve zimzelenih sredozemskih vrst, zlasti cipres.

5.2 KULTURNA KRAJINA SLOVENKSE ISTRE

Temelj današnje krajinske podobe predstavlja razgibano gričevje z značilnimi dolgimi hrbti in planotastimi slemen, ki se od morja proti notranjosti zložno dvigujejo. Zaradi ugodnih naravnih danosti je človek že zgodaj začel posegati v prostor in ga preoblikoval za svoje potrebe ter tako ustvaril značilno kulturno krajino (Trampuš, 2009).

Strnjena naselja na pomolih slemen, na vrhovih vzpetin in na prevalih v širšem prostoru delujejo kot ubrana celota dominantnih točk. Obdajajo jih njive in travniki, mozaična krajina, prepletena s kamnitimi zidovi in poljskimi potmi, pasovi drevesno-grmovne vegetacije ter v sistem kulturnih teras spremenjena prisojna pobočja. Strmejša osojna pobočja ostajajo poraščena z gozdno-grmovno vegetacijo (boškom). V krajini z značilnim reliefom, kulturnimi terasami, naselji in drobno parcelacijo dajejo poseben poudarek posamezne prvine, kot so ostanki mlinov, poljske hišice (kažete), kali (puči), nasadi cipres v vaseh in ob sakralnih objektih ter nasadi značilnih kultur, predvsem oljke in trte (Trampuš, 2009).

Kulturna krajina je v zaledju kljub velikim spremembam, zlasti v zadnjem stoletju, dobro ohranila svoje osnovne poteze in kot taka ostaja prostor visoke doživljajske vrednosti in reprezentativnosti na državni ravni (Trampuš, 2009), kar potrjuje tudi Strategija prostorskega razvoja Slovenije (Odlok

o strategiji ..., 2004), v kateri je velik del območja opredeljen kot krajinsko območje s prepoznavnimi značilnostmi na nacionalni ravni.

5.2.1 Krajinsko-tipološka opredelitev

Glede na regionalno razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji (Marušič in sod., 1998) je Slovenska Istra ena od šestih krajinskih enot pravih primorskih regij. Šavrinsko gričevje predstavlja eno od treh podenot, ki poleg Slovenske Istre obsega še krajinsko enoto Slovenska obala.

Skupno vsem krajinam regije je (tudi neavtohtono) rastlinstvo pravih mediteranskih območij. Zlasti zimzelene vrste drevja (piramidalne ciprese, pinje, lovor, črni hrast) so pogosto uporabljene kot znamenja - označujejo različne sakralne objekte in pokopališča ter poselitev. Značilni rastlinski vrsti teh krajin pa sta tudi vinska trta in sadno drevje.

Slovenska Istra se od Obale loči po nekoliko ostrejšem podnebju, geološki zgradbi in nadmorski višini, ki imajo za posledico manjšo izrazitost oz. postopno izgubljanje sredozemskega značaja krajine.

Krajinsko enoto Slovenska Istra sestavljajo tri podenote: dolina Rižane, povodje Dragonje in Gračišče – Sočerga, za enoto kot celoto pa so opredelilni spodaj našteti krajinski vzorci.

Značilni vzorci:

- Kmetijski svet v terasah, s strnjenimi naselji na slemenih: strjena poselitev na robovih ozkih slemen, ki se strmo dvigujejo nad dolinami. V terase preoblikovane manjše strmine pod vasjo postopoma prehajajo v gozd.
- Skalni rob: izrazit razgaljen skalni prehod mehkih karbonatnih v trde apnenčaste kamenine. Za ta vzorec je značilno prehajanje gozdnega sestoja v terasasto oblikovana pobočja, ki v spodnjem delu preidejo v bolj intenzivno obdelan kmetijski svet ter vasi z izrazito dominantno, ki se s svojo razporeditvijo prilagajajo reliefu in smerem v prostoru.
- Kmetijski svet v valah: vzorec se pojavlja v višje ležečih, širših dolinah. Opredeljuje ga parcelna struktura – kombinacija blokov in prečnih pasastih njiv ter neizrazit prehod v gozdnata pobočja.

Redki vzorci:

- Kmetijski svet v rečnih dolinah: drobne parcele v različnih smereh obdajajo naravno obraščene vodotoke, med njimi pa se pojavljajo ostanki gozdnega sestoja.
- Kmetijski svet na širših slemenih: uravljeni hrbti so zaradi enostavne obdelave in varnosti pred poplavami intenzivno obdelani. Na prehodu v blaga pobočja slemena ponekod prehajajo v obdelovalne terase, s povečanjem strmine pa le-te prehajajo v gozd.

5.2.2 Elementi tradicionalne kulturne krajine

Poglavje je povzeto po dokumentu Razvojni program podeželja za območje občin Koper, Izola in Piran (2006), razen v primeru, kjer je izrecno naveden drug vir.

Kulture in kmetijske površine: Konfiguracija terena in zemljiška struktura sta pogojevali obseg in obliko obdelovanja. Za oranje primerne ravne površine slemen so zasedale predvsem njive, v kulturne terase preoblikovana pobočja pa so večinoma zahtevala ročno obdelavo. V obalnem delu so prevladovali oljčniki, vinogradi in vrtovi, pogosto so gojili tudi druge kulture in sadno drevje, pašnikov je bilo manj, ostale površine pa je preraščal gozd. V notranjosti je prevladovalo ekstenzivno kmetijstvo, v kraških predelih pa živinoreja. V hladnejših predelih so na terase sadili predvsem koruzo in krompir, severna pobočja pa so bila porasla z gozdom ali namenjena paši.

Mejni zidovi: Zidovi zgrajeni v tehniki suhozida⁶, stojijo na mejah med posameznimi njivami ali med njivami in cesto, predvsem v ravnini. Meter in več visoki zidovi so nastajali z odstranjevanjem kamenja iz obdelovalne zemlje in dobili funkcijo vetrobranov.

Kažeta⁷ in kažuni: Majhna, običajno povsem kamnita zatočišča, ki so služila zavetju ljudi in živali, pa tudi skladiščenju pridelkov, postavljena v sklopu kmetijskih zemljišč. Običajno so bile neopazno vključene v mejne ali podporne zidove, sicer pa je to eden najmanj ohranjenih elementov kulturne krajine Slovenske Istre.

Kulturne terase: V terase preoblikovana pobočja so ena ključnih značilnosti kulturne krajine Slovenske Istre. Služile so preprečevanju erozije in lažjemu obdelovanju. V obalnem pasu so terasirane tudi manj ugodne lege, v višjem delu v notranjosti pa le prisojna pobočja. Večina teras je zgrajenih na naklonini 20-40 % in so temu primerno ozke, na pobočjih z večjim naklonom pa so zelo redke.

Poti: Naselja so med seboj od nekdaj povezovala številne poti, ki so vodile tudi do mlinov, zajetij idr. Med naselji so poti bile običajno prevozne z vozovi in označene z zidovi in kažipoti. Ostale poti so bile redko prevozne in večinoma niso bile tlakovane, vodotoki pa so bili premoščeni s preprostimi kamnitimi mostovi z značilnimi loki.

Mlini: Posamezne stavbe ali manjši zaselki v bližini rek so poleg objektov obsegali sistem jezov in jarkov, dolgih tudi več sto metrov. Od številnih mlinov na Rižani in Dragonji s pritoki sta danes obnovljena dva: Fontaničev mlin v Mlinih in Mazurinov mlin na Dragonji pod vasjo Trsek, v zadnjih letih pa je bil očitno obnovljen tudi Bembič Čelov mlin v dolini Malinske.

Vodna zajetja ob izviri: Urejena zajetja na izviri pitne vode izven naselij so zagotavljala pitno vodo tudi v sušnih obdobjih. Poleg zajetja nekateri objekti obsegajo še napajališča in/ali perišča.

⁶ Suhozid – tehnika zlaganja kamenja v vodoravne plasti, ki zaradi prileganja gradiva ne potrebuje veziva.

⁷ Kažeta – v narečju pomeni hišico; kažeta se od kažuna razlikuje po pravokotnem tlorisu, sicer pa so kažuni bolj značilni za hrvaški del Istre.

Kali: Značilni večji ali manjši zadrževalniki vode so bili sestavni del vsake vasi. Gradili so jih ob poteh in na pašnikih. V flišnem delu Istre so bili običajno manjšega obsega in obzidani, medtem ko so na kraških območjih bili večji in brez zidanih delov. Čeprav ponekod še danes služijo namakanju kmetijskih zemljišč, je njihova uporaba z napeljavo vodovoda zelo upadla in veliko se jih do danes ni ohranilo. V širšem prostoru običajno niso zaznavni, kljub temu pa so privlačni krajinski elementi, ki so v preteklosti igrali pomembno gospodarsko in socialno vlogo – ob njih so se vaščani družili ob vsakodnevnih opravilih, otroci pa so se v njih kopali in pozimi po zmrznjeni površini drsali (Obnavljamo kale, 2003). Hkrati pa so kali življenjski prostori nekaterih redkih rastlinskih in živalskih vrst.

Kapelice: Večje in manjše kapele so postavljene predvsem v bližini naselij pa tudi ob poteh. S svojo izpostavljenostjo lego dajejo kulturni krajini poseben pečat. Večina ohranjenih tovrstnih objektov je iz 19. in začetka 20. stoletja.

Spominska znamenja in obeležja: Večinoma gre za obeležja iz obdobja po 2. svetovni vojni, ki se nanašajo na dogodke in osebe iz NOV. Stojijo ob poteh, na krajih dogodkov ali na posebej izbranih mestih v naseljih ali izven njih. Nekatera so zaradi svoje oblikovne dovršenosti in/ali velikosti pomemben element v zaznavi širšega prostora.

Cerkve in pokopališča: Običajno z izpostavljenostjo lego v sklopu naselij, stavbno maso in visokim zvonikom predstavljajo poudarek v širšem prostoru. Izven naselij cerkve najdemo redko, večinoma pa so manjšega obsega. Kljub temu zaradi svoje izpostavljenosti lege v pokrajini nosijo poseben vizualni in vsebinski pomen. Pokopališča običajno stojijo na samem ali na izpostavljenih legah na robu naselij. Praviloma gre za pravokoten obzidan prostor z nasadom cipres in grobovi usmerjenimi proti središčnemu objektu.

Arhitektura obrambnega značaja: Na območju Kraškega roba je potekala protiturška obrambna linija, kjer so v drugi polovici 15. stoletja zgrajeni številni tabori in utrdbe, ki z izpostavljenimi legami vrh skalnih sten predstavljajo slikovit krajinski element. Od Socerba preko Črnega Kala in Hrastovelj si tovrstni objekti sledijo v notranjost Istre.

Arheološka območja: Številna najdišča so sicer evidentirana, a po večini neraziskana ali/in ne-predstavljena.

Naselja in stavbe: Ta element kulturne krajine je bil podrobneje predstavljen v poglavju 5.1.3.1.

Soline: Solinarstvo je stoletja predstavljalo pomembno gospodarsko panogo obalnih mest, danes pa je ta poseben tip kulturne krajine ohranjen le v Sečovljah in Strunjanu, dveh kompleksih nekdanjih Piranskih solin, od katerih je večji del danes spremenjen ali uničen. Soline predstavljajo edinstveno obliko sožitja človeka z naravo. Njihov nastanek je vezan na specifične naravne pogoje, s posegi v prostor pa je človek ustvaril edinstvena življenjska okolja prilagojenih vrst rastlin in živali. Tudi zato sta danes obe območji zavarovani kot krajinska parka.

5.3 RAZMERJE MED OBALNIMI MESTI IN ZALEDJEM

Dolga stoletja je prodaja izdelkov in pridelkov v večjih obalnih mestih, zlasti v Trstu, predstavljala nepogrešljiv in skoraj edini vir zaslužka podeželskega prebivalstva. Urbančeva (2008) nazorno opisuje, da so bila mesta v preteklosti neločljivo povezana s podeželjem, saj so eni drugim vzajemno zagotavljali obstoj. Kot glavne razloge za slabe razmere na podeželju in posledično odvisnost od mest (poleg naravnih razmer) navaja slabo zemljiško strukturo in posestne razmere, razdrobljenost posesti in zastarele načine kmetovanja.

Poleg Kopra, Izole in Pirana, je bilo podeželje zelo povezano s Trstom, ki je kljub večji oddaljenosti veljal za najpomembnejše mesto z vidika zaslužka. Urbančeva (2008) ta pojav utemeljuje z dojemanjem Kopra kot središča izžemajoče oblasti, Trst pa je zaradi multietničnosti in multikulturalnosti dajal občutek domačnosti.

Razplet druge svetovne vojne je prebivalcem podeželja prinesel spremembe, ki so pomenile "poseg v temeljno pravico do prizadevanja za preživetje in boljše življenje", saj so bili odrezani od glavnega vira zaslužka, razlaga Urbančeva (2008) in nadaljuje, da je eno redkih alternativ predstavljala selitev v mesto, čemur pa so se Istrani po večini upirali. Ko se je v 60. letih omilil odnos med Italijo in Jugoslavijo, so se odnosi na nek način obnovili in mesta niso več predstavljala le cilja delovne migracije, temveč tudi dom. Pri tem omeni, da je kljub vsem spremembam še danes zaznati negativni odnos do mest, čeprav na novih temeljih – v izpraznjenih mestih so Italijane zamenjali drugi *foresti*⁸.

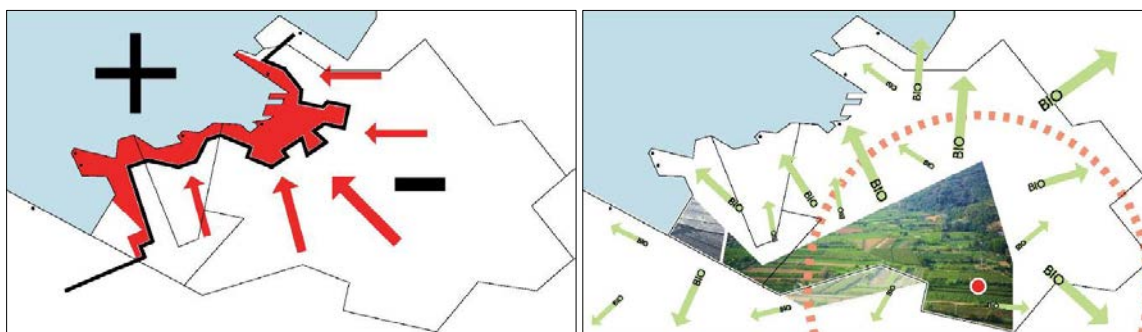
Velik razkorak v razvitosti podeželja in obalnih mest je torej v največji meri posledica družbeno-gospodarskih in političnih sprememb po drugi svetovni vojni, ko sta se poleg tradicionalnih dejavnosti začela pospešeno razvijati industrija in turizem, hitro pa so se jima pridružile številne druge storitvene dejavnosti. To je prineslo potrebe po novi delovni sili, ki je prihajala najprej iz neposrednega zaledja, kasneje pa tudi iz bolj oddaljenih območij (Kušar, 2012). Povečevanje števila prebivalstva je privedlo do novih gospodarskih dejavnosti in te do spet novih potreb po delovni sili. Zaradi bistveno slabših zaposlitvenih možnosti in nespremenjene ali še slabše lastniške strukture, se je podeželje še naprej praznilo. Ta trend se sicer zadnja leta ustavlja oz. celo obrača, vendar predvsem v infrastrukturo bolj opremljenem in lažje dostopnem zaledju večjih obalnih mest.

Z vidika vzdržnega razvoja in prehranske samooskrbe, predstavlja zaledni del Slovenske Istre velik neizkoriščen potencial. Zaradi ohranjene narave in biotske pestrosti ter ohranjene kulturne krajine in etnološke dediščine, je prostor privlačen kot lahko dostopno rekreacijsko zaledje obale in za različne oblike kulturnega in zelenega turizma. Na tak način ustvarjena delovna mesta bi zagotavljala vir dohodka lokalnemu prebivalstvu in izboljšala možnosti za lokalno zaposlitev mlajših generacij. Predvsem pa je to prostor, ki bi lahko z razvojem kmetijske dejavnosti, ki bi ob ohranjanju v preteklosti pridobljenega znanja lokalnih pridelovalcev in uvajanju sodobnih praks s področja ekološke pridelave hrane in varstva okolja, predstavljal pomemben vir lokalne samooskrbe z neoporečnimi pridelki. Kot pomemben prispevek k razvoju kmetijstva v demografsko ogroženem

⁸ Forešt pomeni človeka, ki je od drugod in ni Istran, ne glede na narodnost (Štok-Vojška, 2003)

območju bodočega krajinskega parka Dragonja Tomšičeva in Koželj (2012) med drugim predlagata ustanovitev srednješolskega centra za ekološko kmetijstvo v Gradinu, ki bi lahko pomembno prispeval tudi k priseljevanju mladih in z njim povezano obnovo in oživljanje vasi. S spodbujanjem mlajših generacij h kmetovanju bi bil narejen tudi velik korak v smeri povečevanja obsega kmetijske pridelave in ohranjanje kulturne krajine.

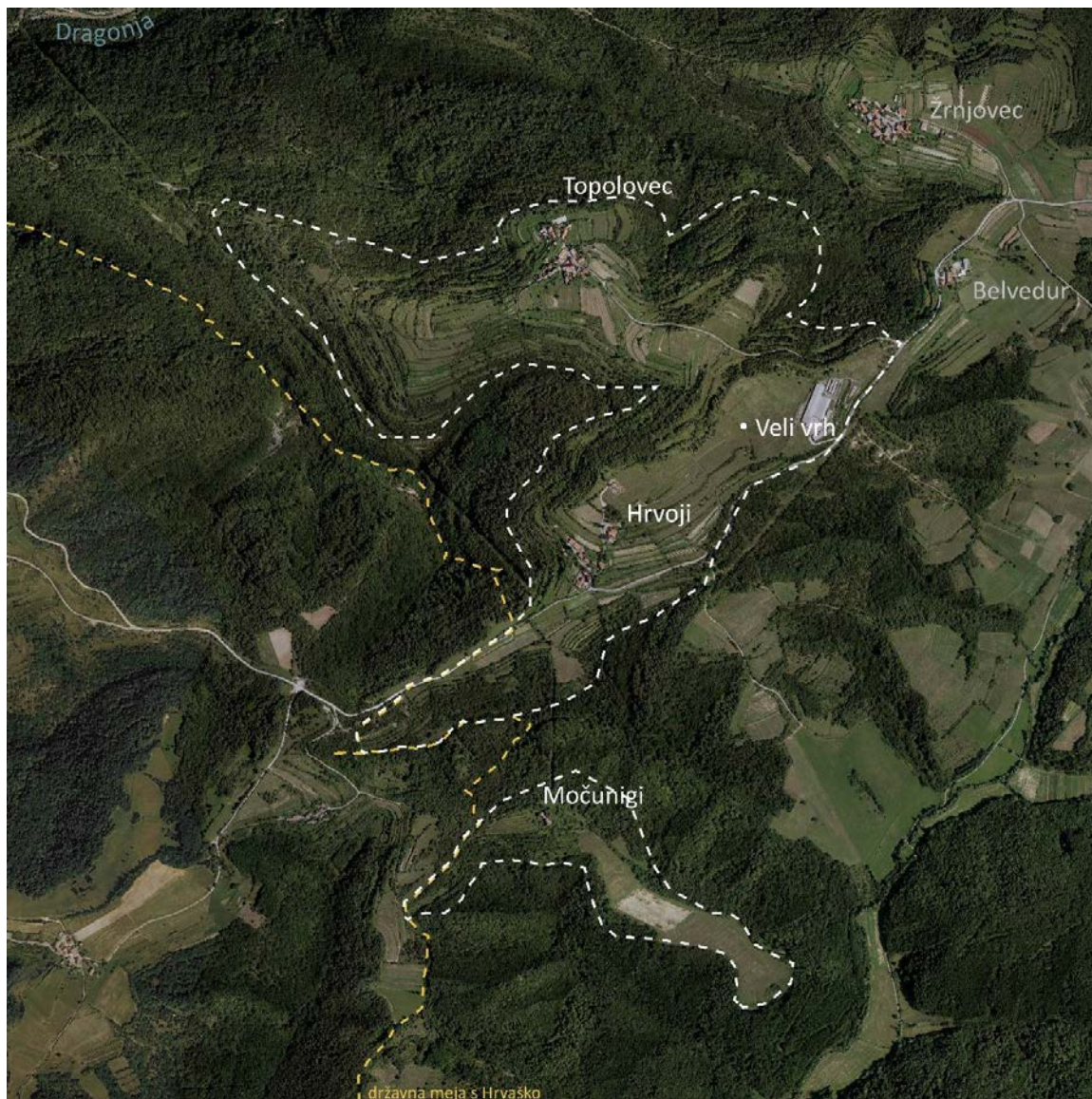
Tako za razvoj in prenavo vasi, kot za povečanje obsega kmetovanja, pa bo potrebno veliko truda vložiti predvsem v urejanje lastništva in posodabljanje zemljiških knjig. Za podeželje Slovenske Istre je še vedno značilna izredno razdrobljena posestna in lastniška struktura stavbnih in kmetijskih parcel, velik del lastnikov pa živi v tujini. Večja zaokrožena kmetijska zemljišča s poenotenim lastništvom so prisotna le v zaledju večjih mest.

Slika 23: Razvojna dihotomija ozkega priobalnega pasu in zaledja slovenskega dela Istre (levo) ter vpliv Krajinskega parka Dragonja s srednješolskim centrom za ekološko kmetijstvo na vzdržni razvoj Istre – desno (Tomšič in Koželj, 2012: 98)

5.4 PREDSTAVITEV OŽJEGA OBMOČJA

Obravnavano območje se nahaja v južnem delu Slovenske Istre, tik ob hrvaški meji in obsega naselja Topolovec in Hrvoji ter zaselek Močunigi z okolico. Določitev območja temelji na prepoznanem potencialu dejavnosti TPI, ki bi v te kraje lahko pritegnile novo življenje v prazna ali skoraj prazna naselja in hkrati spodbudile lokalno prebivalstvo k vzdržnemu razvoju. Zato je v obravnavo vključen tudi Topolovec, ki sicer neposredno ni del načrtovanega razvoja skupnosti TPI.

Slika 24: Območje obravnave (kart. podl.: DOF ..., 2014; Geoportal ..., 2016)

Območje se nahaja sredi flišnega gričevja na nadmorski višini 300-450 m, na razvodnici med porečjema Dragonje in Mirne. Zaradi oddaljenosti od morja in višje lege so podnebne razmere nekoliko ostrejšje kot na Obali, snežna odeja v zimskem času pa je bila še do nedavnega nekaj

povsem običajnega (Topolovec ..., 2016). Redki nasadi na mraz občutljivih oljk zato rasejo na zahodnih pobočjih Velega vrha, na varnem pred sunki burje.

5.4.1 Naselja

5.4.1.1 Topolovec

Slika 25: Prikaz lege Topolovca in zračni posnetek naselja izpred nekaj let (Simič in Pucer, 2001: 82)

Gručasto naselje naj bi ime dobilo po številnih topolih, ki so nekoč rasli v njegovi okolici (Pucer, 2005), danes pa so bolj redki. Stoji na severnem robu planotastega pomola, ki se od Velega vrha (462 m) med grapama Pasjaka in Vruje spušča proti dolini Dragonje na severozahodu. Med večinoma neometanimi, s skrlami in korci kritimi eno in dvonadstropnimi hišami so zanimivi prehodi in uličice. Nekdanji prebivalci so se ukvarjali predvsem s poljedelstvom in živinorejo, in še danes je poleg nekoč obdelanih teras okoli naselja veliko pašnikov in njiv ter vse več gozda. V naselju je delovala tudi torklja (Marezige ..., 2016) in po Franciscejskem katastru sodeč je v okolici cerkve sv. Hieronima nekoč uspevalo več oljčnih nasadov.

Ob koncu 19. stoletja je naselje imelo okoli 300 prebivalcev, po letu 1931 pa je število začelo strmo upadati. Deset let po drugi svetovni vojni je tako vas štela le še 140 prebivalcev, leta 2002 pa 51. Do leta 2016 je število začelo ponovno naraščati in trenutno v naselju živi 64 prebivalcev v 19 gospodinjstvih (Podatkovni ..., 2016). Pri tem podatku je treba upoštevati, da so v štetje zajeti tudi prebivalci naselij Hrvoji in Žrnjovec. Po neuradnih podatkih so danes v Topolovcu 4 gospodinjstva. Nekaj objektov služi začasnemu bivanju lastnikov, ki sicer živijo na obali ali v tujini, na robu naselja pa stoji niz prenovljenih objektov, namenjenih turističnim stanovanjem. Prav tako se turistom oddaja v vilo prenovljen sklop objektov v središču vasi ob vaškem trgu (Luxury ..., 2006).

Slika 26: Topolovec: kapelica pred vasjo, topoli v okolici, stara murva v naselju, propadajoči objekti

Vaški trg je bil zgrajen pred nekaj leti v sklopu čezmejnega projekta REVITAS in naj bi služil različnim potrebam prebivalcev in obiskovalcev, predvsem pa naj bi predstavljal korak v smeri oživljanja podeželja in vključevanja nepremičnin kulturne dediščine v lokalni razvoj (Orel, 2014), kar je tudi cilj omenjenega projekta.

Slika 27: Novi vaški trg v Topolovcu in cerkev sv. Hieronima pod vasjo

Naselje je sprva stalo nižje v smeri doline Dragonje, ob romanski enoladijski cerkvi sv. Hieronima, zato domačini temu kraju pravijo Stari Topolovec. Po ostankih sodeč je bilo utrjeno in večje od današnjega, razdejali pa naj bi ga Huni (Pucer, 2005). Sama cerkev, ena od starejših v širšem območju, je danes v slabem stanju. Okrog nje je z zidom obdano zapuščeno pokopališče, ki je služilo prebivalcem tudi bolj oddaljenih krajev (Kaplanija ..., 2016).

5.4.1.2 Hrvoji

Slika 28: Prikaz lege Hrvojev in pogled nanje s hrvaške strani (Sluga, 2015)

Manjše gručasto naselje na vrhu pobočja, vzhodno od Velega vrha, naj bi svoje ime dobilo po priimku Hrvoje (Hrvat) v času Uskokov, sicer pa naj bi se v 11. stoletju imenoval tudi Turris Capriaca (Kozji Stolp).

Naselje je danes skoraj prazno. Razen večje domačije z razširjeno družino in centra Trajnostnega parka Istra, stalnih prebivalcev tu ni, obnovljen objekt ob šoli pa naj bi kmalu dočakal svoje stanovalce.

Med većinoma kamnitimi objekti in ruševinami nekdanjih hiš ter gospodarskih objektov, rase več mogočnih dreves in pravih cipres.

Slika 29: Hrvoji: zvonik in cerkev, ozki prehodi med hišami in značilni kamniti tlak, mogočni javor pod župniščem, pogled skozi okno propadajoče hiše

Šola je bila zgrajena leta 1945, po tem, ko so domačini italijansko šolo, ki je delovala med vojnama, povsem razdejali. Pred tem so se otroci šolali v hrvaškem jeziku v Pregari (Žrnjovec, 2016).

Nad naseljem se ob cerkvi sv. Zenona dominantno dviguje dominanten zvonik, ki je bil v času nastanka (ob koncu 19. stoletja) s 37,5 metri višine bil eden najvišjih v Istri. Ker so domačini za njegovo izgradnjo denar zbirali s prodajo fižola, se ga je prijelo ime »fižolov turen«. Po udaru strele leta 1919 je zvonik propadal in se leta 1983 zrušil, na njegovem mestu pa so domačini petnajst let kasneje postavili novega. Na Velem vrhu nad vasjo stoji obzidano pokopališče z manjšo cerkvico in kamnitima kipoma, ki sta nekoč stala na cerkvenem oltarju (Pucer, 2005).

5.4.1.3 Močunigi

Slika 30: Prikaz lege Močunigov in pogled na zaselek z zvonika v Hrvojih (Trajnostni ..., 2016)

Zaselek leži na začetku krajšega slemena, južno od Hrvojev, od katerih ga ločuje manjša dolina potoka Valice. Dostop do Močunigov je po cesti mogoč preko manjšega ovinka v smeri Kučibrega čez Hrvaško.

Slika 31: Pogled na zaselek Močunigi z jugovzhoda in gola severna fasada domačije.

Nekdanji prebivalci so se preživljali s kmetijstvom in gozdarstvom ter drugimi kmečkimi dejavnostmi, med drugim so v mlatilnici še pred dobrimi petdesetimi leti mlatili žito za številne okoliške kmetije. Število prebivalcev je s 15 v drugi polovici 20. stoletja do začetka šestdesetih let naraslo na 40, nakar se je naselje v desetih letih popolnoma izpraznilo (Močunigi ..., 2016).

Zaselek sestavlja le nekaj objektov – velika domačija s hlevom ter nekaj ruševin nekdanjih manjših hiš in gospodarskih poslopij. Osrednji del zaselka predstavlja veliko dvorišče z vodnjakom, ki je posestvu vedno zagotavljal svežo vodo, za ruševinami manjšega pomožnega objekta na robu dvorišča pa se skriva večji kal.

Slika 32: Dvorišče velike domačije v Močunigih

V okviru obravnavanega območja na vzhodnem pobočju Velega vrha, pri odcepu za Topolovec, stoji večji kompleks gospodarskih poslopij novejšega datuma. Gre za nekdanjo govejo farmo, zgrajeno v osemdesetih letih preteklega stoletja, ki pa ni dolgo obratovala in že danes nekateri objekti propadajo.

Slika 33: Letalski posnetek farme v času obratovanja (Belvedur, 2016) in stanje danes.

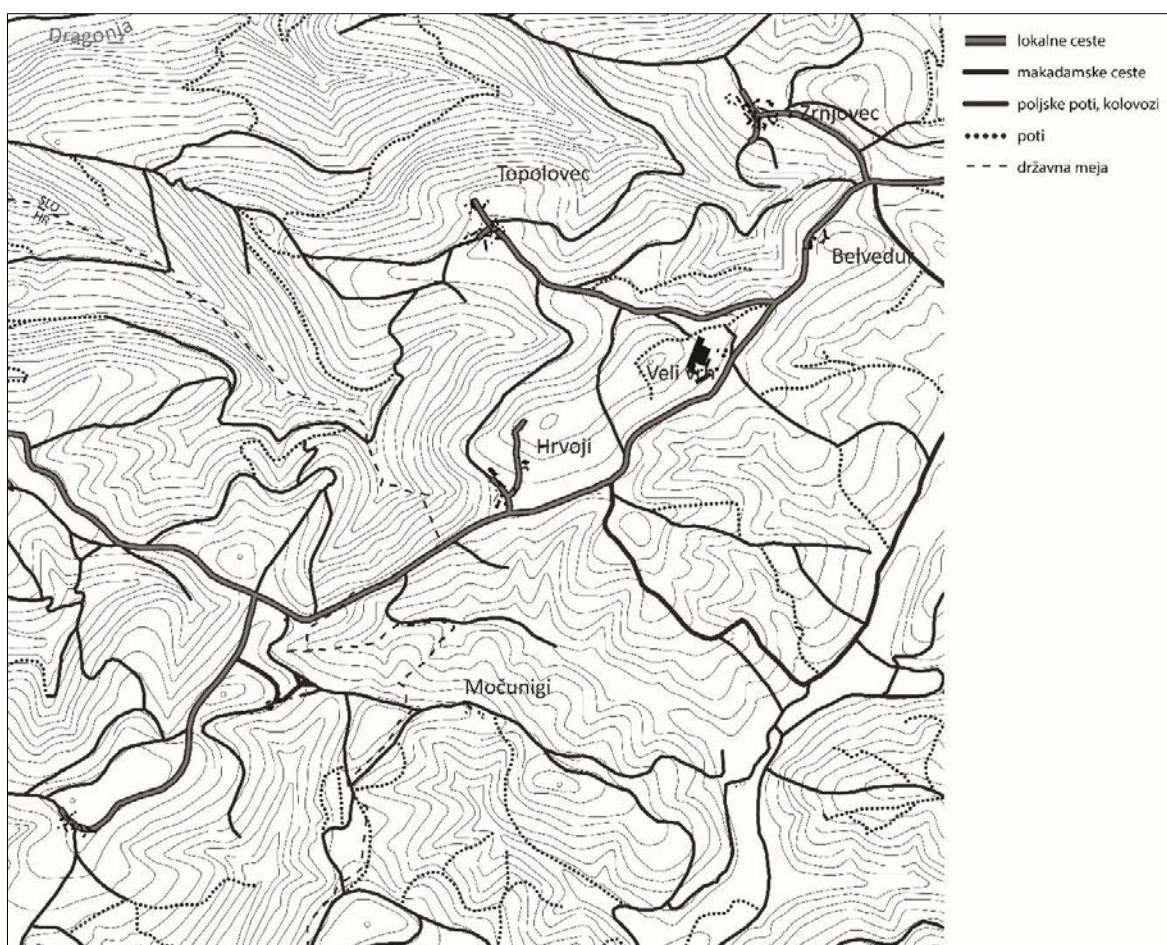
5.4.2 Prometna dostopnost in infrastruktura

Za celoten jugovzhodni del Istre je značilna nekoliko slabša prometna dostopnost, ki je tudi pripomogla k odseljavanju, po drugi strani pa obvarovala prostor pred nenadzorovanim širjenjem poselitve in drugimi oblikami degradacije prostora, kakršnim smo lahko priča v bližini obalnih mest.

Oblikovanost terena in značaj vodotokov sta narekovala potek cest po slemenih in deloma pobočjih. Od najbližje regionalne ceste, ki pelje skozi Gračišče in povezuje obalna središča z zaledjem, je do

območja obravnave nadaljnjih 8 km vožnje po ozkih lokalnih cestah. Tako je za premostitev zračne razdalje 10 km do Kopra potrebno prevoziti okrog 25 (po lokalnih cestah preko Sv. Antona) oz. 35 km (po regionalni cesti skozi Rižano), vožnja pa traja v povprečju 45 minut.

Z osebnim avtomobilom so dostopna vsa obravnavana naselja, ker pa je prestop meje pri Hrvojih dovoljen le dvolastnikom, je vožnja po najkrajši poti od Hrvojev do Močunigov za večino prebivalcev in obiskovalcev onemogočena. S premikom Schengenske meje bo ta problem odpravljen, hkrati pa bo odprta krajša pot do jugozahodnega dela slovenske obale (Vidrih, 2012).

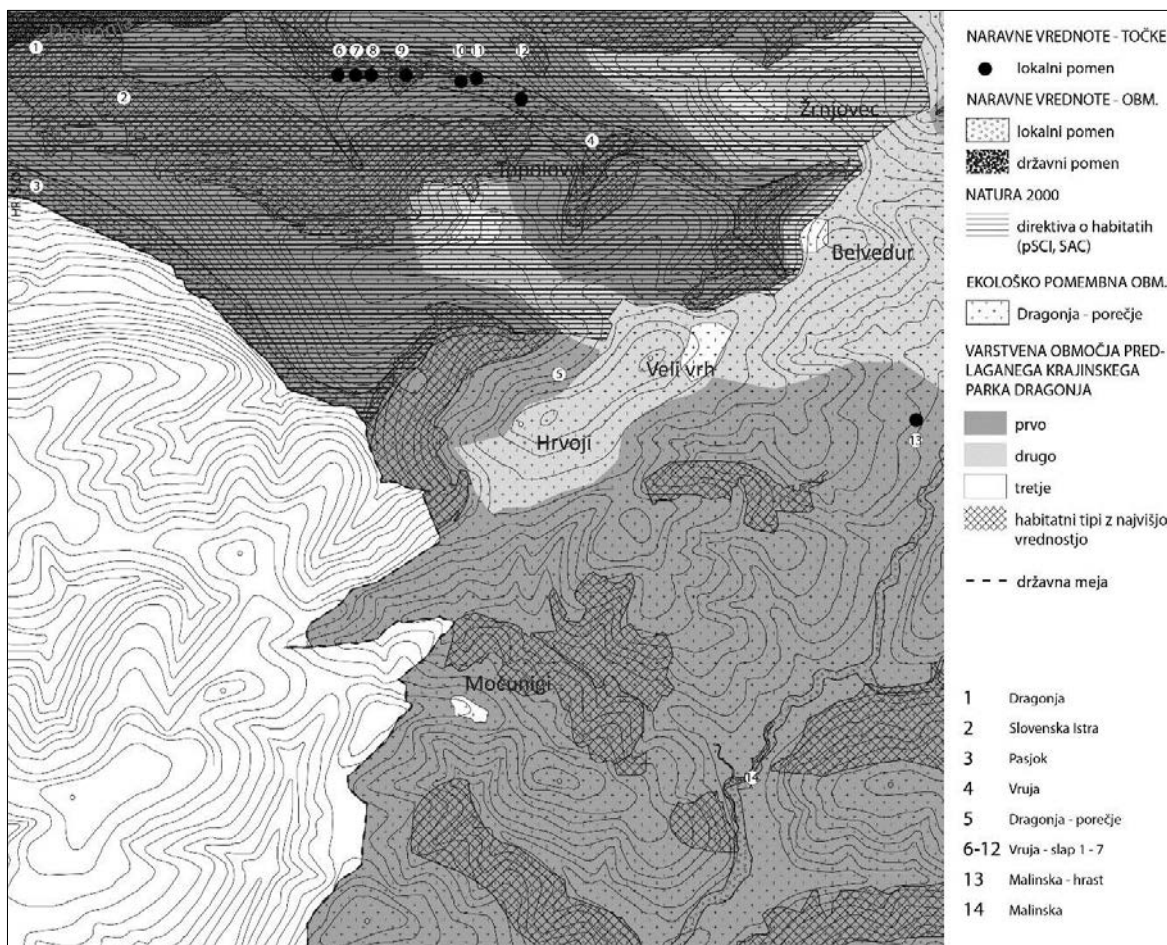

Slika 34: Prometne povezave in poti (kart. podl.: Topografski ..., 1995; Topografski ..., 2004)

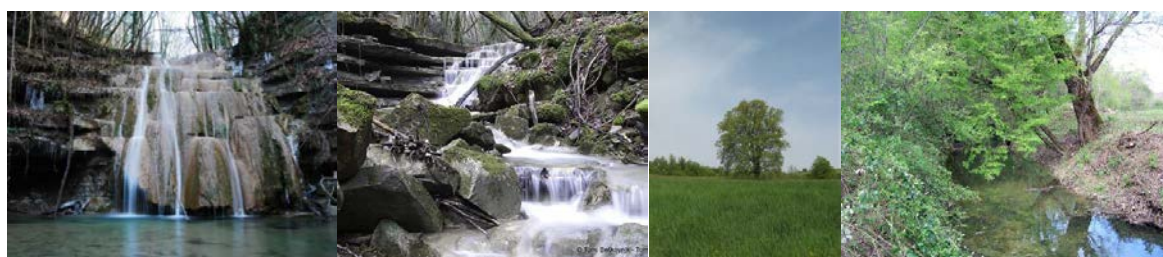
Območje je sicer preprejeno s kolovozi in potmi, ki pa se večinoma zaradi neuporabe hitro zaraščajo ali pa jih je že povsem preraslo gosto sredozemsko grmičevje. V zadnjih letih je bilo že več uspešnih pobud za čiščenje teh poti, tudi s strani TPI. V okviru različnih prostovoljskih akcij jih je bilo očiščenih že kar nekaj, v prihodnje pa jih bo še več.

5.4.3 Naravna dediščina in naravovarstvena območja

Celotno območje se nahaja znotraj ekološko pomembnega območja Dragonja - porečje. Severozahodni del Velega vrha sodi tudi med posebna ohranitvena območja Natura 2000, na podlagi direktive o habitatih. Kot habitatni tip z najvišjo vrednostjo so opredeljeni vzhodnojadranski kostanjevi gozdovi in primorska ilirska bukovja, ki se razprostirajo po večjem delu osojnih pobočij pod Topolovcem, severozahodno od Hrvojev in v dolini Valice pod Močunigi.

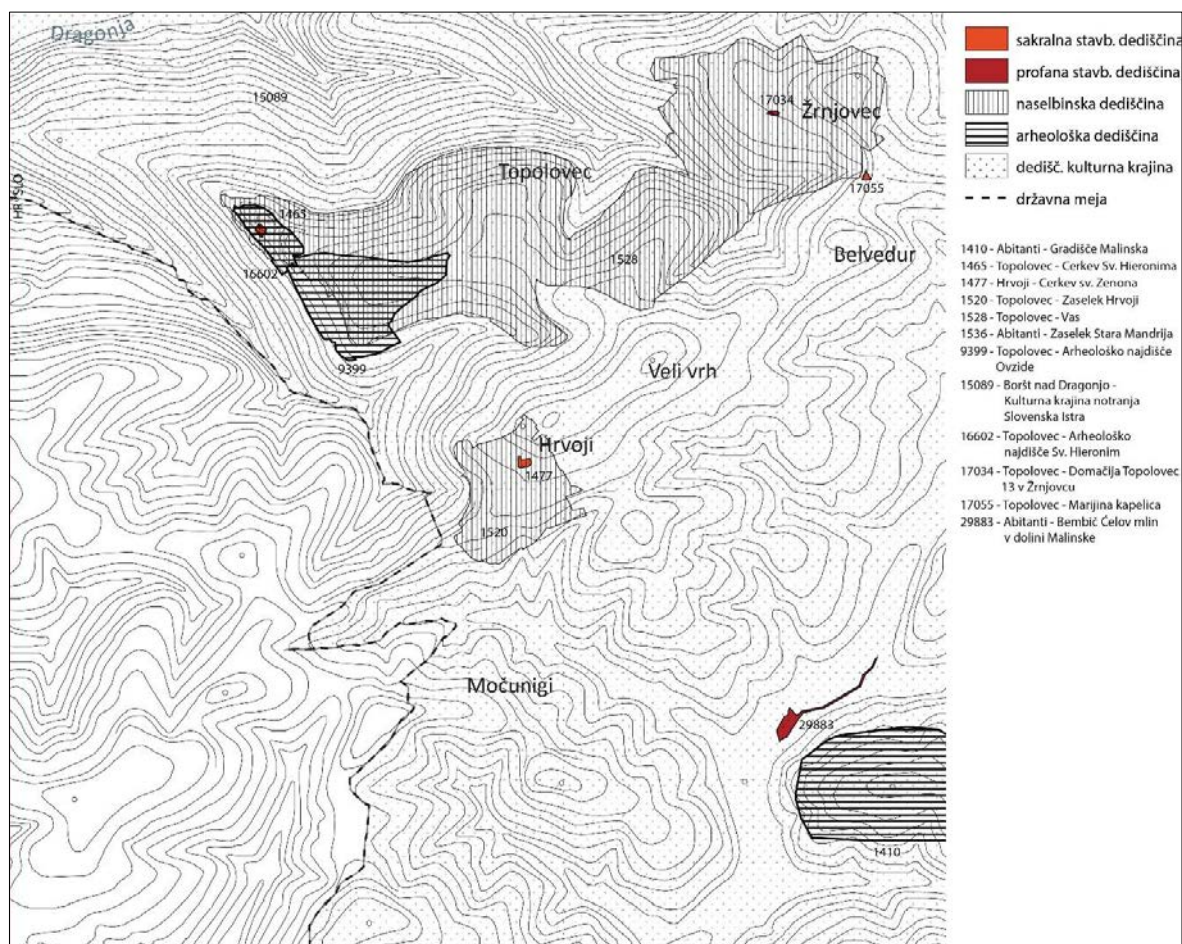

Slika 35: Naravovarstvena območja in naravne vrednote (prirejeno po Trampuš, 2009; kart. podl.: Topografski ..., 2004)

Slika 36: Dva primera številnih slapov v soteski Pasjaka in Vruje (Bešković, 2009), Hrast v dolini Malinske (Gradin ..., 2011) in istoimenski potok (Trajnostni ..., 2016)

5.4.4 Kulturna dediščina

Slika 37: Območja in spomeniki kulturne dediščine (prirejeno po: Register..., 2016; kart. podl.: Topografski ..., 2004)

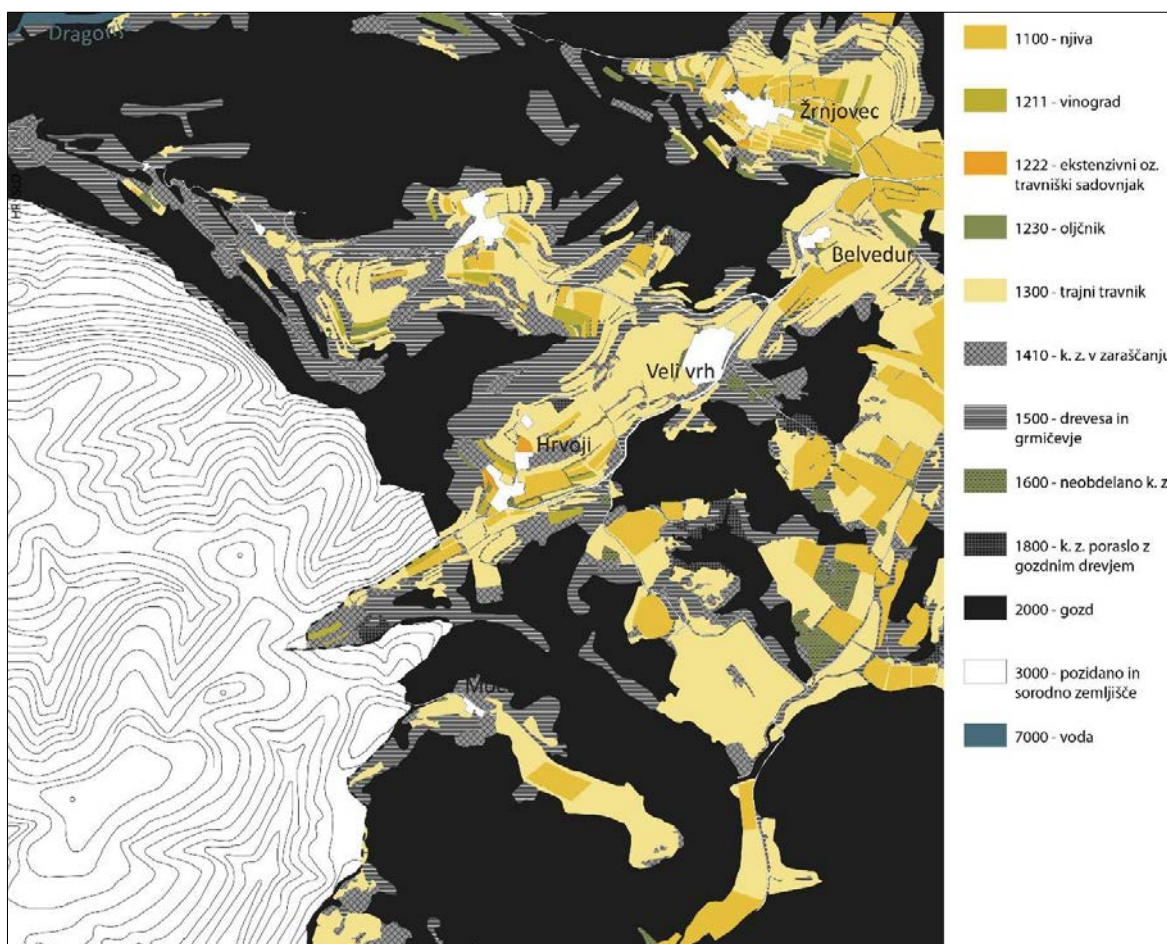
Območje je v celoti del dediščinske kulturne krajine Boršt nad Dragonjo (Kulturna krajina notranja Slovenska Istra), ki obsega skoraj celotno zgornje porečje Dragonje, vse do Kraškega roba in doline Rižane. Režim varovanja obsega varovanje krajinske zgradbe in prepoznavnosti, odprtega prostora pred urbanizacijo, tradicionalne rabe, tipologije krajinskih prvin in tradicionalnega stavbarstva ter načina navezave na stavbno in naselbinsko dediščino (Strokovne zasnove ..., 2008).

V neposredni bližini Topolovca sta dve arheološki najdišči, ki pričata o pretekli poselitvi na tem območju.

Kot naselbinska dediščina sta zavarovani naselji Topolovec (z Žrnjovcem) in Hrvoji, pri katerih se varuje zgodovinski značaj naselja, naselbinska zasnova in odnose med posameznimi stavbami in odprtim prostorom, prostorsko pomembnejše naravne prvine znotraj naselja, prepoznavno lego in podobo naselja v prostoru, naravne in druge meje rasti ter robove naselja oz. odnose med naseljem in okolico ter stavbno tkivo (prav tam).

Spomeniki sakralne dediščine sta obe cerkvi in kapelica pri odcepu za Žrnjovec, spomenik profane dediščine pa je v zadnjih letih obnovljen Bembič Čelov mlin v dolini Malinske.

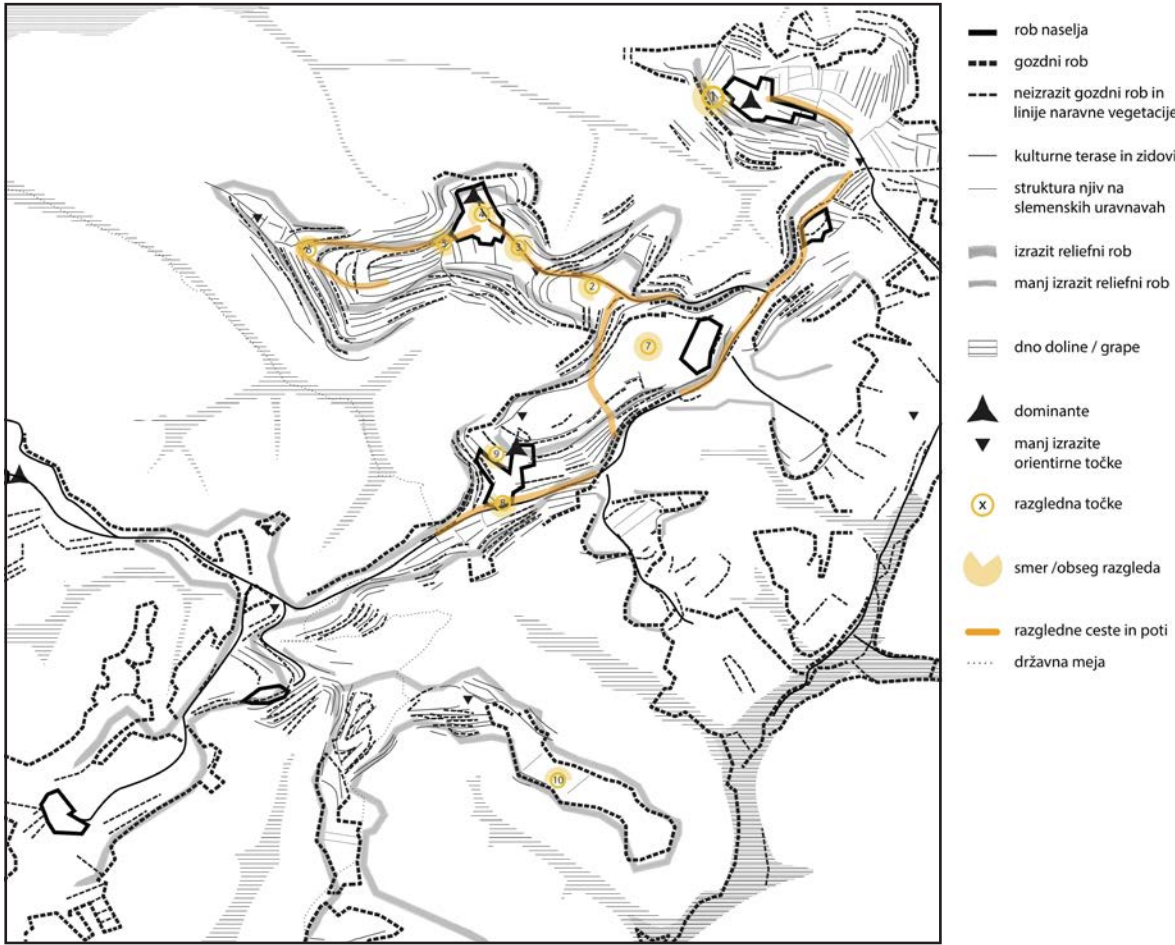
5.4.5 Raba tal

Slika 38: Raba tal (prirejeno po: Javni pregledovalnik ..., 2016; kart. podl.: Topografski ..., 2004)

Območja kmetijske rabe in poselitve so zgoščena na slemenih, medtem ko so grape in strmejša pobočja porasla z gozdom. Velik del kmetijskih zemljišč je v zaraščanju, zlasti na območju kulturnih teras na strmejših legah. Med kmetijskimi zemljišči prevladujejo trajni travniki. Njive so obdelane predvsem v okolici Topolovca in Hrvojev. Trajnih nasadov je izredno malo.

5.4.6 Zaznavna analiza

Slika 39: Zaznavna analiza

Za zaznavo prostora so odločilnega pomena neporaščena slemena, ki omogočajo preglednost v okviru bližnje okolice in hkrati orientacijo v širšem prostoru, saj se z njih odpira pogled preko vasi na okoliških gričih vse do Jadranskega morja, Julijskih Alp in Notranjske. Reliefni rob dodatno poudarja rob gozda, ki pa na območju zaraščajočih se teras ni sklenjen. Vasi na izpostavljenih legah so vidne predvsem z večje razdalje. Vidnejše prostorske poudarke ustvarjajo zvonik in naselja, manjše pa posamezni objekti izven naselij, nasadi cipres in večja samostojna drevesa na kmetijskih površinah.

Slika 40: Pogledi z razglednih točk

5.4.7 Kulturna krajina

Razvoj človekove dejavnosti v tem prostoru sta pogojevala ugodna klima in izredno razgiban relief. Prebivalci naselij na značilnih dvignjenih legah so se preživljali predvsem s kmetijskimi dejavnostmi, ki so narekemale preurejanje relativno strmih pobočij v značilne kulturne terase. Predvsem okrog Topolovca so vanje preoblikovana skoraj vsa prisojna pobočja.

O nekdanjem obsegu kmetijskih površin je mogoče sklepati na podlagi grafičnega dela Franciscejskega katastra, še bolj zgovorne pa so redke fotografije iz petdesetih let preteklega stoletja. Okrog Hrvojev so se raztezale obsežne travnate površine, prekrte z redkim drevjem, le strma pobočja okrog Močunigov so bila porasla z gozdom. Okrog Topolovca so bile vse terase skrbno obdelane, le tu pa tam je raslo večje drevo, ki je nudilo senco v vročih dneh in hkrati prispevalo k pestrosti krajinske slike.

Slika 41: Pogled na Hrvoje z zvonika; pogled proti Hrvojem iz Topolovca; pogled proti Topolovcu z Velega vrha – izrez fotografije z dvojno ekspozicijo (Marezige ..., 1950)

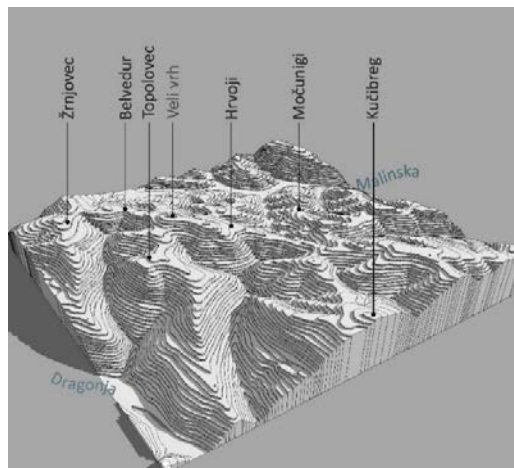
S postopnim odseljevanjem je krajina po drugi svetovni vojni začela hitro spreminjati svojo podobo. Kmetijske površine, zlasti v manj ugodnih legah in v večji oddaljenosti od naselij, so se hitro zarasle z gozdom. Še posebej okrog Topolovca, kjer teren otežuje ali celo onemogoča strojno obdelavo, so obdelane površine danes povečini omejene na slemenski del v neposredni bližini naselja, položnejša južna pobočja Velega vrha, vse do doline Malinske, pa še vedno pokrivajo njive, travniki in pašniki. Ozke terase pod cesto se sicer tudi v tem delu zaraščajo, vendar je njihov obseg tu bistveno manjši kot okoli Topolovca.

Razen naštetega, prostor ni doživel večjih sprememb. Izjema je velika živinorejska farma na vzhodnem delu Velega vrha v bližini Belvedurja, ki je obratovala od začetka osemdesetih let, kar je zagotovo pripomoglo k ohranjanju pašnikov v večjem obsegu, vendar so dejavnost že pred časom opustili in objekti niso vzdrževani.

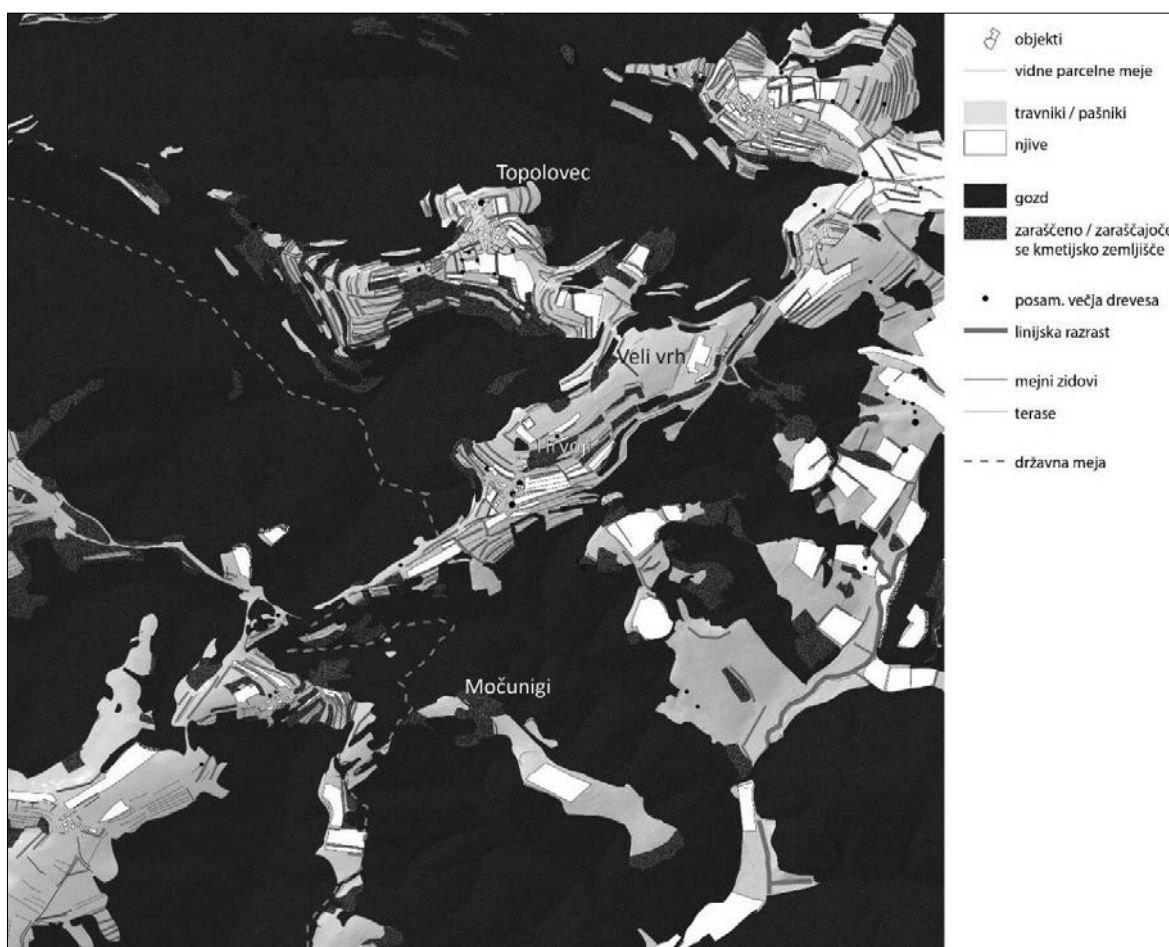
Obravnavano območje po tipološki klasifikaciji (Marušič in sod., 1998b) sodi v enoto Slovenska Istra in podenoto povodje Dragonje, za katero je značilno izrazito zaraščanje kmetijskih površin in visoka stopnja prvinskosti, simbolna vrednost naravnih in kulturnih prvin pa je lokalnega pomena.

5.4.7.1 Krajinska zgradba

Osnovo krajinske zgradbe predstavlja razgibano flišno gričevje, ki je zlasti nad dolino Dragonje bilo (zaradi ugodne klime) že v zgodnjih fazah poselitve preoblikovano v kulturne terase. Na severnih in strmih pobočjih ga prerašča spontana razrast pretežno listnatih gozdov, ki jih ponekod prekinjajo žarišča erozije. Nekdaj veliko obsežnejša izraba prostora za kmetijske dejavnosti, je danes omejena na neposredno okolico gručastih naselij, uravnana slemena in položnejša pobočja, ki jih v okviru obravnavanega območja najdemo predvsem nad dolino potoka Malinske.

Slika 42: Oblikovanost površja in položaj naselij

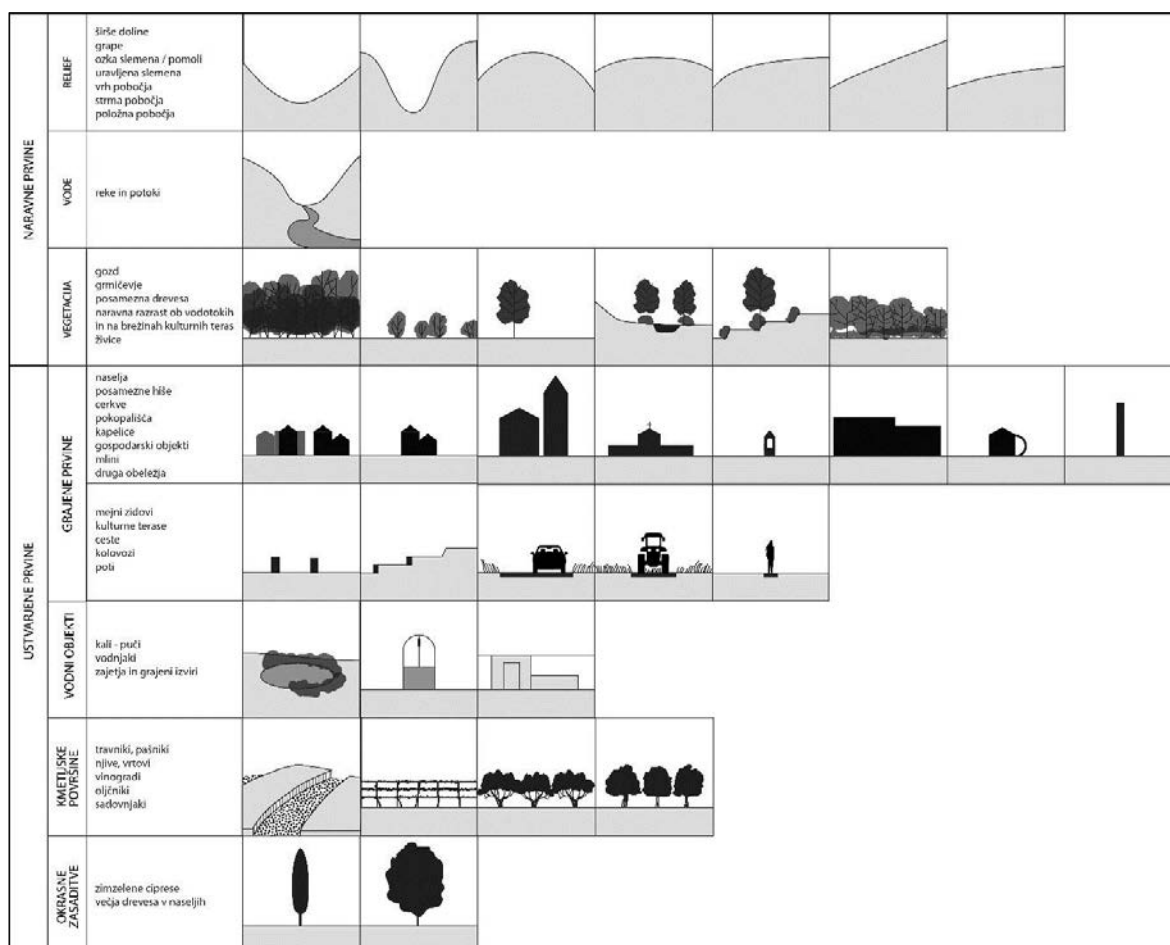

Slika 43: Struktura karta prostora

5.4.7.2 Krajinski elementi

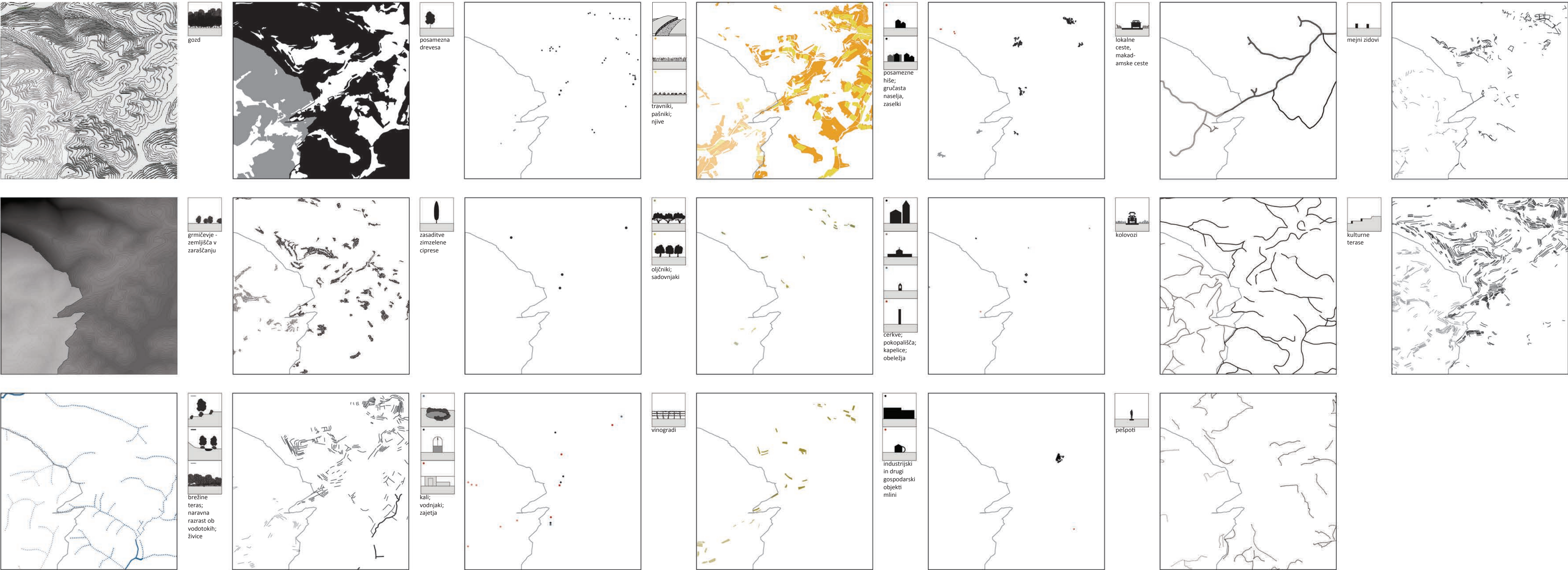
Kulturno krajino določajo predvsem ustvarjene prvine, ki so se razvijale v okviru naravnih danosti, glede na potrebe in zmožnosti prebivalcev. V nadaljevanju so zato naštetе prvine, ki jih je moč zaslediti v obravnavanem prostoru, razdeljene na naravne in ustvarjene prvine (slika 43).

Iz grafičnega prikaza razporeditve in obsega krajinskih elementov na sliki 44 je razvidno, da na skoraj vseh pobočjih z naklonom, ki ne omogoča uporabe kmetijske mehanizacije, prevladujeta gozd in grmičevje (izjema je okolica Žrnjovca), hkrati pa prikaz razkrije, da je velik delež površja preoblikovan v terase, četudi večine zaradi zaraščanja ni mogoče zaznati.

Slika 44: Krajinski elementi v obravnavanem območju

KRAJISNKI
ELEMENTI -
pogostost
pojavljanja in
obseg.

Slika 45: Razporeditev in obseg krajinskih elementov

Parcelna struktura je prilagojena predvsem naravnim pogojem za posamezno rabo. V okolici Topolovca in na severnem pobočju Velega vrha, kjer je zaradi večjega vpliva toplega morskega zraka bilo bistveno več površin, namenjenih pridelavi kulturnih rastlin, je večina pobočij terasiranih, kar se odraža tudi v majhnih, ozkih parcelah vzdolž kontur reliefa, isto smer pa ohranjajo tudi na slemenu. Izjema je slemenska uravnava za vasjo, kjer so bile parcele po vsej verjetnosti vezane na posamezno domačijo in potekajo pravokotno na rob vasi. Podoben vzorec je prisoten tudi na južni strani Velega vrha in pod Hrvoji. Spodnji del pobočij (v smeri Malinske) sestavljajo parcele nepravilnih oblik, ki obsegajo po večini nekdanje (skupne) pašnike – parcele so bile razdeljene po nastanku Franciscejskega katastra – in travnike v dnu doline. Zadnji primer parcelne strukture zasledimo na pobočjih gospodarskega gozda in je v naravi povsem nezaznavna.

Slika 46: Struktura parcel (prirejeno po: Zemljiški kataster, 2016)

5.4.7.3 Krajinski vzorci

Izmed krajinskih vzorcev, ki so v splošnem tipični za krajinsko enoto Slovenska Istra (Marušič in sod., 1998), je na obravnavanem območju mogoče zaslediti dva, in sicer kmetijski svet v terasah s strnjenimi naselji na slemenih, ki je za krajinsko enoto značilen, in kmetijski svet na širših slemenih, ki je v krajinski enoti redek.

Slika 47: Kmetijski svet v terasah s strnjenimi naselji na slemenih - Topolovec in kmetijski svet na širših slemenih – Veli vrh

Opisana vzorca sta za ta prostor opredelilna z vidika tipološke klasifikacije v večje krajinske enote, vendar, kot je bilo navedeno že v prvem poglavju, je tipika prostora v nasprotju z njegovo edinstvenostjo.

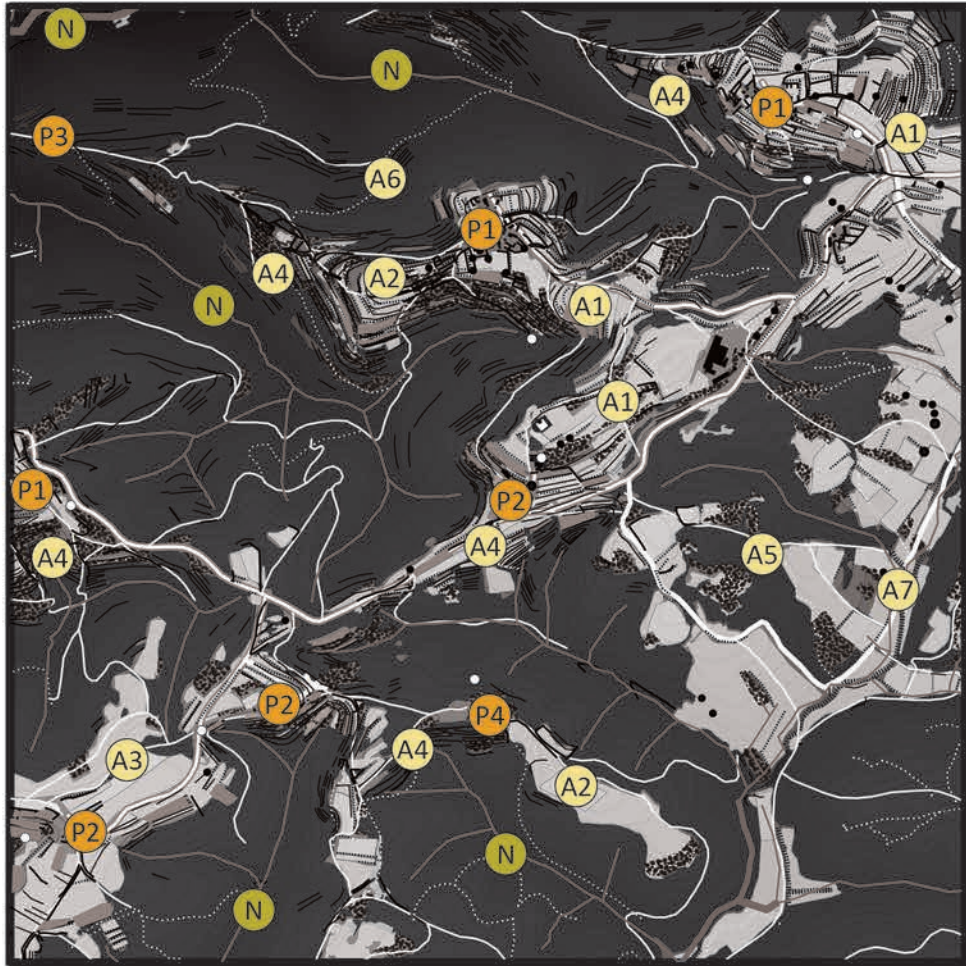
Obravnavano območje se nahaja na prehodu med porečjem Dragonje in območjem ponikalnic, ki se med seboj po morfologiji reliefa zelo razlikujeta. Za prvega so značilne večje višinske razlike s strmejšimi pobočji in številnimi globokimi grapami, medtem ko so v območju ponikalnic pobočja bistveno položnejša in manj zahtevna za obdelavo.

Razlike v oblikovanosti površja so narekovale oblikovanje različnih vzorcev obdelanih površin, saj v manjših strminah ni bilo potrebe po urejanju teras, zato so zanje značilne večje sklenjene, obdelane ali travnate površine, ki ne sledijo konturam reliefa, temveč običajno potekajo po padnicah. Enako velja tudi za kolovoze in makadamske ceste, manjše grape pa so večinoma porasle z gozdnim drevjem. Površin, ki bi kazale znake zaraščanja, je tu relativno malo, nekoliko več jih je moč zaslediti višje (v bližini ceste), kjer je nagib terena večji.

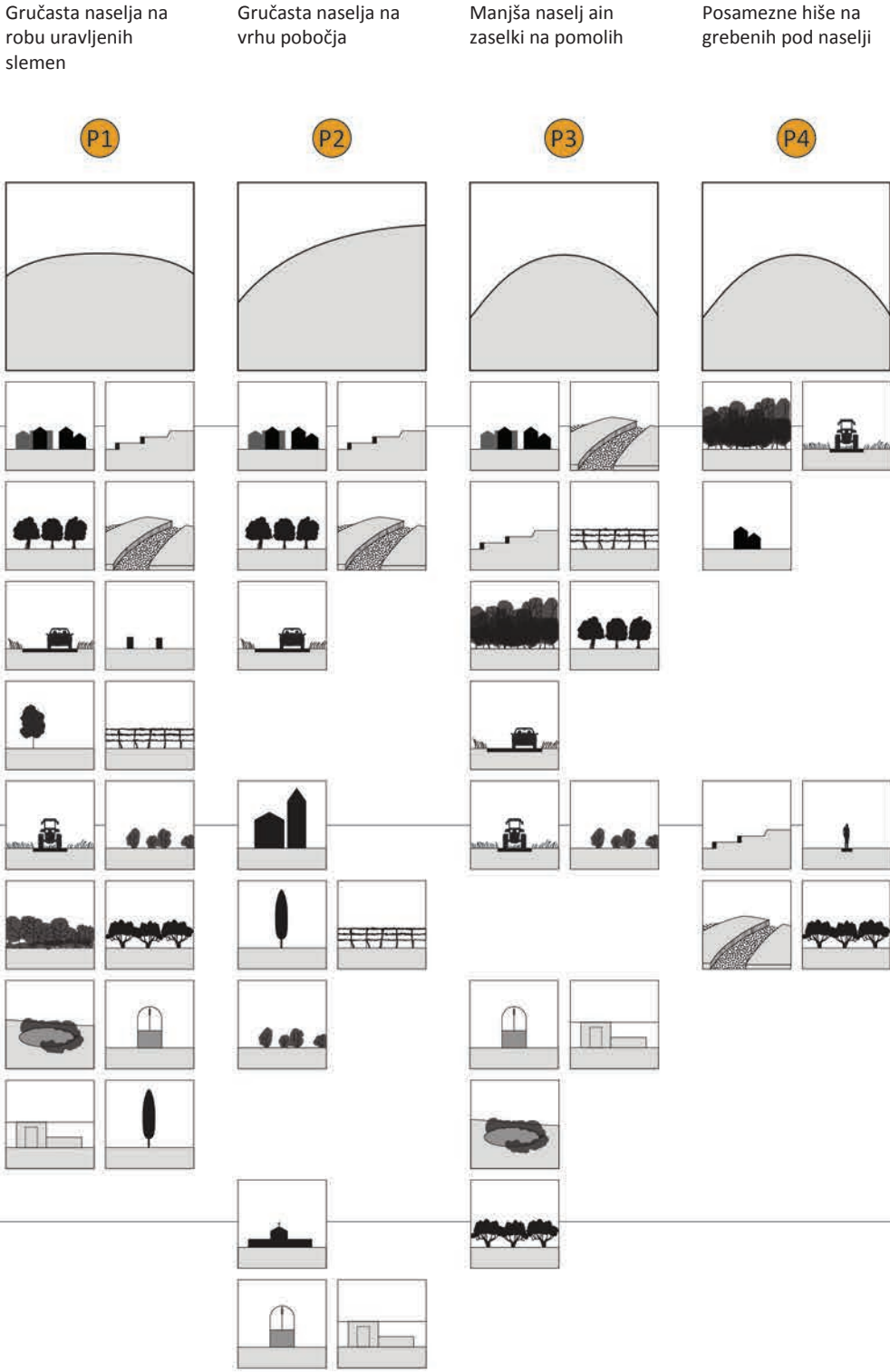
V nekoliko razširjeni dolini Malinske so zemljišča prav tako obdelana, ob potoku pa rase pas naravne vegetacije.

KRAJINSKI VZORCI

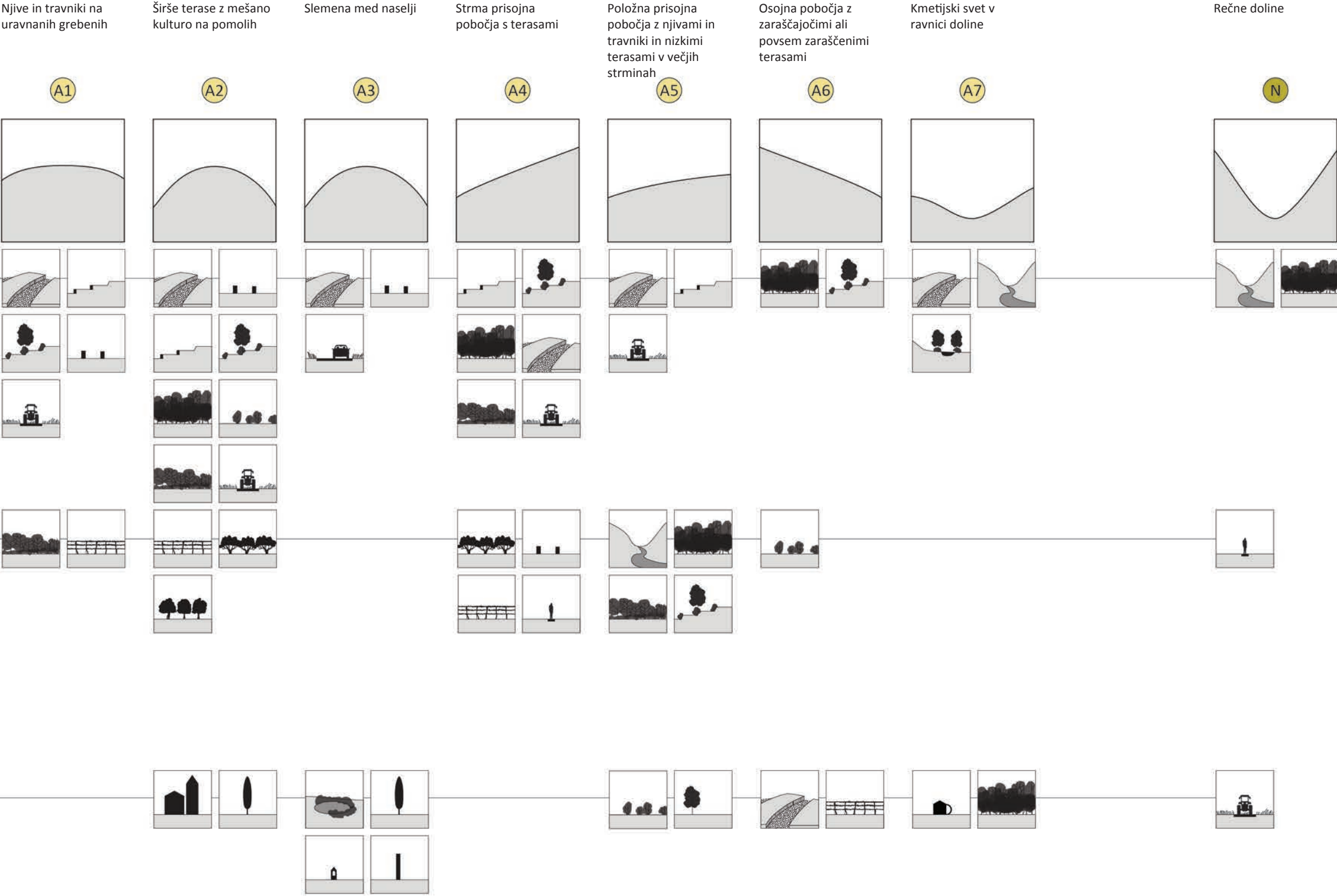
Različne krajinske prvine glede na pogostost, obseg svoje prisotnosti in reliefno osnovo v danem prostoru tvorijo številne vzorce, ki so bolj ali manj prepoznavni in značilni. Predstavljeni vzorci so razdeljeni na poselitvene vzorce, vzorce agrarne krajine in naravne vzorce. Prvine, ki jih sestavljajo so razdeljene glede na pogostost pojavljanja. Za prepoznavnost vzorca so ključne osnovne, pogoste so za vzorec značilne, redke pa se pojavljajo bolj slučajno in niso ne značilne ne opredelilne.

VZORCI
POSELITVE

VZORCI
AGRARNE
KRAJINE

VZORCI
NARAVNE
KRAJINE

Slika 48: Krajinski vzorci obravnavanega območja

P4 Vzorec danes ni več prepoznaven, od objektov so ostale le še ruševine, terase pa so po večini zaraščene.

Slika 49: Primeri vzorcev v obravnavanem prostoru

6 OCENA STANJA

Problemi razvoja, prisotni na obravnavanem območju, so skupni širšemu prostoru zaledja Slovenske Istre. Edina pobuda v zadnjih desetletjih, ki je v danem prostoru ustvarila nova delovna mesta je bila izgradnja goveje farme, ki pa je obratovala le okrog dve desetletji. Tako danes gospodarskih dejavnosti, ki bi domačinom omogočale delo v bližini doma praktično ni. Razen dveh ponudnikov turističnih namestitev in zaposlenih v gostišču v Belvedurju, so se vsi delovno aktivni prebivalci primorani na delo voziti v časovno oddaljena večja središča. Pa tudi najbližje lokalno središče z osnovno družbeno infrastrukturo je v 20 minut vožnje oddaljenem Gradinu.

Večina domačinov se sicer ukvarja s kmetijstvom, vendar je pridelava namenjena skoraj izključno lastni uporabi, kar se jasno odraža v kulturni krajini, saj je obseg kmetijskih zemljišč v uporabi relativno majhen, predvsem v naseljih z le nekaj prebivalci kot sta Topolovec in Hrvoji.

Slaba prometna dostopnost in obmejnost sicer predstavljata omejitveni dejavnik razvoja, po drugi strani pa je ta značilnost pripomogla k ohranitvi kulturne krajine in prostor obvarovala pred nenadzorovanim širjenjem poselitve in drugim oblikam degradacije prostora, kakršni smo priča v bolj urbaniziranih naseljih v bližini obale.

6.1 STANJE KULTURNE KRAJINE

Tako kot za večino južnega obmejnega območja Slovenske Istre je kulturna krajina v okolici Hrvojev dobro ohranjena. Največji problem predstavljata propadanje praznih ali skoraj praznih objektov in naselij in zaraščanje kulturnih teras, ki so eden od osnovnih gradnikov večine krajinskih vzorcev in ključni element prepoznavnosti, z zaraščanjem pa to vlogo izgubljajo. S tem se spreminja tudi značaj prostora. Poleg tega je zaraščanje kmetijskih zemljišč prisotno tudi na položnih pobočjih nad Malinsko, ki omogočajo obdelovanje s sodobno kmetijsko mehanizacijo, vendar se v tem primeru krajinski vzorec spreminja samo v razmerju med posameznimi elementi.

Za ohranjanje prepoznavnosti krajine je zato ključnega pomena obnova kulturnih teras. Za razvoj kmetijstva na celotnem območju pa bi bilo potrebno poiskati nove možnosti za oskrbo z vodo. Ena od njih je tudi ponovna gradnja kalov, ki bi po obsegu lahko bili bistveno večji kot v preteklosti, smiselna pa bi bila tudi obnova nekdanjih vodnih zajetij ob izviri.

Z zaraščanjem površin v neposredni okolici vasi se izgublja njihov jasen rob in dominantna vloga v prostoru. Sama naselja so kljub večinoma nespremenjenim starejšim objektom in ruševinam doživela več neprimernih posegov in obnov, ki so negativno vplivali na njihovo podobo ali delovanje. Še posebej vprašljiva je prenova v središču Topolovca za namene turizma, ki je očitno predrugačila delovanje vasi in podobo njenega osrednjega dela. Sestavljena je iz dveh domačij, ki sta bili s čelno fasado in glavnim vhodom z baladurjem orientirani proti soncu – jugu oz. jugozahodu, danes pa se odpirata predvsem na notranje dvorišče z visokim mejnim zidom, ki ju povsem izloča iz okolice. Tudi izgradnja bazena v sklopu počitniškega objekta je z vidika vzdržne rabe virov vprašljiva. Sicer taka ureditev res predstavlja prednost na trgu, vendar je v Slovenski Istri, sploh v sušnih poletnih mesecih, zagotavljanje zadostne količine pitne vode velik problem, tudi zaradi turizma.

Posebnost prostora je cerkva sv. Hieronima, ki s svojo lego relativno daleč pod Topolovcem predstavlja posebnost v Slovenski Istri. Čeprav je s svojimi skromnimi dimenzijami bolj podobna kapeli, je predstavljal nekoč pomemben sestavni del vasi, to vlogo pa je ohranila tudi kasneje. Danes je sam objekt v zelo slabem stanju in zelo zaraščen. Tudi nasad cipres, ki bi lahko predstavljal orientacijsko točko v širšem prostoru in hkrati služil kot kulisa objekta z vzhodne in južne strani svoje funkcije ne opravlja zaradi zaraščenosti območja in izbora vrst.

Poleg zaraščanja in propadanja vasi je največjo spremembo prostor doživel z izgradnjo goveje farne, ki s svojo velikostjo ne upošteva drobnega merila prostora, ker pa je zaradi lege v prostoru komaj zaznavna ne predstavlja večjega razvrednotenja.

6.2 SWOT ANALIZA

Prednosti

- Velika naravna ohranjenost in številne naravne znamenitosti in zanimivosti, od hidroloških do geomorfoloških in ekosistemskih, s številnimi redkimi vrstami rastlin in živali
- Ohranjena kulturna dediščina – naselja, kulturna krajina in posamezni spomeniki
- Ugodna klima omogoča pridelavo sredozemskih kultur, predvsem v delu okrog Topolovca
- Številni kolovozi in pešpoti ponujajo skoraj neomejene možnosti za rekreacijo v naravi, tudi v zimskem času, vendar bi jih bilo potrebno očistiti in vzdrževati
- Odmaknjenost od vrveža večjih naselij
- Relativna bližina večjih mestnih središč in morja

Slabosti

- Neurejeno in razdrobljeno lastništvo, ki nemalokrat tudi v manjših naseljih botruje propadanju starih domačij v središču in gradnji novih na kmetijskih zemljiščih v okolici vasi, pri tem pa slednje običajno ne upoštevajo načel značilne gradnje in vzorca poselitve
- Pomanjkanje zaposlitvenih možnosti za mlade, predvsem višje izobražene, ki povzroča nadaljnje praznjenje vasi, staranje prebivalstva in opuščanje kmetijstva
- Slaba prometna dostopnost
- Pogosta neprimerna obnova objektov znotraj območij naselbinske dediščine in z njo povezana izguba kvalitete vaškega prostora
- Neprehodnost meje s Hrvaško na mejnem prehodu pri Hrvojih za večino domačinov in vse obiskovalce, kar pa naj bi se s premikom Schengenske meje odpravilo
- Obdelava s kmetijsko mehanizacijo je v okviru izbranega območja omejena na slemena in položnejša južna pobočja nad dolino Malinske
- Na območju celotne Slovenske Istre kljub številnim predlogom še vedno ni vzpostavljen sistem trženja pridelkov in izdelkov manjših pridelovalcev pod enotno blagovno znamko, ki bi bila prepoznavna tudi v širšem prostoru in bi pomenila dodano vrednost turistični

ponudbi, khra ti pa omogočila preživetje majhnih kmetov in polkmetov, ki lahko najbolj pripomorejo k ohranjanju kulturne krajine

- Kulturne terase, zlasti grajene v tehniki suhozida, se zaradi zahtevnega vzdrževanja in obdelovanja hitro zaraščajo ali pa so že povsem zarasle – pojav je še posebej očiten v okolici Topolovca in pod Hrvoji, v nekoliko strmejših legah
- Širjenje gozda in zaraščanje je privedlo do povečanja števila divjadi, predvsem divjih prašičev, in z njim povezane večje škode na kmetijskih zemljiščih
- Turizem v celotnem zaledju Slovenske Istre je zelo slabo razvit, posamezni ponudniki storitev so redki in po večini nepovezani v celostno ponudbo
- Turistični ponudniki ne izkoriščajo naravnih danosti prostora temveč se raje poslužujejo nevzdržnih praks kot je izgradnja bazena.
- Ni povezanosti obalnega turističnega območja z zaledjem, ki bi ga lahko razbremenil prevelike gneče zlasti tistih turistov, ki si poleg morja želijo še drugačne vrste doživetij v bolj pristnem in naravnem okolju
- Pomanjkanje informativnih tabel in drugega tovrstnega materiala, ki bi obiskovalcem odstrle številne zanimivosti, ki si jih je moč ogledati v okolici
- Voda za razvoj kmetijstva predstavlja velik problem, saj tudi v zaledju kljub večji količini padavin kot na obali vode v poletnih mesecih primanjkuje
- Živinoreja ni razvita, čeprav je bila v tem prostoru tradicionalno prisotna tako reja drobnice kot mlečnih krav in drugih vrst goveda
- Pomanjkanje osnovnih storitvenih dejavnosti v bližini ohranja ali celo povečuje odvisnost od večjih središč v bližini obale
- Ni socialne infrastrukture – vrtec in osnovna šola za celotno južno območje Slovenske Istre (Topolovec, Gradin, Pregara, Sočerga, Movraž) je v Gračišču, zaradi majhnega števila otrok je sicer ena šola dovolj,
- Izgubljanje nematerialne dediščine in predvsem znanj lokalnih prebivalcev

Priložnosti

- Razvoj kmetijskih dejavnosti po načelih ekološkega / sonaravnega / biodinamičnega / permakulturnega kmetovanja prilagojenih naravnim danostim, predvsem živinoreja (v okviru opuščene goveje farne), sadjarstvo in vinogradništvo ter deloma poljedelstvo in vrtninarstvo
- Ustanovitev srednješolskega centra za ekološko kmetijstvo bi pripomogla k razvoju kmetijstva in ohranjanju starih znanj ter uvajanju sodobnih praks v pridelavi in trženju pridelkov.
- Razvoj drugih kmetijskih dejavnosti kot so ekološka pridelava semen in ekološko drevesničarstvo – zlasti za slednje so v tem območju odlični pogoji, med drugim tudi zaradi velikega števila starejših sort sadnega drevja, ki je raslo v bližnji in daljnji okolici
- Genska banka starih sadnih mediteranskih sort (po zgledu iz Kočevja, kjer je prav tako zaradi družbeno-zgodovinskih dogodkov in zaraščanja starih sadovnjakov ohranjeno veliko število starih sort sadnih dreves.

- Razvoj vzdržnega in izobraževalnega ter kulturnega turizma v povezavi z naravnimi danostmi in kulturno dediščino, predvsem pa z lokalnimi pridelovalci, katere bi se na ta način lahko spodbudilo k povečanju števila obdelanih zemljišč in odpravilo problem zaraščanja, hkrati pa bi se na ta način odprla nova delovna mesta za višje izobraženo mlado prebivalstvo
- S celotnim pristopom k urejanju vasi bi bilo možno zagotoviti kvalitetno bivalno okolje tudi v bodoče in ob tem ohranjati kulturno dediščino, kar bi prispevalo k privlačnosti prostora za turizem
- Razvoj telekomunikacijskega omrežja bi omogočil delo od doma, kar bi odpravilo problem slabše prometne povezanosti z večjimi zaposlitvenimi središči
- Razvoj obrti in umetnosti v povezavi z izobraževanjem in različnimi delavnicami, ki bi med drugim pomagale ohranjati kulturno dediščino
- Spodbujanje lokalnih pridelovalcev k vključitvi v sistem partnerskega kmetijstva ali podobnega sistema neposrednega povezovanja kmetov s porabniki, tako iz obalnih mest kot iz notranjosti Slovenije
- Veliko mladih in mladih družin si želi življenja v večji povezanosti z naravo in možnost pridelave (vsaj dela) lastne hrane, zato bi omogočenje nakupa nepremičnin lahko privedlo do priseljevanja mlajšega prebivalstva, ki bi hkrati poskrbeli za več obdelanih zemljišč, predvsem tistih, pri katerih je možna izključno ročna obdelava (kulturne terase)
- Z izvajanjem različnih delavnic ekološke in suhozidne gradnje bi bilo možno obuditi stara znanja ob novih spoznanjih na teh področjih, ob tem pa bi se postopno obnavljalo zapuščene in propadajoče kulturne terase in mejne zidove ter širilo zavest o možnostih ekološke gradnje objektov in pomena ohranjanja kulturne dediščine
- Spodbujanje medgeneracijskega sodelovanja.
- Možnosti za razvoj gozdnega gospodarstva, ki je bilo na tem območju tradicionalno prisotno.
- Izgradnja vodnih zadrževalnikov, ki bi služili potrebam kmetijstva in manjših rastlinskih čistilnih naprav, ki bi omogočile recikliranje dela odpadne vode iz gospodinjstev in njeno uporabo za namakanje.

Nevarnosti

- Nerazrešitev lastniških razmerij, tako za objekte kot za kmetijska in gozdna zemljišča, bo tudi v prihodnje zaviralo razvoj širšega območja in povzročalo propadanje materialne kulturne dediščine in identitete prostora ter nenazadnje njegove privlačnosti.
- Obnova starejših objektov je kljub razglasitvi za naselbinsko dediščino prepuščena volji posameznikov, kar v bodoče lahko pomeni še večje število nekvalitetnih rešitev, ki bodo kazile podobo naselij.
- Zemljišča se bodo zaradi neperspektivnosti kmetijstva še naprej zaraščala, kar bo poleg izginjanja kulturne krajine povzročilo izgubo številnih habitatnih tipov in z njimi rastlinskih in živalskih vrst.

- Prebivalstvo se bo tudi v bodoče staralo, saj za mlade ni delovnih mest, v kmetijstvu pa ne vidijo priložnosti ali zanj ni interesa
- Necelostni pristop k razvoju širšega območja lahko privede do kratkovidnih posegov, ki bi lahko pomenili degradacijo prostora, ne le iz ekološkega temveč tudi estetskega vidika, še posebej problematični so večji gospodarski objekti na izpostavljenih lokacijah
- Brez načrtovanja oskrbe z vodo za potrebe kmetijstva, ki je danes skoraj povsem odvisno od javnega vodovodnega sistema, ki pa je v poletnih mesecih preobremenjen, bo razvoj te panoge zaradi nepredvidljivosti podnebnih sprememb lahko zelo oviran.

6.3 PRIPOROČILA ZA UREJANJU KULTURNE KRAJINE IN OBMOČJA VASI

Kmetijske površine

- Slemen in položna pobočja, primerna za strojno obdelavo se nameni predvsem pridelavi žitaric in drugih poljščin ali pašnikom, s čimer se ohrani značilno odprtost in preglednost prostora (znotraj območja Natura 2000 je potrebno upoštevati direktive o času košnje/paše)
- Na prisojnih terasiranih območjih se očisti (po potrebi tudi obnovi) kulturne terase in jih ponovno nameni pridelavi. Pri tem se ohrani stara sadna in druga posamezna večja drevesa, ki rasejo med njimi
- Ohranja se parcelna struktura
- Kulturne terase v nižjih legah se večinoma nameni trajnim nasadom značilnih mediteranskih vrst in drugega sadnega drevja
- Strma severna pobočja se prepusti naravnemu zaraščanju, ki bo preprečevalo erozijo, poleg tega pa na teh pobočjih okrog Velega vrha in Topolovca rasejo vzhodno-jadranski kostanjevi gozdovi, ki so eden najvrednejših habitatnih tipov Slovenske Istre (Trampuš, 2009).
- Ohranja se pasove naravne vegetacije med terasami, ob mejnih zidovih, kolovozih in obrežjih ter točkovne vegetacijske prvine
- Obnovi se obstoječe kolovoze in omogoči dostop do vseh obdelanih teras z drobno kmetijsko mehanizacijo
- Obnovi in poveča se nekdanje kali ter na območju slemen zgradi nove, ki bodo zagotavljali potrebno vodo za namakanje v primeru poletne suše
- Na položnejših severnih pobočjih se ohranja vzorec pasov naravne vegetacije, ki se jo nekoliko izkrči in zgosti s podrastjo, s čimer bi se ustvarilo 'naravne' čredinke.

Urejanje območja naselij:

- Ohranja se značilni vzorec gručaste poselitve in tradicionalnega sloga gradnje s kamnom ter značilne arhitekturne člene
- Prenova obstoječega stavbnega fonda ima prednost pred novogradnjo, sicer pa bi bilo v prihodnosti naselja mogoče tudi povečati

- Stanovanjski objekti naj se uredijo na robovih naselja z neposrednim dostopom na dvorišče in po možnosti vrt
- V naselju se javne površine ozeleni z značilnimi vrstami
- V neposredni okolici naselij se površine namenjene predvsem bivalnim in zasebnim ali skupnostnim vrtovom ter javnim zelenim površinam za potrebe prebivalcev in obiskovalcev
- Ohranja se vaški rob in značilen prehod v obdelane površine
- Znotraj naselij se obnovi tlak dvorišč in mejne zidove z avtohtonim kamnom
- Za potrebe prebivalcev in obiskovalcev se uredi parkirna mesta znotraj ali v neposredni okolici naselja, ki naj bodo umeščena tako, da ne bodo predstavljala motečega elementa znotraj vaškega prostora.

7 IDEJNI NAČRT UREDITVE ŠIRŠEGA OBMOČJA TRAJNOSTNEGA PARKA ISTRA

Načrt urejanja območja temelji predvsem na prepoznanih kvalitetah ter potencialih prostora in kulturne krajine, dolgoročni viziji TPI in publikaciji Mreže za preporod Istre (Soustvarjamo ..., 2015), katere eden od ustanovnih članov je tudi TPI. Predpostavlja, da bi se ob uspešnem nadaljevanju aktivnosti TPI in številnih nevladnih organizacij ter posameznikov na področju razvoja podeželja Istre, tudi v tem obmejnem delu okrepila (med drugim) kmetijska dejavnost in pritegnila tudi mlajše generacije k ustvarjanju delovnih mest na podeželju.

7.1 OBNOVA VASI

Topolovec: Ker je v tem naselju turistična dejavnost že prisotna, bi ga bilo smiselno nadgraditi s povečanjem kapacitet v obliki razpršenega hotela in spremljevalnim programom, ki bi obsegal skupne družabne in druge prostore (na primer za potrebe razvoja zdraviliškega turizma) ter gostinsko ponudbo.

Na stavbnem otoku na zahodnem delu naselja je zato predviden večnamenski objekt za potrebe skupnosti, posameznih prebivalcev ali turistične dejavnosti (v primeru povečanja števila mladih družin bi lahko tu deloval vrtec), večina objektov pa bi bila namenjena stanovanjem (v nekaterih večjih objektih je mogoče urediti več samostojnih stanovanjskih enot), z možnostjo ureditve delovnih prostorov v pritličju.

V neposredni okolici naselja je predvidena ureditev vrtov (tudi prihodnjih) prebivalcev in javnih zelenih površin, predvsem otroškega in športnega igrišča ter manjšega parka. Znotraj samega naselja naj se ohrani obstoječa drevnina, ob novem trgu pa je predvidena zasaditev večjih dreves, ki bi v poletnih mesecih zagotavljala potrebno senco in prispevala k prijetnejšemu vzdušju.

Znotraj in na robu naselja so za potrebe stanovalcev in obiskovalcev predvideni novi parkirni prostori.

Močunigi: Zaselek bo obnovljen izključno za potrebe članov in prostovoljcev TPI. V predvidenem ekološkem naselju bo bivalo okoli 20 odraslih oseb. Večina stanovanj bo urejena v okviru obnovljenih (obstojećih) objektov. Veliko dvorišče ob večjem objektu bo zunanji bivalni prostor. V okolici naselja se bodo očistile zaraščene površine in terase, na njih pa se bodo uredili vrtovi in sadovnjaki.

Poleg grajenih objektov je, glede na izražene želje nekaterih članov TPI, predviden tudi prostor za jurte, obdan s pasom naravne vegetacije in sadnega drevja. Postavitev jurt je, zaradi enostavnosti in praktičnosti bližine bivališč, predvidena kot prva faza obnove naselja. Sledila naj bi obnova večjih in nazadnje treh manjših objektov, v katerih so predvidene samostojne, enodružinske enote.

Hrvoji: Poleg obnovljenega župnišča in ureditve izobraževalnega središča v prostorih nekdanje šole, je tu predvidena vstopna točka v prihodnji Krajinski park Dragonja – v ta namen bi bilo potrebno v večjem objektu sredi naselja urediti turistično pisarno in hostel, ki bi lahko služil tudi namestitvi

prostovoljcev, ki sodelujejo s TPI. V ostalih objektih so predvidena stanovanja, po potrebi pa tudi gospodarski prostori in kuhinja za potrebe TPI.

Ob šoli je predvidena učilnica na prostem z večjim vrtom, kjer bi v prihodnje potekale permakulturne delavnice. Nad cerkvijo pa naj bi se poleg športnega uredilo večje otroško igrišče.

Glede na to, da v nobenem naselju nimajo urejene kanalizacije, bi bilo potrebno zgraditi čistilni sistem – najprimernejše bi bile manjše enote bioloških oz. rastlinskih čistilnih naprav ali filtrirnih gred, umeščene glede na topografijo in lego posameznih objektov.

7.2 PREUREDITEV GOVEJE FARME

Čeprav je ena od predvidenih kmetijskih dejavnosti živinoreja, bi bilo ob ustreznih ukrepih možno živino prezimovati na prostem. Na ta način bi se v objektih lahko uredil srednješolski center za ekološko kmetijstvo, kakršnega sta Tomšičeva in Koželj (2012) predvidela v bližnjem Gradinu, hkrati pa bi bilo možno zagotoviti skladiščne in druge prostore za potrebe okoliških kmetov – s tem bi se tudi manjša naselja v bližini razbremenila potrebe po večjih objektih za kmetijsko mehanizacijo. V sklopu objektov bi se (zaradi neizpostavljenosti lokacije) brez negativnega vpliva na kulturno krajino postavili rastlinjaki, v neposredni bližini pa bi se večja površina namenila drevesničarstvu in pridelavi semen. V sklopu objektov bi bilo smiselno urediti tudi obrat za predelavo pridelkov, velika površina streh objektov pa ponuja možnost namestitve sončne elektrarne brez negativnega vpliva na kulturno krajino.

7.3 KMETIJSKE POVRŠINE

Območje ima zaradi naravnih danosti velik potencial za razvoj številnih kmetijskih panog. Načrt sicer ne predvideva povečanja obdelanih površin in nasadov v nekdanjem obsegu, predvideva pa obnovo večjega dela kulturnih teras, predvsem v okolici Topolovca. Glede na potrebe in uspešnost trženja pridelkov, bi se obseg obdelanih površin lahko postopoma povečeval.

Na slemenih bi zaradi lažje strojne obdelave bila večina površin namenjena žitaricam in drugim poljščinam ter trajnim nasadom zelišč, v primeru večjega obsega živinoreje pa tudi travnikom in pašnikom. Paši bi bila namenjena tudi položna severna pobočja, medtem ko bi terase z južno ekspozicijo bile namenjene pridelavi zelenjave in predvsem trajnim nasadom značilnih mediteranskih kulturnih rastlin in drugih (predvsem starih) sadnih sort.

Pri povečevanju obsega obdelanih zemljišč in teras naj bi se ohranjale parcelne strukture in linijski vegetacijski elementi.

Obnoviti bo potrebno tudi nekdanje kale ter zgraditi še nove in večje, ki bodo v sušnem poletnem obdobju zagotavljali vodo za namakanje.

Območje je primerno za različne kmetijske dejavnosti: živinorejo, mlekarstvo, poljedelstvo, zelenjadarstvo, sadjarstvo in vinogradništvo, drevesničarstvo, zeliščarstvo, pridelavo gob, gojenje polžev, čebelarstvo in številne druge.

7.4 UREDITEV POTI

Za potrebe dostopnosti s kmetijsko mehanizacijo bi bilo smiselno obnoviti ali očistiti obstoječe kolovoze, ki bi omogočili dostop lahke kmetijske mehanizacije do vseh teras.

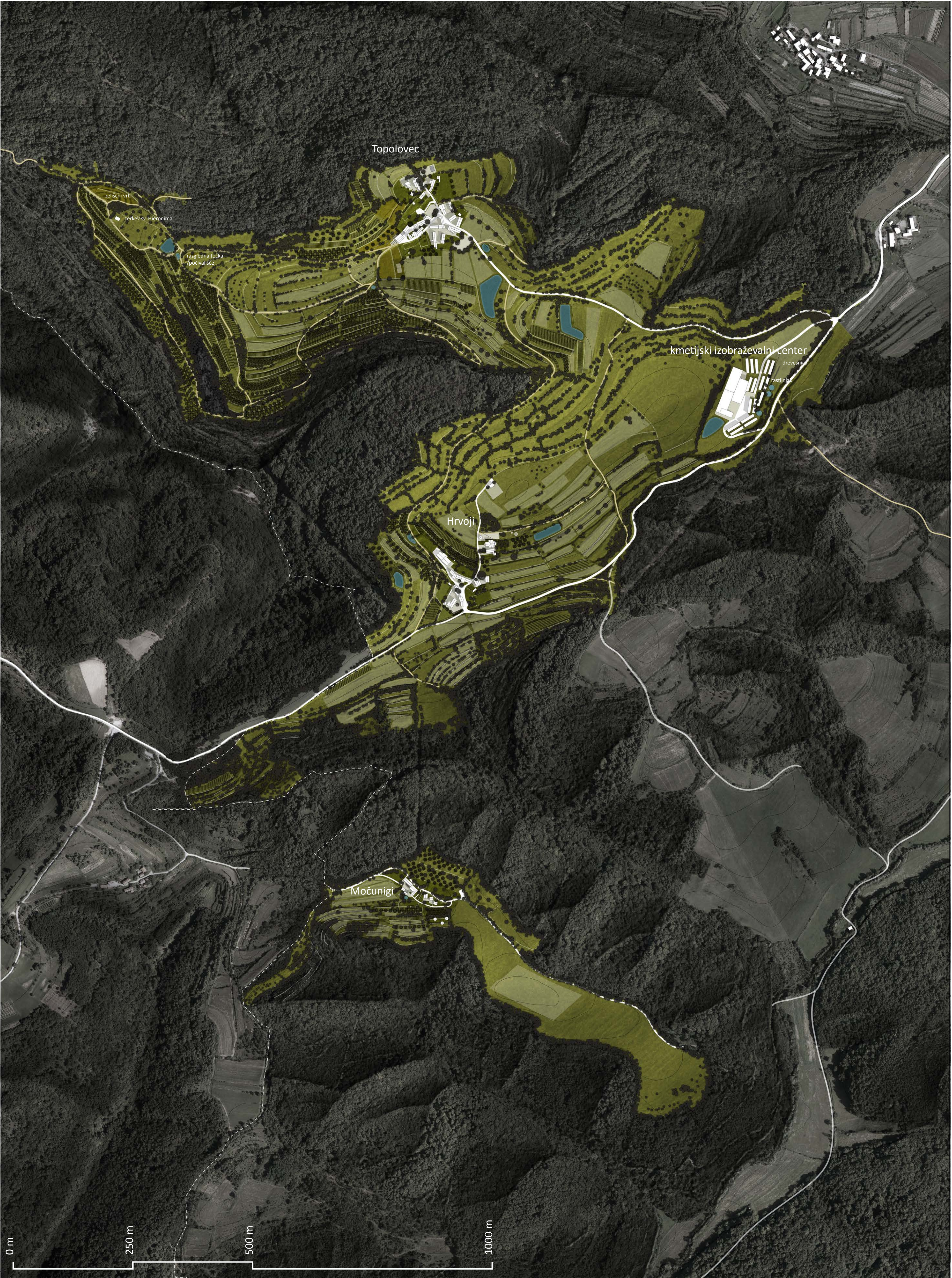
Zaraščeni kolovozi in steze predstavljajo dobro podlago za vzpostavitev omrežja rekreativnih, pohodniških, kolesarskih in konjeniških ter učnih poti, hkrati pa povezujejo območja naravne in kulturne dediščine in ne nazadnje okoliška naselja. Nekaj teh poti so člani TPI s prostovoljci že očistili in z delom nadaljujejo, kolikor jim to dopušča čas, pa tudi glede na njihove potrebe po dostopih do določenih območij.

7.5 DRUGE / POSEBNE UREDITVE

Smiselno bi bilo obnoviti tudi cerkev sv. Hieronima pod Topolovcem in prostor opremiti z informativnimi tablam, obstoječe ciprese pa se nadomestiti s tipičnimi zimzelenimi. V okolici cerkve pa urediti mediteranski zeliščni park, ki bo lahko služil tudi kot prostor za meditacijo.

Na poti med Topolovcem in cerkvijo bi se na razgledni terasi z mogočnim zidom lahko uredila manjša parkovna površina z razglediščem.

7.6 NAČRT UREDITVE ŠIRŠEGA PROSTORA

Slika 50: Načrt ureditve

7.6.1 Prostorski prikaz ureditve

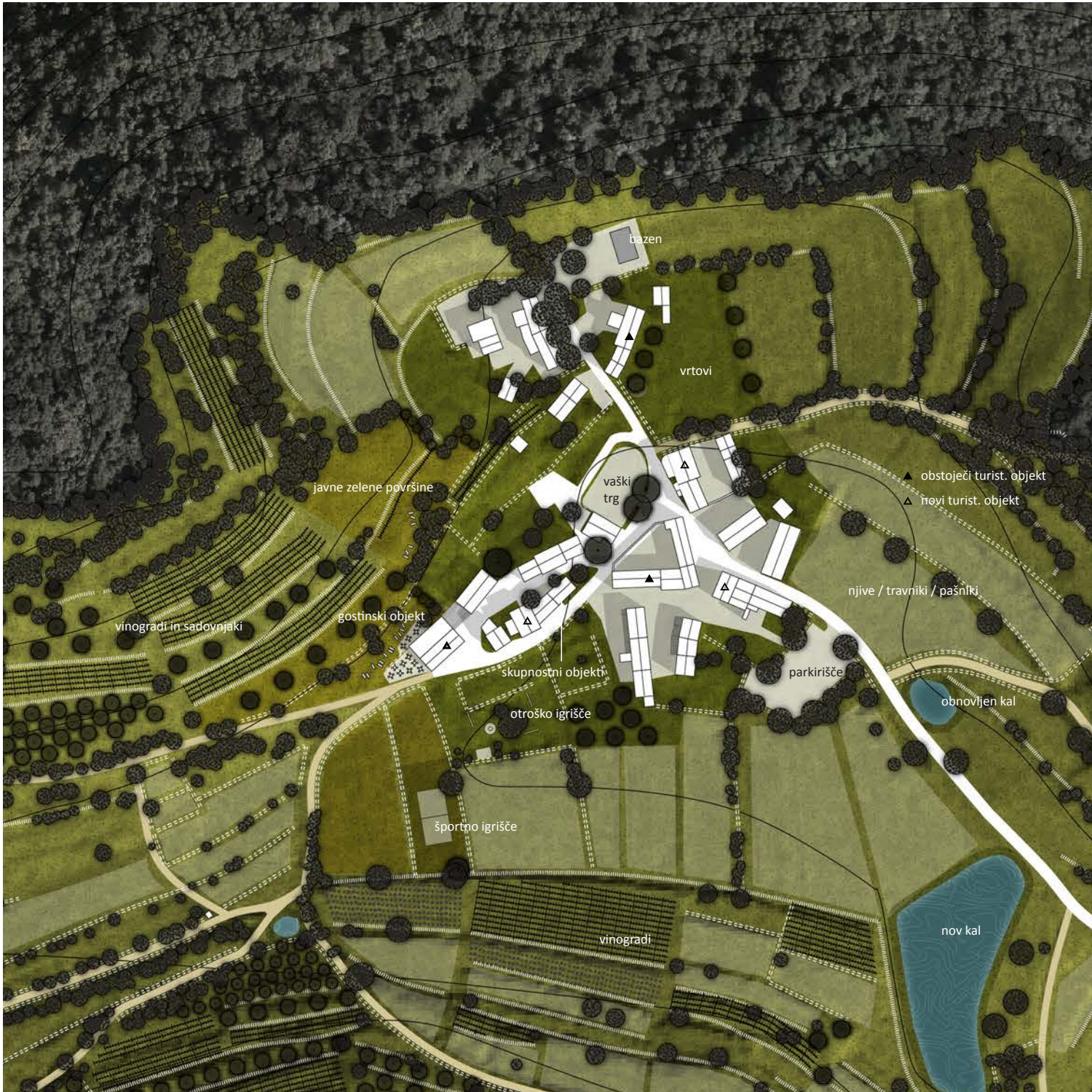

Slika 51: Pogled iznad Velega vrha porti Topolovcu

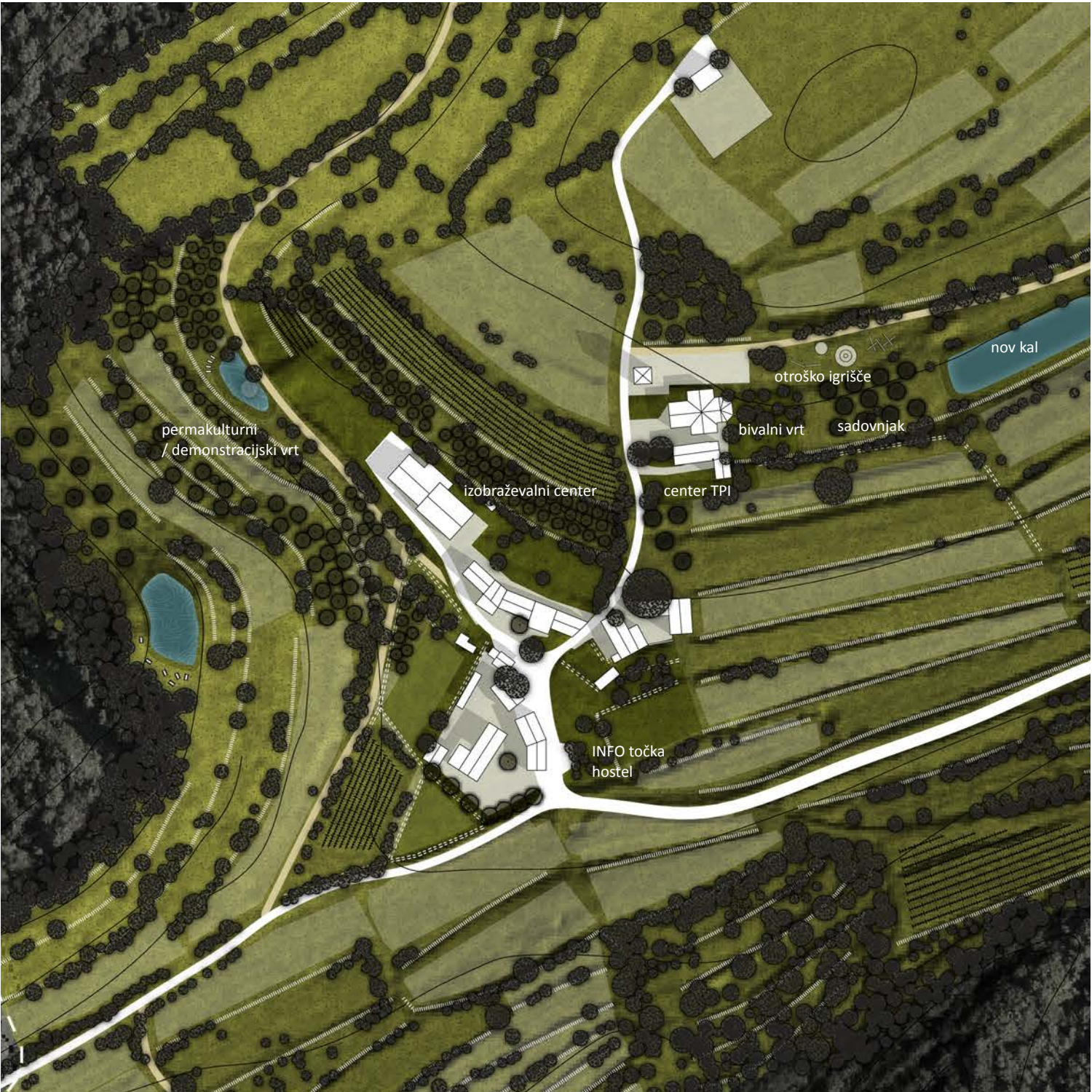
7.7 PRIKAZ UREDITVE NASELIJ

M 1:2000

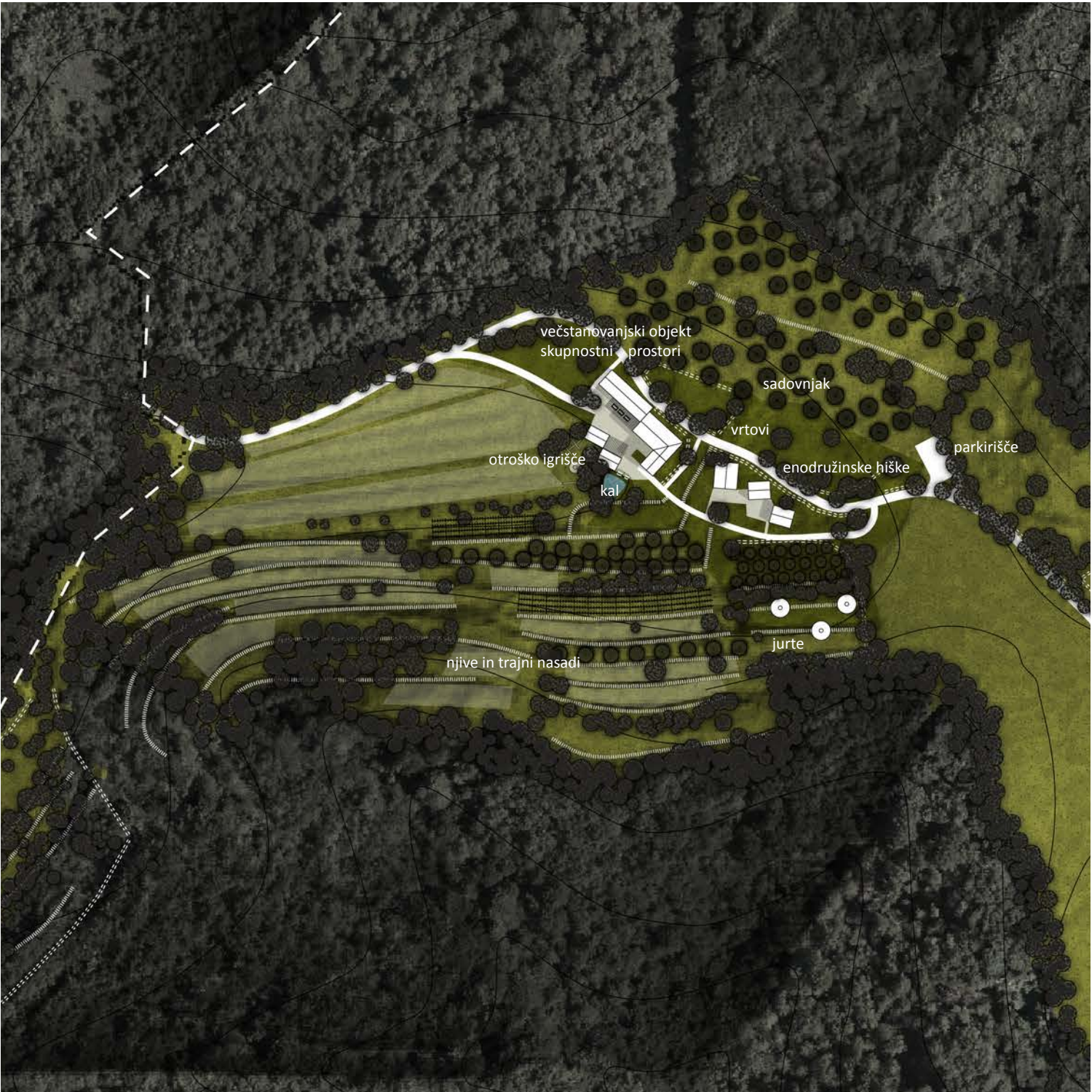
TOPOLOVEC

HRVOJI

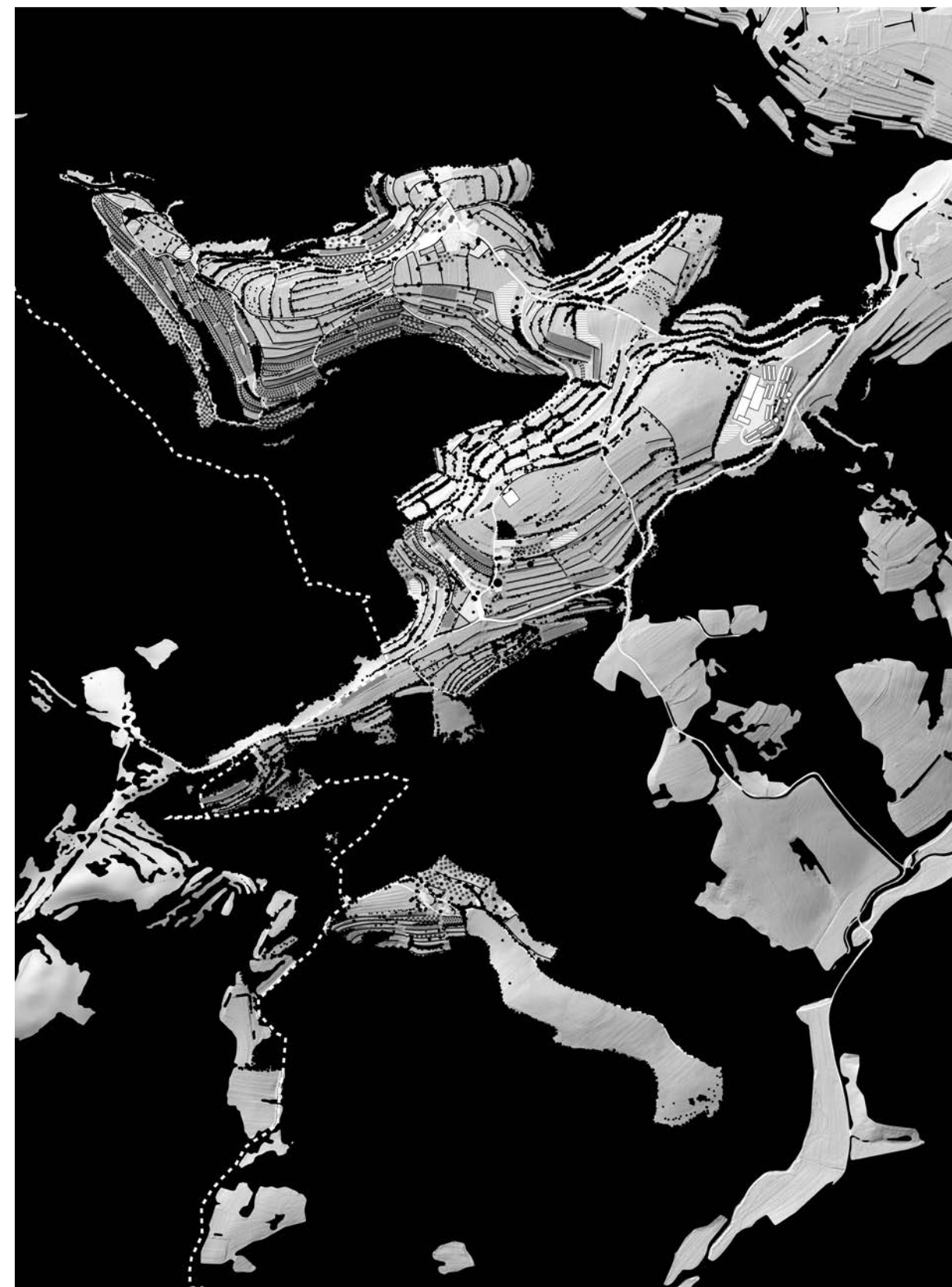

MOČUNIGI

Slika 52: Prikaz ureditve naselij

7.8 PRIMERJAVA
STRUKTURE ZATEČENEGA
IN NAČRTOVANEGA STANJA

Slika 53: Primerjava strukture zatečenega in načrtovanega stanja

9 ZAKLJUČEK IN RAZPRAVA

Ekovasi so predvsem namenske skupnosti, ki stremijo k vključujočem socialnem okolju, kot alternativni sodobni odtujenosti in k okolju prijaznemu načinu življenja in dela, kar običajno pomeni tudi odklon od potrošniškega načina življenja. Med drugim se te težnje odražajo tudi v bolj ali manj izraziti želji po neodvisnosti in samozadostnosti. V okviru prostorskih možnosti in naravnih danosti so take skupnosti do določene mere samooskrbne, tudi z vidika pridelave hrane, kar seveda pomeni vključevanje kmetijskih površin v zasnovo samega naselja.

Pri pregledu delovanja številnih ekovasi se je izkazalo, da obseg kmetijskih dejavnosti in delež samooskrbe zelo niha, običajno pa ne presega polovice. Čeprav so posamezne ekovasi skoraj povsem neodvisne, je to prej izjema kot pravilo; take skupnosti so običajno bolj zaprtega tipa – njihovo sodelovanje s širšim družbenim in ekonomskim prostorom je omejeno na nujne stike.

Kljub temu bi vse primere, ki so v diplomski nalogi podrobneje predstavljeni, lahko z vidika vpliva na kulturno krajino označili kot pozitivne. Kot najboljši primer je potrebno izpostaviti skupnost v Tameri, ki je (preko sodelovanja s strokovnjaki) ne le vzpostavila obseg pridelave hrane, ki bi sicer bil v danih razmerah nemogoč, temveč s tem tudi pokazala enega od možnih načinov zaustavitve in preobrata v procesu dezertifikacije.

Izbrani referenčni primeri so pokazali, da je fizična pojavnost ekovasi običajno odvisna od lokalno dostopnega in ekološkega gradbenega materiala ter energetske učinkovitosti, kar v nekaterih primerih pomeni veliko odstopanje od tradicionalne arhitekture. Poleg tega je obseg pridelovalne zemlje odvisen od pomena, ki ga ima prehrabna samooskrba za določeno skupnost, in ta je v nekaterih primerih zanemarljiv. Tudi ekološka pridelava hrane po načelih permakulture velikokrat zelo odstopa od običajne urejenosti njivskih površin kulturne krajine. Kljub temu pa je razvijanje različnih modelov vzdržnega načina življenja korak v pravo smer in pozitiven zgled širši družbi, zato so morebitni negativni vplivi na urejenost prostora in njegovo estetsko vrednost zanemarljiv dejavnik, ki ne bi smel vplivati na to, da se tovrstne pobude ne bi bolj spodbujale, tako na lokalni kot tudi na nacionalni in mednarodni ravni.

Konkretni primer skupnosti, s katerim se diplomatska naloga ukvarja v praktičnem delu, se v načinu delovanja od večine ekovasi precej razlikuje. Čeprav je ena od osnovnih idej tudi izgradnja samostojne ekovasi v bližnjem zapuščenem zaselku, je delovanje nekaterih članov usmerjeno predvsem v aktivno vključevanje v obstoječo lokalno skupnost in spodbujanje vzdržnega razvoja v celotni regiji. Pri tem jim je v veliko pomoč povezovanje v različne lokalne in globalne organizacije in mreže, preko katerih si s podobnimi projekti izmenjujejo izkušnje in znanja.

Njihov največji prispevek k širjenju idej vzdržnega razvoja predstavlja prostovoljski center, preko katerega se posamezniki srečujejo z drugačnim načinom življenja in dela. Glede na odzive prostovoljcev je to zanje dragocena izkušnja, saj se ob tem učijo novih veščin in spretnosti, hkrati pa v prostor vnašajo sveže ideje in s svojim delom neposredno pomagajo razvoju lokalne skupnosti. Želja koordinatorjev prostovoljskega centra je med drugim tak koncept uvesti v vsa demografsko ogrožena območja, s čimer želijo spodbuditi predvsem aktivacijo lokalne skupnosti, ki naj sama

prevzame odgovornost za lastni razvoj, prostovoljci pa bi s svojim delom pomagali ideje in želje udejanjiti.

Z vidika kulturne krajine pa bi bilo poleg obnove spomenikov kulturne dediščine in tradicionalne arhitekture ter spodbujanja in promocije nematerialne kulturne dediščine in znanj več pozornosti nameniti aktivnemu spodbujanju obstoječih kmetov in potencialnih mladih kmetovalcev ter skupaj z njimi iskati načine, da bi jim ta dejavnost omogočila dostojno preživetje. V tem oziru pa se pojavljajo ovire, ki jih bo v bodoče treba odpraviti na državni ravni, če ne želimo, da zaradi razdrobljenega lastništva na račun zaraščanja izgubimo še več kmetijskih zemljišč. Ob vse večji zaskrbljenosti zaradi vse nižje prehrambne samooskrbe in nenazadnje nizko kvaliteto uvožene hrane je namreč to področje, ki bi mu bilo potrebno posvetiti posebno pozornost.

Večja samooskrbnost pa poleg prednosti za posameznika (kot so manjša odvisnost od gospodarskega in ekonomskega sistema z zmanjšanjem življenjskih stroškov, višja kvaliteta hrane in bolj zdravo življenje), po drugi strani pomeni manjšo potrošnjo, z zavestno presojo potreb po materialnih dobrinah in storitvah, s tem pa prispevek, čeprav neznaten, k zmanjševanju bruto družbenega proizvoda, ki še zmeraj ostaja eno od pomembnejših meril za razvitost posamezne države. Če se želimo kot družba razvijati po načelih vzdržnega razvoja, pa čeprav je to proces brez konca, je vsekakor smiselno razmisliti, ali imamo za merjenje svoje uspešnosti v tem procesu izbrana prava merila.

10 POVZETEK

Ekovasi niso nov pojav. Na podeželju so manjše skupnosti živele bolj ali manj samozadostno vse od začetka agrarne revolucije pred deset tisoč leti in skozi prilagajanje prostora svojim potrebam (in seveda glede na razpoložljivo tehnologijo) oblikovale fizično pojavnost prostora ali kulturno krajino. Tak način življenja pa je vse od začetka industrijske revolucije začel izginjati, z njim pa tudi zapis, ki ga je v posameznem prostoru pustilo nepregledno število njegovih preteklih prebivalcev. S tem pa se izgubljajo tudi vednosti o načinih rabe prostora za potrebe preživetja v določenem okolju, ki ob vse večjem zavedanju o omejenosti planeta za zagotavljanje naravnih virov, ki jih zahteva sodobni potrošniški način življenja, spet vzbujajo zanimanje in preučevanje.

Šestdeseta leta so z začetki opozarjanja škodljivih vplivov nekaterih splošno sprejetih praks kmetijske proizvodnje in druge industrije povzročila vznik številnih uporniških gibanj, ki so se želela umakniti pred takim načinom življenja in se upreti družbenim normam. Iz idej tovrstnih skupnosti se je v devetdesetih razvila svetovna mreža ekovasi, ki deluje še danes in skrbi za izmenjavo znanja in izkušenj v svetovnem merilu ter pomaga pri ustanavljanju novih tovrstnih skupnosti.

Osnovno vodilo vseh ekovasi je življenje v skupnosti v sožitju z naravo, kar pa ne pomeni, da so ekovasi omejene na podeželsko okolje. Ker pa se diplomska naloga ukvarja z raziskovanjem potenciala ustanavljanja takih skupnosti za oživljanje kulturne krajine, ki na podeželju, sploh v prometno slabše dostopnih ali za sodobno kmetijsko tehnologijo neprimernih območjih, se raziskava in analiza primerov obstoječih ekovasi omejuje na tiste, ki delujejo v podeželskem okolju.

Predstavljeni primeri so potrdili hipotezo, da način življenja v ekovaseh, ki temelji na večji povezanosti z okoljem, ustvarja prepoznavne prostore in pozitivno vpliva na številne druge vidike kulturnosti krajine.

Trajnostni park Istra je prva tovrstna skupnost v Sloveniji, ki kljub kratkemu obstoju in majhnemu številu stalnih članov, s svojim delovanjem znotraj lokalne skupnosti in širše regije uspešno širi svoje ideje z zgledom okolju prijaznega načina življenja in solidarnostno pomočjo. Na stotine prostovoljcev z vsega sveta, ki so vsak po svojih močeh prispevali k obnovi centra v Hrvojih, govori v korist njihovemu pozitivnemu odnosu do soljudi. Preko izvajanja delavnic s področja ekološke gradnje in pridelave hrane ter testiranja in promocije okolju prijaznih izdelkov in tehnologij, uspešno posredujejo pridobljena znanja in hkrati sami pridobivajo nova.

Njihovi načrti za prihodnost obsegajo prenovo šolske stavbe v Hrvojih za potrebe izobraževalnih delavnic in nakup zaselka Močunigi dobrih 500 m južno od Hrvojev, s katerim bi si pridobili možnost izgradnje ekovasi za okrog 20 oseb. Kljub majhnemu obsegu pa je v njihovem delovanju mogoče prepoznati velik potencial za oživljanje širšega prostora, saj dokazujejo, da je življenje lahko kvalitetno tudi izven mesta in brez dostopa do storitvenih dejavnosti v neposredni bližini, kar bi lahko po bližnjem spoznanju v ta prostor pritegnilo mlade in ustvarjalne ljudi, ki bi si v takem okolju lahko ustvarili delovno mesto.

Na podlagi preučevanja in analize prostora je bil v ta namen izdelan načrt za obnovo naselij in re-kultivacije zaraščenih kmetijskih površin (glede na obstoječe krajinske vzorce), ki prostoru dajejo njegov značaj, predvsem pa odražajo pretekle načine pridelave hrane in strategije preživetja, v katerih so zbrana stoletja modrosti preteklih prebivalcev.

Ker je za ohranjanje prepoznavnosti kulturne krajine ključnega pomena naravnim razmeram prilagojeno kmetijstvo, katerega tudi domačini prepoznavajo kot razvojno priložnost širšega območja, načrt predvideva predvsem povečanje pridelovalnim površin na območju zaraščajočih se kulturnih teras.

11 VIRI

Atlas okolja. 2016. Agencija RS za Okolje.

http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso
(marec – september 2016)

Barbič A. 2015. Izzivi in priložnosti podeželja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV: 343 str.

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-JSVDH2EO> (maj 2016)

Belvedur. 2016. Krajevna skupnost Gradin – galerija. Mestna občina Koper.

http://www.koper.si/index.php?page=gallery&item=2001803&tree_root=345&gid=6692
(junij 2016)

Beškovnik T. 2009. Istra galerija.

<http://www.sloistra.tmdhosting610.com/galerija/index.php/Slapovi> (avgust 2016)

Bratina Jurkovič N. 2008. Evropska konvencija o krajini : izvajanje v Sloveniji. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 30 str.

Darovec D. 2009. Kratka zgodovina Istre. Dopolnjena izd. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: 310 str.

Deu, Ž. 2001. Stavbarstvo slovenskega podeželja : značilno oblikovanje stanovanjskih hiš. Ljubljana, Kmečki glas: 157 str.

DPK 500. 2016. Državna pregledna karta merila 1 : 500.000. MOP, Geodetska uprava Republike Slovenije.

<http://egp.gu.gov.si/egp/> (julij 2016)

DPK 250. 2016. Državna pregledna karta merila 1 : 250.000. MOP, Geodetska uprava Republike Slovenije.

<http://egp.gu.gov.si/egp/> (julij 2016)

DOF - Digitalni ortofoto posnetek. 2014. Ljubljana, Geodetska uprava RS (digitalno kartografsko gradivo)

Ecology for Peace Research Villages. Part I : The Peace Research Center in Portugal is developing a large-scale model for landscape renaturation and food supply in cooperation with Sepp Holzer and his Permaculture. 2008. Solar Village Team Tamera.

https://www.tamera.org/fileadmin/user_upload/files/SPV_UPDATE/SV_Ecology_en.pdf
(avgust 2016)

Fister P., Boh-Pečnik N., Debevec L., Deu Ž., Kavčič M., Lah L. 1993. Arhitekturne krajine in regije Slovenije; Prostor, Arhitekturna identiteta, Poselitev 2. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod RS za prostorsko planiranje: 245 str.

Fister P., Boh-Pečnik N., Deu Ž., Kavčič M., Lah L. 1993b. Glosar arhitekturne tipologije; Prostor, Arhitekturna identiteta, Poselitev 1. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod RS za prostorsko planiranje: 144 str.

Gabrijelčič P. 1985. Urejanje in varstvo kulturne krajine (magistrska naloga). Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo: 458 str.

Gams I. 1986. Osnove pokrajinske ekologije. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 175 str.

Geografija. Leksikoni Cankarjeve založbe. 1977. Ljubljana, Cankarjeva založba: 272 str.

Geoportal – Istarska županija. 2016. Zavod za prostorno uređenje Istarske županije.
<http://geoportal.istra-istria.hr/> (julij 2016)

Gilman R. 1991. The Eco-village Challenge: The challenge of developing a community living in balanced harmony – with itself as well as nature – is tough but attainable.
<http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/> (maj 2016)

Google maps. 2016.
<https://www.google.si/maps/> (marec - avgust 2016)

Gradin-Abitanti. 2011. Moj album.
<http://www.mojalbum.com/lzemljak/gradin-abitanti-27-4-2011> (julij 2016)

Gulič Tomšič M. 2013. Uresničevanje ideje o ekovaseh v slovenskem prostoru (diplomsko delo). Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 53 str.

Highlands of Landmannalaugar – Day Tour. 2016. Discover Wild Iceland.
http://islandsmyndir.is/?page_id=787 (maj 2016)

Hudoklin, J., Selak, I., Simič, S., Ogrin, D. 2005. Ohranjanje prepoznavnosti slovenskih krajin: podrobnejša pravila za urejanje prostora. Ciljni raziskovalni projekt: Konkurenčnost Slovenije 2001–2006: tretje poročilo. Novo mesto, Acer: 72 str.
<http://www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostor/pdf/crp/crp.pdf> (julij 2016)

Istra skozi čas. Zgodovina Istre od začetkov do 20. stoletja. 2003 – 2008. TV – Koper – Capodistria. Italijanska unija. Ljudska univerza Trst. RTV Slovenija. Regionalni center RTV. Koper – Capodistria.

http://4d.rtvlo.si/oddaja/istra_skozi_cas/76506277 (junij 2016)

Jackson H., Jackson R. 2004. Global Ecovillage Network History 1990 – 2004.

http://www.gaia.org/wp-content/uploads/2016/07/HJackson_GEN-History.pdf (marec 2016)

Javni pregledovalnik grafičnih podatkov MKGP-RKG, 2016.

<http://rkg.gov.si/GERK/WebViewr/> (maj, 2016)

Kušar S. 2012. Razvojna trojnost Slovenske Istre. Dela FF, Oddelek za geografijo, 37: 129-145

<http://revije.ff.uni-lj.si/Dela/article/view/dela.37.7.129-145/724> (maj 2016)

Lakabe eta bere inguruak ezagutzen 2010. Kartuarraia.

<http://katuarraia.blogspot.si/2010/07/lakabe-eta-bere-inguruak-ezagutzen.html> (julij 2016)

Lakabe herriak Jai Guneko sukaldea kudeatuko du. 2014. Youtube.

<https://www.youtube.com/watch?v=VrCa3cPGBfo> (avgust 2016)

Lampič B., 2005. Kmetijstvo kot priložnost sonaravnega razvoja podeželja v Sloveniji. V: Dela 23. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani: 167-219

<http://revije.ff.uni-lj.si/Dela/article/view/dela.23.4.167-219/1301> (junij 2016)

Lampič B., Mrak I., Potočnik Slavič I. 2012. The Impacts of globalization in rural areas of Slovenia: examples from the Pomurje and Goriška regions. Geografski vestnik, 84, 1: 151-162

Leaf Christian D. 2003. Creating a Life Together – Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities. Gabriola Island, New Society Publishers: 272 str.

Lithopuncture circles - a manifesto. 2016.

<http://www.ljudmila.org/pogacnik/Stran2.html> (avgust 2016)

Luxury Slovenia Holiday Villa Topolovec. 2016. Fine Ljubljana Apartments.

<http://www.apartmentsinljubljana.com/luxury-slovenia-holiday-villa-topolovec.html>
(avgust 2016)

Main D. 2014. How Iceland is benefitting from climate change. Newsweek.

<http://europe.newsweek.com/iceland-only-country-benefiting-climate-change-281540?rm=eu>
(junij 2016)

Marezige – teren 4, 1.7. – 30.7.1950. 1950. Slovenski etnografski muzej.

<http://www.etno-muzej.si/sl/digitalne-zbirke/marezige> (avgust 2016)

Marušič I. 2011. Med varstvom in razvojem. V: Ljubljansko barje – moj navdih. Cerkljarski urbanistični zavod, d.d.: 4

http://www.visitbarje.si/Data/Sites/1/zakljucki/brosura_ljbarje-slo-net.pdf (junij 2016)

Marušič J. 2001. Krajinsko planiranje. Gradivo za priročnik za krajinsko planiranje. Teoretske osnove in praksa. Ljubljana, Biotehniška fakulteta

web.bf.uni-lj.si/ika/SLO/PODATKI/GD_Teoreticne%20osnove.doc (maj 2016)

Marušič J. 1996. Značilni krajinski vzorci Slovenije. V: Tipološka klasifikacija krajine :

mednarodni posvet. Mejač Ž. (ur.). Ljubljana, 1993. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje: 9 - 14

Marušič J., 2011b, Čeprav gospodarimo trajnostno, lahko usodno posežemo v evolucijske procese v naravi. Dnevnik.

<https://www.dnevnik.si/1042471738/vec-vsebin/1042471738> (julij 2016)

Marušič J., Ogrin D., Jančič M. 1998. Metodološke osnove. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Urad RS za prostorsko planiranje: 120 str.

Marušič J., Ogrin D., Jančič M. 1998b. Krajine primorske regije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Urad RS za prostorsko planiranje: 100 str.

Medieval Spanish ghost town becomes self-sufficient ecovillage. 2011. Youtube.

<https://www.youtube.com/watch?v=91pBFyLWlx4> (maj, 2016)

Mejač Ž., Novak J. 1996. Krajinska tipologija v okviru prostorskega načrtovanja. V: Tipološka

klasifikacija krajine : mednarodni posvet. Ljubljana, 1993. Mejač Ž. (ur.). Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje: 15-18

Melik A. 1960: Slovensko Primorje. Ljubljana, Slovenska matica: 546 str.

Močunigi. 2016. Spletni portal Traven.

<http://traven.si/index.php/istra/mesta-in-naselja/item/387-mocunigi.html> (junij 2016)

More pictures of Sólheimar. 2013. The Iceland Experience.

<https://theicelandexperience.wordpress.com/2013/02/01/more-pictures-of-solheimar/> (junij 2016)

Naravovarstveni atlas. 2016. Agencija RS za varstvo narave.

<http://www.naravovarstveni-atlas.si/nvajavni/profile.aspx?id=NV@ZRSVNJ> (april – julij 2016)

Natek K., Natek M. 2008. Slovenija – portret države. Ljubljana, Natek in ostali: 203 str.

Natek K., Repe B., Stepišnik U. 2012. Geomorfološke značilnosti morskega dna, obale in zaledja. V: Geografija stika Slovenske Istre in Tržaškega zaliva. Ogrin D. (ur.). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 37 – 48

Obnavljamo kale. 2003. Zavor RS za varstvo narave.

http://www.zrsvn.si/slo/pi/obnavljamo_kale.pdf (junij 2016)

Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije. 2004. Ur. l. RS, št. 76/2004

Ogrin D. 1989. Slovenske krajine. Ljubljana, DZS: 303 str.

Ogrin D. 2010. Krajinska arhitektura. Ljubljana, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta: 324 str.

Ogrin D. 2012. Uvod. V: Geografija stika Slovenske Istre in Tržaškega zaliva. Ogrin D. (ur.).

Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 9 – 11

http://geo.ff.uni-lj.si/sites/default/files/geograff_12.pdf (junij 2016)

Orel K. 2014 Uspešna primera obnove čisto blizu nas. Izola Info.

<http://www.izola.info/novica.php?izola=2315> (junij 2016)

Our common future. Report of the World Commission on Environment and Development. 1987.

<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

Podatkovni portal SI-STAT. 2016. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp (julij 2016)

Portugal Physical Educational Map from Academia Maps. 2016. World maps online.

http://www.worldmapsonline.com/academia/europe/academia_portugal_physical_map.htm
(september 2016)

Prosen A. 1993. Sonaravno urejanje podeželskega prostora. Ljubljana: Katedra za prostorsko planiranje na Fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo: 180 str.

Pucer A. 2005. Popotovanja po Slovenski Istri. Koper, Libris: 296 str.

Razvojni program podeželja za območje občin Koper, Izola in Piran. 2006. Regionalni razvojni center Koper.

<http://www.rrc-kp.si/images/stories/dokumenti/pdf/RAZVOJNI-PROGRAM-PODEZELJA.pdf> (junij 2016)

Ravbar M. 2006. Slovensko podeželje na preizkušnji – kdo bo nadomestil kmetijstvo? Dela FF, Oddelek za geografijo, 25: 207-221

<http://revije.ff.uni-lj.si/Dela/article/view/dela.25.16.207-221/1354> (junij 2016)

Register nepremičnin kulturne dediščine. 2016. Ministrstvo za kulturo RS.

<http://giskd6s.situla.org/giskd/> (maj - avgust 2016)

Rejec M. 2004. Hrvoji od spomenika v Kučibregu. Panoramio.

<http://www.panoramio.com/photo/61740640> (avgust 2016)

Schramm L. 2015. Tamera.

<https://www.google.si/maps/place/Tamera/@37.7010604,-8.4856884,12z/data=!4m5!3m4!1s0x0:0xa94b422dd133628e!8m2!3d37.7152885!4d-8.5152732!6m1!1e1> (avgust 2016)

Senegačnik J. 2012. Slovenija in njene pokrajine. Ljubljana, Modrijan: 471 str.

Simič S. Pucer A. 2001. Slovenska Istra – zaledje. Ljubljana, IKI: 155 str.

Slater M. 2014. Ecovillage economy tour: Lakabe.

<https://matslats.net/ecovillage-tour/lakabe> (maj 2016)

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2016.

<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (maj 2016)

Sluga E. 2015. Look at Hrvoji.

<http://www.panoramio.com/photo/118251793> (avgust 2016)

Sólheimar Eco-Village Guesthouse, Selfoss. 2016. Hotels.com.

<https://www.hotels.com/ho494875/solheimar-eco-village-guesthouse-selfoss-iceland/> (junij 2016)

Sólheimar eco-village. 2016. Visit South Iceland.

<http://www.south.is/en/inspiration/towns/solheimar-ecovillage> (junij 2016)

Sólheimar. 2016.

<http://www.solheimar.is/en/> (junij 2016)

Soustvarjamo trajnostni razvoj območja porečja Dragonje in podeželja Slovenske Istre. 2015.

Rodela R., Podmenik D. (ur.). Koper, Zavod Eko-Humanitatis: 69 str.

<http://preporodistre.weebly.com/> (junij 2016)

Spain map – Physical map po Spain. 2016. Ezilion Maps.

<http://www.ezilion.com/maps/europe/spain-physical-maps.html> (avgust 2016)

Statistics: Iceland. 2016. Mongabay.

<http://rainforests.mongabay.com/deforestation/archive/Iceland.htm> (junij 2016)

Strategija lokalnega razvoja Lokalne akcijske skupine za območje občin Ankaran, Izola, Koper in Piran 2014-2020. Osnutek. 2015. Koper, Regionalni razvojni center Koper: 70 str.

http://www.las-istre.si/docs/2015/12/15/566fca80_osnutekslrlas.pdf (maj 2016)

Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine za območje Mestne občine Koper. 2008. Piran, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Piran.

http://giskd2s.situla.org/evrdd/SZ/eVRD_SZ_Koper_2008_02_00.pdf (julij 2016)

Štok-Vojška N. 2003. Moja deštra Istra. 2. natis. Marezige, samozaložba: 163 str.

Tamera – Healing biotope I. 2016. Fellowship for Intentional Community (marec 2016).

<http://www.ic.org/directory/tamera-healing-biotope-i/> (julij 2016)

Tamera water retention landscape to restore the water cycle and reduce vulnerability to droughts, 2015. European Climate Adaptation Platform.

<http://climate-adapt.eea.europa.eu/metadata/case-studies/tamera-water-retention-landscape-to-restore-the-water-cycle-and-reduce-vulnerability-to-droughts> (julij 2016)

Tamera. 2016. Tamera Healing Biotope I.

<https://www.tamera.org> (april - avgust 2016)

Titl J. 1993. Primorje, Kras : A-Ž. Murska Sobota, Pomurska založba: 191 str.

Tomšič M., Koželj J.: 2012. Park Dragonja. Krajinska in arhitekturna zasnova. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo; Koper, KUD AAC Zrakogled: 107 str.

Topografski podatki merila 1:25000 – relief. 2004. Ljubljana, Geodetska uprava RS (digitalno kartografsko gradivo)

Topografski podatki merila 1:25000 – ceste. 1995. Ljubljana, Geodetska uprava RS
(digitalno kartografsko gradivo)

Topolovec – sv. Hieronim. 2016. Župnije Kubed, Movraž, Sočerga.
<http://zupnija-socerga.rkc.si/index.php/content/display/60/20/20#> (julij 2016)

Topolovec. 2016. Spletni portal Traven.
<http://traven.si/index.php/istra/mesta-in-naselja/item/384-topolovec.html> (junij 2016)

Trajnostni park Istra. 2016.
<http://parkistra.com> (november 2015 - avgust 2016)

Trampuš T. 2009. Strokovni predlog za zavarovanje Krajinskega parka Dragonja. Piran: Zavod RS za varstvo narave, OE Piran: 60 str.
<http://www.zrsv.si/dokumenti/63/2/2012/SPčpKPDčZRSVNčfeb09č2673.pdf> (marec 2016)

Travirka A. 2001. Istra. Zadar, Forum: 136 str.

Urbanc M. 2008. Zgodbe o resnični in zamišljeni pokrajini: Primer Slovenske Istre. V: Acta geographica Slovenica, 48, 2: 305-330

Vidrih P. 2012. Vstop Hrvaške v EU prižiga iskrico upanja prebivalcem vasi ob hrvaški meji. Primorske novice.
<http://www.primorske.si/Primorska/Istra/Vstop-Hrvaske-v-EU-priziga-iskrico-upanja-prebival.aspx> (junij 2016)

Vrišer I. 2005. Velikost kmetijskih gospodarstev v Sloveniji. V: Geografski vestnik, 77, 1: 9-25

Zakon o prostorskem načrtovanju. 2007. Ur. l. RS, št. 33/07

Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o krajini. 2003. Ur. l. RS, št. 19/03

Zemljiški kataster. 2016. Ljubljana, Geodetska uprava RS (digitalno kartografsko gradivo)

Zupan D. 2009. Ekovasi kot preizkušen način trajnostnega sobivanja.
<http://www.ekovas.si/index.php/mediji> (junij 2016)

Žrnjovec. 2016. Spletni portal Traven.
<http://traven.si/index.php/istra/mesta-in-naselja/item/393-zrnjovec.html> (julij 2016)

ZAHVALA

Zahvaljujem se doc. Darji Matjašec za strokovno pomoč, vodenje in hitre odgovore med nastajanjem diplomske naloge, prof. dr. Ani Kučan za koristne napotke in prof. dr. Mojci Golobič za hiter pregled in dobrodošle pripombe.

Zahvaljujem se tudi Tomažu Podboju za vso dobrovoljno pomoč pri urejanju študijskih formalnosti in vsem ostalim profesorjem in sošolcem za vse lepe izkušnje tekom študija.

Zahvaljujem se članom Trajnostnega parka Istra za čas, ki so mi ga posvetili med nastajanjem diplomske naloge.

Predvsem pa se zahvaljujem vsem bližnjim, ki so mi pomagali pri nastajanju diplomske naloge, še posebej Nacetu za potrpežljivost, spodbudo in oporo, Poloni za asistenco, Matevžu, da je držal pesti, Klavdiji za vso pomoč pri lekturi, predvsem pa mami Nevi in očetu Valterju za podporo med študijem in neomajno vero vame.